

473524

Tartu ülikooli walitsuse

Aukinnatöö

~~akt~~

Sisu:

Masing, Hugo.

Algus

192

Löpp

192

Auhinnatöö
473524

1. detsembril 1928. a. Linnus-
salend. esimehe aukirja
võrthuseas

Author: stud. Karl Hugo
Charing.

KAS NOUAB DEUTERONOOMIUM
KULTUSE TINGIMATUT TSENTRALI-
SATSIIONI VÕI LEGALISEERIB TA
KULTUSKOHTI KA VÄLJASPOOL
JERUSALEMMAS?

õige: Fraumberg
Tartu ülikooli Sekretär

אל מה עבדתי לך
ויקרים דבריך לי

A.A.

7582

24567036

- ALT: Die Gane Judas unter Josia (Palästina Jahrbuch 1925)
- BEER: Pesahim 1912
- BENTZEN: Die josianische Reform 1926
- BERTHOLET: Dt (KHCAT V) 1899
- BÖTTICHER: Das Verhältnis des Dt zu 2 Kön 22f und zur Propheten Jeremia 1906
- AUERBACH: Die Prophetie. 1920
- BADE: Der Monojehovismus des Dt ZAW 1910 81-90
- CASPARI: Weltreich Begebenheiten bei den Deuteronomisten? O LZ 1924 8-16
 zung über das Dt, Sellinfest 25-35
 Textkritische Beleuchtung eines Ausgangspunktes der Auseinanderset-
- C Die Gottesgemeinde von Sinaj und das nachmalige Volk Israel 1922
- CHEYNE: The Egyptian illustrations of 2 Kings 228 O LZ 1908 195
- CORNILL: Einleitung in das Dt 1913⁷
- BAUER: Dt 161-8 NKZ 1926 794-805
- BUDDE: Das Dt und die Reform König Josias ZAW 1926 177-224
- BENZINGER: Bücher der Könige (KHCAT)
 Bücher der Chronik (KHCAT)
 J und E in den Königsbüchern (BWAT NF 2)
- DRIVER: Dt [11cc IX] 1896
- DUHM: Jeremia (KHCAT) 1901
 Israels Propheten 1922²
- EICHRODT: Bahnt sich eine neue Lösung der dtischen Frage an? NKZ 1921 41-78
- EISSFELDT: Erstlinge und Zehnten im Dt (BWAT XXII) 1917
 Zum Zehnten bei den Babyloniern (Baudissinfestsch. 163-74)

- ELHORST: Die deuteronomischen Jahresfeste ZAW 1924 136-45
- ERBT: Der Fund des Dts OLZ 1908 57-62 [exilischen Juda 1903
Die Sicherstellung des Monotheismus durch die Gesetzgebung im vor-
GALL. v.: Altisraelitische Kultstätten [BZAW III] 1898
- GIESEBRECHT: Jeremia [KHAT] 1907²
- GRESSMANN: Josia und das Deuteronomium ZAW 1924 313-337
Neue Hilfsmittel zum Verständnis Jeremias ZAW 1925 138-147
- GRIMME: Die Auffindung des salomonischen Gesetzbuches unter Josia OLZ 1907 616
Für Annahme eines salomonischen Gesetzbuches OLZ 1908 188-93
- GUTHE: Das Passahfest nach St 16, Baudissinfestsch. (BZAW XXXII) 1917 217-32
Zum Passah der jüdischen Religionsgemeinde St Kr 1925 144-71
- HAUPT: Salomos Deuteronomium OLZ 1908 119-25
- HEMPEL: Die Schichten des Dts. 1914
- HERRMANN: Ägyptische Analogien zum Funde des St ZAW 1908 291-302
- HERTZBERG: Prophet und Gott 1923
- HORST: Die Anfänge des Propheten Jeremia ZAW 1923 94-153
- HOFFMANN-GRESSMANN: Teraphim ZAW 1922 75-137
- HORST: Die Kulturreform des Königs Josia ZDMG 1923 220-38
- HÖLSCHER: Das Buch der Könige seine Quellen u. s. Redaktion (Eucharist. 158-210)¹⁹²²
Komposition und Ursprung des Dts ZAW 1922 161-254
- JIRKU: Das weltliche Recht im St 1927
- KEGEL: Die Kulturreformation des Josia 1919
- KEGEL: Wo opferte Israel seinem Gott? NKZ 1924 239-280
- KITTEL: Die Bücher der Könige (HKAT) 1900
Die Bücher der Chronik (HKAT) 1902
- KLEINERT: Das St und der Deuteronomiker 1872

KITTEL

KÖNIG: St (KAT III) 1917

Gesetzesfunde in Tempeln DLZ (908) 25-27

Stimmen Ex 2024 und St 1213f. zusammen? ZAW 1924 337-46

Der generelle Artikel im Hebräischen. ZAW 1926 172-75

LANDERSDORFER: Die Bücher der Könige 1926

LIECHTENHAN: Jeremia (RVB) 1909

LÖHR: Das St (Studien zum Hexateuchproblem II) 1925

MADER: Die Menschenopfer der alten Hebräer Bibl. Stud. XIV 5-6. 1909

MEINHOLD: Kultzentralisation (Wellhausenfestsch. BZAW XXVII 301-15) 1914

MERX: Die Bücher Moses und Josua 1907 (RVB)

MUOSS: Der Jahwetempel zu Elephantine ZAW 1916 81-107

NAUMANN: St 1897

NICOLSKY: Pascha im Kulte des jerusalemischen Tempels ZAW 1927 171-90. 241-53

NOWACK: Deuteronomium und Reqm (Martifestsch. BZAW XL 1221-31) 1920

OESTREICHER: Das dtische Grundgesetz. 1923

St 123f im Licht von St 2316f ZAW 1925 246-49

PREISS: Zum St. 1892

POUKKO: Das St (BWA V) 1910

RIEHM: Die Gesetzgebung Moses im Lande Moab. 1854

ROTHSTEIN: Moses und das Gesetz 1911

ŠANDA: Moses und der Pentateuch (AA IX 4/5) 1924

SCHLÖGL: Die heiligen Schriften des Alten Bundes I 1922

SCHMIDT: Die großen Propheten (SAT II 2) 1923²

Das deuteronomische Problem Jh Bl 1927 39-48

SEESEMANN: Die Ältesten im St 1899

SÉLLIN: Geschichte des israelitisch-jüdischen Volkes 1924

- SPERBER: Der Personenwechsel in der Bibel ZA XXXII 23-33
- SPIEGELBERG: Zur Datierung des Dt OLZ 1923 481-82
- STEINTHAL: Das fünfte Buch Mose (Zf Völkerpsych 1880-28 1881 253-289)
- STAERK: Die Entstehung des Dt 1912
Das Dt sein Inhalt und seine literarische Form 1894
Das Problem des Dts. 1924
Nocheinmal das Problem des Dts Sellinfests. 139-50
- STUERNAGEL: Dt (HKAT) 1898 2/1925
- VOLZ: Der Prophet Jeremia 1921²
- WELCH: The code of Deuteronomy 1924
When was the worship of Israel centralised at the temple ZAW 1925 250-
On the method of celebrating Passover ZAW 1927 24-29
- WELHAUSEN: Prolegomena zur Geschichte Israels 1895⁴ 2
Israelitische und jüdische Geschichte 1894² 4
- WESTPHAL: Jahoes Wohnstätten nach den Anschauungen der alten Hebräer BZAW XV
- WIENER: Das Hauptproblem des Dts 1924
- WILDEBOER: Die Litteratur des Dt 1895
- ZUNZ: Bibelkritisches ZDMG 1873 669-89
- KÖNIG: Geschichte der alttestamentlichen Religion 1915² 3/4
- STUERNAGEL: Einleitung in das Dt 1912
Die Entstehung des dtischen Gesetzes 1901²
- PUUKKO: Jeremias Stellung zum Dt (Kittelfestchr. 1913 BWAT XIII 126-153)
- SCHWALLY: Das Leben nach dem Tode. 1892
- SELLIN: Einleitung in das Alte Testament. 1925⁴

Alates DE WETTE töödest (Dissertatio critica exegetica qua Dt a prioribus Pentateuchi libris diversum, aliuseuiusdam recentioris auctoris opus esse monstratur 1805 "Beiträge zur Einleitung in das Alte Testament 1806 I 167-79. 265 sqq 299) on UT teadus pidanud oma kindlaks nurgakiviks lauset: "codicem legum ab Helikia sacerdote inventum et nostrum fuisse haud improbabili conjectura judicari potest." Ja sellele, faktile, et Kupingas Josia (638-608) ajal leitud seadustsaamat on kaanonis asetsevat et on WELLHAUSEN ehitanud oma eemalt vaadatus grandioosse ja kaua aega airumaksua Israeli religioosi ja kirjandusloosüsteemi. Si juletudki peaaegu midagi öelda WELLHAUSENI kategoorilise väite vastu (Prol 49) et ta seda inimest ei tunnista ega ki teaduslikult mõtlejaks, kes ei usu, et Dt on Josia seadustsaamat ja kirjutatud samal ajal umbes, kui ta leitud. Selle viimase osa kohta on küll peaaegu alati olnud kahtlusi, aga need ei pannud kõikumama ka maksuaks saanud WELLHAUSENI ühket ehitud ja ta teesi esimene pool olevat, "unbestrittenes Gemeingut der alttestamentlichen Wissenschaft" (STAERK 96 ja samasuguste parteetiliste sõnadega ka STEURNAGEL [Rahmen I] BERTHOLET [XVII] etc) kui juhtus mingi õnnetu, kes sellelegi vastu vaidles (MOELLER, NAU-

MANN) siis, nagu see teadus ilmas viisiks on, vaigiti ta surruks.

Leiti sellele aga ka vanemilt ajult poolkehoidjaid ja ollakse ka praegugi veel tõdemsad (BUDDEZAW 1926 178), et "kein Gertruderi" kui Hieronymus (Comm. in Ez. ad 11; adv. Jovin. I 5) ja Chrysostomus (Hom. in Matth 1X2) ja Athanasius (Ep. ad Marcell.) ja Procopius Gazast (Schol. in IV Reg 22) on arvand, et Dt Josia ajal leitud. — On aga lubamatu ja võimatu seda arvamist laiendada kõigile kirikuisadelle, kes vast selle probleemi yle kunagi mõelnud polenudki ja veel enam siis, kui samad inimesed leiavad, et Chr leitu all nägi tevel pentateubhi. ~ kui juba traditsioon kuidagi mõõduandev peab olema, siis muidugi vanem- rääb inistlik aga ei ytle midagi taamatu kohta [cfr. Baba Batra 146; JOSEPHUS Ant IV 8 v 8, PHILO De vita Moys. III 39]. Loo mulikult peab siis uskuma, et sellane arvamine kirikuisade juures on nende endi jaurist ka ainult ja zeldus on langend DE WETTE teesi traditsioonlik kaitse traditsioonist.

Wette Inng.

Teiseks põhjuseks sellele teesile oli nähtav yhtuvus Dt määruste ja Josia reformi objektide vahel. Saadi järgmised paralleelid:

1. Kultustsentralisatsioon Dt 12 1 sqq — 2 Reg 23 8. 15 cfr Num 33 52 [17 17]
2. Preestrite kontsentratsioon Dt 18 1-8 — 2 Reg 23 8
3. Rasahi tsentralisatsioon Dt 16 1 sqq — 2 Reg 23 21-23
4. Asetäme ja masseböthe hävitus Dt 16 21 sq — 2 Reg 23 6. 14
5. Nõidade kõrvaldamine Dt 18 10 sqq — 2 Reg 23 24 cfr. aga Ex 22 17 Leo 19 26
6. Kedešide kõrvaldamine Dt 23 18 sq — 2 Reg 23 7 cfr. Leo 19 29
7. 17 17 17 17 emaldus Dt 4 10 [17 13 ?] — 2 Reg 23
8. Võitlus 17 17 kultuse vastu Dt 18 10 12 31 — 2 Reg 23 10 cfr Leo 18 21 20 2

Nagu me hiljem leiame on kõik teised paralleelid, pääle 4. ja 7. fan-

taasia ja originaliteediahnuse tulemused, osal on suhted ka muude ja võib olla vanemate seadustega kui Dt. Ja ka DRUIDEN, mis Dt's kindlasti vaid taamis esineb (419) [1773 kohta WELCH 160 HÖLSEHER ZA W 1923-1972] ei pruugi olla eriliselt seaduses motiveeritud olla, sest ta oli pärit vaenlasilt ja pääle selle ei esine Dt's 5777 PD ega ka mingeid väpeid ITTWIN le kui jumatuselle, millised aga on Reg juures. Ainuke paralleel oleks siis vaid H., kuid on kahtlusi 2. Reg 2314 algsele teksti kuuluvuses, samuti ka Dt 1621-171.

Et aga Dt seaduslik osa hävadelle teadlastele ei tundund oleat teroik ja et sissejuhatusi leiti mitu ja taamat yldiselt vähekese pikk tundus, siis hakati otsima yrgdt = Josia seadusraamatut. Sellega on palju aega raisatud ja viimaks on lõhkumistöö ulatund ka seadusse (12-26) endasse, aga selle tulemused on nii väärtusetud, et neid ei maksa tõsiselt võtta, kuna pea igal Dt uurijal on oma yrgdt.

Juba meetodid selle leidmiseks on väga kahtlased, veel enam siis, kui olgugi, et neid vast paar kolm, ^{nad} nii erinevate tagajärjedelle viivad. On inimesi, kes arvavad, et yrgdt kuulub ainult see, mis on kuidagi seotud Josia reformiteates nimetatud uuendustega [PUUKKO 235 CORNILL Einl.³-27 STEUERNAGEL Einl. 1912 178]. Teised arvavad, et yrgdt kuulub kõik, „was nicht durch ganz bestimmte Gründe vorder Josianischen Zeit ausgeschlossen wird“ [BERTHOLET XIX] ka numerusvahetust on kasutatud kriteeriumina [STAERK, STEUERNAGEL, MITCHELL, HEMPEL, PUUKKO] kuid sellega ei ole midagi pääle hakata, sest esmalt on see semi keelne loomulik [KÖNIG Stilistik SPERBER ZA XXXII 235] ja teiseks on LXX paljudel /peaaegu kõigil /kohtadel tarvitand teist numerust või persooni [ofr. ka WELCH 13 BENTZEN 344]

Need kaks tavatlikku metodi võiksid aga õigusega kanda pealkirja „*Vernehmung zweier Untersuchungen*“ (KÖNIG 28), sest meie pole õigustatud kontrollima Dt mingi muu asja järgi (BENTZEN 344) ja miks pidi Josia koodeksi koostamata ainult neist määrusist, mis hiljem läbi viidi, s.o. Josia taamat ühis olla suu-
rem kui reformiojektide summa või ka vähem, sest me ei tea kas Josia igas
asjas talitas seadustaatamatu järgi (HÖLSCHER ZAW 1922 189 sq. cfr EICHRODT
NKZ 1921 59 OESTREICHER 79) või tegi ta paljugi oma hääksaotamise järgi.
Igatähel on lubamatu igasugune Dt lõhkumine selleks, et saada talt min-
git tundmatut seadustaatamatu, mis oleks võimalik aluseks seada Josia
reformile.

Aga ka reformiteate s.o. ka reformi ajaloolikkust eitatakse aeg ajalt,
kas osaliselt või täiesti. Vanemaist uurijaist kutsuvad selia D'EICH-
TAL (Mélanges de critique biblique 1886 79 sqq. *Étude sur le Décalogue) VERNES
[Une nouvelle hypothèse sur la composition de Dt 1887 24-29 Précis d'histoire
juive 1889 467 sqq 603 sqq *Revue critique 1886 III 61 sq] HORST (Études sur le Dt RHR
1888-92) HAUET (Le christianisme etc III 35 sq/53-157) BELLANGÉ (de judaïsme 171-31
DAY (JBL XXI 197-213) - PUUKKO (22 sqq) on küll neist katsund üle saada, kuid
kadund pole see arvamine omegi mitte, ta esineb ainult teisel kujul. Nii peab
HÖLSCHER [Éuch. 205 cfr. BENZINGER JET 3 sq] tevet reformiteadet päritole-
vaks & et ja arvab, et & alles pääleeksülsesse või eksülsesse aega võib asetada,
[BENZINGER Josia paigul sellega yhtlasi peab aga Dt olema hilisem, sest
on tunnustatud ta zippuvus & st. ja kuigi & onustav omal alal, ei ole se-
da reformiteade mitte kõigiti, sest sin on suur hulk materjali teadako-
telt [HÖLSCHER tunnustab vaid yht Rd]; & le kuulub ainult R 23-5. 8. 9-15
18. 19. 20. L 31-2. 3a x b 4. 6. 7. 8b. 11. 12, Rd'le 221-2 232 (57 71) 3a β. 8a. 9. 10. 126 β
15a 21-23. 25-28 ja, mis üle jääb on veel hilisemad lisandid. Sellega ei ole

küll olematuks tunnistatud terve reform, aga ta tähendus on suuresti vähenenud ja ta piirdub Jerusalemma ja templi puhastusega osalt ka-naaniitlikest, osalt assyriiseist elementidest [Euch 212].

Kuid, me ei tea, kas yldse on sigust otsida Reg juures Jē'd, - sest kui nad juba sdäl on, siis võiksid nad leiduda ka 63ra ja Nehemia juures (GRESSMANN ZAW 1924 316) ja sugulus, mis olemas on 1cfr BENTZEN 171 lahendub hoopis lihtsalt kui oletame, et pentateuhhi Jē on stilistlikaks esikujuks olnud Reg'ile. Ja vahetork & ja Dt vahel ei ole sugugi nii kindlalt määratud kui HÖLSCHER arvab ja EISSFELDTI [Hexateuch-Synopse, Die Quellen des Richterbuches] tööd näitavad, et palju materjali, mida Dt omaks peeti, võib aseta ka & alla [cfr. ka BENTZEN 17] ja ka ymberpöörda peaks olema võimalik.

Kaugemale HÖLSCHERist läheb HORST (ZDMG 1923 220-38). Ta on leidnud [ZAW 1923 94-155], et Jeremia „sekundaarsed“ osad tuleb eraldada kahte allikasse, milledest üks [A] on pärit Haggai ja Zakarja ajast ja teine [B] 500 ymberst. B tahab teha Jeremia ja Josia vastsyn-dinu Dt patrooneks. Samad allikaib leiab ta ka Huldä oraaklis ja sellest väljudes jagab terve reformiteate [225a #: 58 9a #: 111017 ja 111117 111017 etc] dublette ja vastolude [1750, 1111517'0, 51' 1117'0 see-dusraamatu nimedena, 2216 #: 10sq. 186] põhjal samuks allikaiks, milledest A [224aß. 9aß. 10a. 12-14. 15. 16. 17c. 19aß. 20aß. 232a (kunni 151K) 3a (kunni 151151D) 3b. 4* 29. 30] muudugi ustavam on kui B [225a. 6. 7. 8a. 9aß. 10b. 11. 12-14. 18a. 17a. 18b. 19aß. 20aß + ylejäänd osa 25]. A järgi [234] on Josia saand Šafani käest lugemiseks prohveti (mitte tora) raamatu- ja nende äbvarduste tagajärg, mis see raamat sisaldas, oli „ungeheuer“. Ja siis saatis Josia mehi Huldä juure, kes talle asetatud

gut.

Kõnitsusele vastas, et Josia süis ei nägevat tulevat kohut, kui ta Jumala sõna kuulab [255]. Selle vastuse pärast tegi Josia rahvaga lepingu, mis kuidagi ei ole-
 nend leitud taamatust, et tahetakse pidada Jahve seadusi ja käia ta järel [Ka
 Jeremia juures on a'le karakteristlik 5771 kõlblis-religioosuses mõttes]. Kultuste-
 formi oli aga ypris vähe, keideti ainult osa assyrismi templist välja. Ja Josia
 „traagiline“ surm on Hulda oraakli järgi võetud „als gütiges Geschick.“ – B
 on aga sellist lihtsast teatest teinud terve kultusereformi [257] leitakse tora-
 raamat [= D6], millest Kuningale tingimata ette loetakse. Hulda kuulutab
 Kuningale rahulikku surma, kuna Kuningas on juba kahetsend- ja B
 kui „sekundäre Tendenzlegende“ ei kõnele midagi Josia surmast, sest ta ei
 suuda mõista, kuidas hää Kuningas sõjas hukkuda võis. B'le on 5771
 identne seaduse [= D6] maksmapanemisega, aga ta ei kõnele, pelmist sel-
 lepärast, et ta ei mõista, kuidas roojases templis lepingu teha võib, aga
 ta mõtleb välja suureulatusliku reformi, mille haripunktiks on pesah.
 Mis esmalt silma paistab on see suur B lollus, aga väga loogiline lol-
 lus ja vist on ta ylesleidja selle endalt talle venetand. Tõsi on, et su-
 gulus Jeremia ja Reg vahel on olemas [rabbiinid peavad Jeremiat ko-
 guni Regi autoriks] ja, et see sugulus pündub Jeremia juures ta „se-
 kundaansete osadega“ [sellepärast ei maksa palju GRESSMANNI (ZA) 1924
 316] väide, et Jer olewat poesia ja Reg ajalooline proosa ja nende vahel
 sarnadusi otsida olewat asjatu]. Kuid meil ei ole mingit põhjust arva-
 miseks, et Reg [kas või yldiselt] peaks olema kuasaegne Jeremia, glossaa-
 toritele, vaid palju enam võinse olla kindlad ses, et need mehed ontar-
 vitand, kas eeskujuna või allikana, ka Josia reformiteadet
 vähe aluseid on ka WINCKLERI [KAT³ 277] ja ERBTI [Sich. 10 LZ 1908 57-62]
 vaate jagamiseks, et oleat olnud mingi traditsionaalne viis reformi

Kirjeldamiseks ja see esinevat ka siin ja sellepärast olevat Josia reformi juures kindel vaid see, et ta on olnud, kuna aga selle kohta, kuidas ta on olnud me midagi ei tea. Võib ju olnud olla sellane traditsioonlik kompositsioonivüis, kui üksikasjad erinevad ometi iga reformi juures, nii näs-ti Vanas Testamendis kui Uues.

Kindel on aga siiski, et see osa Reg algelises kujus meile pole säilunud. Juba tekst ise pole kõige paremas korras. v.1 tahavad STADELSCHWALLY 44 ja 71 järgi lugeda $\Gamma\Gamma\Omega \Gamma\Gamma\Omega\Upsilon \Gamma\Gamma\Omega\Omega$ ja kuigi see 2536 juures paremini sünkriks kui MT vanaduskrimetus, ei või talt siiski muud järelust teha, kui, et kronoloogia pole kindlal alusel, sest v.3 seisab $\text{MT}'s \Gamma\Gamma\Omega\Upsilon \Gamma\Gamma\Omega\Omega$, mille kindluses võib nii kahelda süis ja kaatuda sääl ka $\Gamma\Gamma\Omega\Omega$ võimalust yksi ja see võiks tozaraamatu leidmisdaatumi kymmne aastat tagasi. Kuid on ka võimalik, et v.3a mingi muu sündmuse kohta käis ja mitte polenud yhenduses järgnevaga. Kuid need on vaid võimalused. v.5 lisab LXX aasta järgi veel kaheksanda kuu ($\text{B}'\epsilon\nu \tau\tilde{\omega} \mu\eta\nu\iota \tau\tilde{\omega} \delta\gamma\delta\acute{\omega}\mu\alpha \text{ A}'\epsilon\nu \tau\tilde{\omega} \mu. \tau\tilde{\omega} \epsilon\beta\delta\omicron\mu\omega$) ja selle järgi talitavad ka KHS^3 ja SCHMIDT , kuid selleks pole põhjusi ja ma arvan, et sellane kaheksatega opereerimine on vaid lihtne mänguõi mingi pyyd mystifikatsiooni järgi. Täitsa harilik II päädle BAUDISSINI (GAP127) KEGELI (77.81) ja OESTREICHERI (37) on v.4 $\Upsilon\Gamma\Gamma\Gamma$ kustutamine, aga mulle paistab see asjatu, sest hilisem glossaator oleks ta juba kõikjalle asetand [$\text{puudub aga } 2210.12.14.2324$]. $\Omega\text{ST}'\Gamma$ asemel eeldab LXX B [$\sigma\phi\epsilon\acute{\alpha}\gamma\iota\sigma\omicron\nu$] $\Omega\text{ST}'\Gamma$ [nü ka DUHM, BENZINGER], Lucianus [$\chi\omega\rho\epsilon\upsilon\sigma\alpha\tau\epsilon$] $\Upsilon\text{ST}'\Gamma$? [BÖTTICHER] yldine on aga parandus $\Upsilon\text{ST}'\Gamma$, ainult HORST $\Upsilon\text{ST}'\Gamma$. $\Omega\text{TPP}\Omega\Gamma$ asemel KITTEL $\Omega\text{TPP}\Omega$ [ka v.9] v.9 eeldab LXX mingit muud teksti [$\text{B}'\kappa\alpha\iota \epsilon\iota\sigma\eta\kappa\epsilon\nu \epsilon\bar{\nu} (\text{A}'\epsilon\iota\varsigma) \acute{\omicron}\iota\kappa\omega (\text{A}'\omicron\iota\kappa\omicron\nu) \kappa\upsilon\sigma\iota\omicron\upsilon \pi\acute{\rho}\omicron\varsigma \tau\acute{\omicron}\nu \beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\acute{\alpha}, \kappa\alpha\iota \acute{\alpha}\pi\epsilon\sigma\tau\epsilon\sigma\epsilon\upsilon\epsilon\nu (\text{A}'\epsilon\pi\epsilon\sigma\tau\epsilon\sigma\epsilon\upsilon\epsilon\nu)}$] $\Upsilon\Gamma\Omega\Gamma-\lambda\bar{\nu} \Upsilon\text{ST}'\Gamma$ asemel, kysitav on aga, mis näöte on sel kuninga

templis viibimisel. u.12 תלול-תיא asemel DELITZSCH nähtavasti õieti ת"ו ת"ו u.15
 ת"ו asemel Lue. II Chr 34:1 KITTEL ja BENZINGER ת"ו u.14 שון asemel LXXB [μη-
 τέρα] א, kumbal õigus on võimatu belda, igatahes näitab see aga [A=MT]
 et kriipsu on tarvitatud lühendusmärgina, kuna muidu sellaseid lahku-
 nekuid poleks tekkida võinud. II Chr 54:22 loeb aga ka B yuraika. Hulda
 raakel on tekstilt võrdlemisi korras ja HORSTi suurem tekstipiiramine on
 tingitud ta A ja B märksõnadest [u.15 kustutab הנהוה יהוה אלהי ישראל
 sest see on A ja ei ole asuda B's, samuti ka u.18 "ש"נ כה-אמר יי כה-אמר ויבן
 u.17 loeb HORST ויבן ויבן asemel ויבן אגא seks pole põhjust. - kõige suu-
 remad täpsused on yhenduses u.18 abzuhtse lõpuga [וידברו וישמעו
 ja süin ei aita ka LXX. KITTEL [Reg 299] arvab, et süit on välja langed ja-
 tellause, umbes: „sind wahrhaftig“ [samuti PUUKKO'S GRESSMANN ZA W 1924:18]
 Tekstiparandusi on palju: STADESCHWALLY וידברו וישמעו וישמעו וישמעו
 HORST וישמעו וישמעו וישמעו וישמעו BENZINGER: וישמעו וישמעו וישמעו
 DELITZSCH [ka KITTEL Chr 172] kustutab 1863 ja lisab וישמעו (u.19) järgi
 וישמעו OESTREICHER loeb: (19c) וישמעו וישמעו וישמעו וישמעו
 ja lisab nagu DELITZSCH וישמעו וישמעו järgi, ka BENZINGER lüütab 1863
 19c'ga, kuid eitab muu osa u.19 algelisest. - Usun, et süin midagi kindlat
 kätte ei saa ja võib olla esineb süin koguni raakelistil [antud esimesed
 sõnad, milledest igayks teadis, mis neile järgneb. u.19 וישמעו asemel DE-
 LITZSCH õieti וישמעו. וישמעו asemel tahab HORST lugeda וישמעו וישמעו,
 mis aga süin alguses seisnud on pole kindel, sest LXXB puudub וישמעו [kai
 ἐνεργείας ἀπὸ πρῶτου] 20. וישמעו asemel tuleb STADESCHWALLY ja
 KEGELiga lugeda sg.
 23. Yldiselt loetakse וישמעו asemel 2 Chr ja LXX [kai ουρηγαγε] järgi
 5. ת"ו asemel DELITZSCH 2 Chr 34:1 järgi וישמעו. 4. וישמעו וישמעו asemel on

9
saand tavalikuks lugeda Targ. järgi sq. [cfr 2Reg 2518 Jer 5224], aga KEGEL ja
OESTREICHER [37] on õigusega selle vastu, kuna sarnase metodiga talitades tu-
temus IIReg 2518 oleks, et terve templipersonaal airult viiest inimesest koosnes,
sest nimetatud on vaid kolm lävehooldjat 4. 𐤒𐤒𐤗𐤍 asemel postuleerib KEGEL
algsema 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 [nii ka v. 6sq]. Kuid mulle tundub see liigne vägivald teksti
kallal ja embkumb, tuleb yles seada KÖNIGiga [GAR 514] erijumalus 𐤒𐤒𐤗𐤍
või arvata, et siin on mõeldud Ištariile [GRESSMANN ZAW 1924 322 OESTREICHER
43 SELLIN G I JV 287] ei ole aga mingit põhjust vastolusid ootida v. 4 ja v. 6sq, ku-
na v. 4 esinevat 𐤒𐤒𐤗𐤍 jumalusena, naigal aga ašerina [PUUKKO 6 KITTEL
300 BÖTTICHER HÖLSCHER Euch 198 etc], kuna v. 6sq 𐤒𐤒𐤗𐤍 on taroitatud
jumala [Ištari]kuju tähendamiseks. 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 [LXX B ἐν σαθηνούδ] asemel
loevad KLOSTERMANN, KHS², SCHMIDT Luc. järgi [ἐν τῷ ἐμπροσθεν] aga
vajadusetult 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 5. 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 asemel yldiselt pl. 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍
asemel LXX [τὸν οἶκον] PUUKKO ja HÖLSCHER 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍. — 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 ei tunnus-
teta Luc. loeb σολός ja selle järgi KLOSTERMANN, BENZINGER 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍, STADE-
SCHWALLY ja SCHMIDT 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍, GRESSMANN kaalub ka 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍. Kuid õige on
jääda GRESSMANNi ja KITTELiga senise teksti juure [cfr Hes 166 Num 258 1 Sam
222] 8. 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 asemel loetakse kas 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 [HOFFMANN,
BENTZEN, HÖLSCHER, KITTEL, LANDERSDORFER, OESTREICHER, PUUKKO] või LXX
järgi [τὸν οἶκον] 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 [GEIGER, BENZINGER, BÖTTICHER, DELITZSCH,
KEGEL Lev 177]. Usun, et viimane on õigem. 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 järgi yldiselt Luc. N⁷ 9. 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍
asemel 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 [BUDDÉ, GEIGER, KHS³, KUENEN, Neh 135] 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 [BÖTTICHER]
𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 [KUENEN, STADESCHWALLY] 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 [GRESSMANN, KEGEL, PUUKKO] Aga
tuleb Kyll 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 juure jääda [nii ka KITTEL, OESTREICHER, PUUKKO, SCHMIDT]
10 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 DELITZSCH, HESS 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍. Võib olla on kunagi 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 puu-
dud [LXX, Ps³, STADESCHWALLY] 11. Yldiselt tunnistatud 𐤒𐤒𐤗𐤗𐤍 asemel

vo kalisaatsoon אֲנִי, mida ka kõik vanad tõlked tõendavad. 5711710 ase-
 mel LXX [τὸ ἄρμα] järgi yldiselt sq. 12. 5711710-5717¹ OESTREICHER sq. 777
 ΠΙΠΙ ΚΙΤΤΕΛ Luc. järgi [καὶ καθεῖλεν αὐτὰ ἐκεῖθεν καὶ ἐξήνεγκεν αὐτὰ καὶ συ-
 ἔτριψεν] ΠΙ²Ψ¹]. Yldine on aga nende sõnade kuseajitutamise, kuigi LXXB
 tekst [καθεῖλεν ὁ βασιλεὺς καὶ κατέσπασεν ἐκεῖθεν] annaks mingi mõtte.

13. 5711710-717 loevad Talm, Targ, MSS ja kõik praegused eksegeetid ΠΙΠΙ¹ 717
 5711710 asemel ΠΙΠΙ¹ [OESTREICHER, KEGEL, STADESCHWALLY] aga vaevalt õi-
 gusega. Samuti on kahtlane kas ΨΠΨ ja 5711710 asemel kunagi ΠΙΠΙ¹ on
 seisnud, nagu arvavad STADESCHWALLY. 15. Õi ole tekstilt kuigi korras, sest
 kahtlane on juba ΠΙΠΙ¹ kolmekordne esinemine [BENZINGER, PUUKKO] P.
 jätab alles kaks esimest, OESTREICHER ainult esimese ja B. tunnistab
 esimesed selgitavaks lisandeks ja viimase glossiks. Harilikult loetak-
 se ΠΙΠΙ¹ 571710 asemel LXX järgi [καὶ συνέτριψε τοὺς λίθους αὐτοῦ] ΠΙ¹ΠΙ¹
 ΠΙ¹ΠΙ¹ 571710 asemel KEGEL on muutmise vastu ja ta põhjused on mõ-
 juvad, kuna siin kindlasti esineb lyhen datud väljendus. 75757 ΠΠΠ¹ pea-
 vad KITTEL, OESTREICHER, PUUKKO glossiks ja ΠΠΠ¹ 77710 vaikib KITTEL
 yldse sunnuks, kuna PUUKKO teda ka glossiks peab, võib olla õigusega, sest
 siin on selgesti tahetud Beth'elist teha sama Iseraelile, mis Jerusaleem oli
 Judale. 16. ΠΠΠ¹ 77710 järgi tuleb kindlasti lisada BENZINGERi ja
 LANDERSDORFERiga LXX järgi [ἐν τῷ ἑστάναι ἱεροβοὰμ ἐν τῇ ἑορτῇ ἐπὶ
 τὸ θουαστήσιον, καὶ ἐπιστρέψας ἤρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τὸν τά-
 φον τοῦ ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ. . .] ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹
 sest selle väljalangemise, ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹
 põhjuseks on selgelt homoioteleton ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ ja selle ΠΠΠ¹ se lisa-
 misega saab muidu mõistmatu tekst omale mõtte. 17. ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹ asemel loe-
 vad BENZINGER, KEGEL, KITTEL, OESTREICHER ΠΠΠ¹ ΠΠΠ¹, kuid mille näib

parem DELITZSCHi $\Gamma\Gamma\Gamma \Gamma\Gamma\Gamma$. Harilikult kustutakse $\epsilon\kappa\sigma\tau\iota$, sest seda näib
 nõudvat artikkel $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ es, kuid masoreedid on nähtavasti \llcorner punktatsioon
 $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ erineb tavalisest ju \llcorner mõelnud \llcorner kustutamisele $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ juures. 18. $\delta\iota$
 kustutakse [mii BENZINGER, KITTEL, KEGEL] õigusega ja v. 19 on vaja $\sigma\upsilon\gamma\gamma\iota\gamma$
 järgi täiendada LXXga \llcorner $\tau\alpha\sigma\sigma\rho\rho\iota\zeta\epsilon\upsilon\kappa\acute{\alpha}\lambda\omicron\upsilon\omicron\upsilon\tau$ objektina \llcorner $\sigma\tau\iota\gamma\sigma\tau\iota$ nagu ka
 praegu üldiselt tehakse. v. 22 tahavad STADE SCHWALLY \llcorner $\sigma\tau\alpha\delta\epsilon\sigma\chi\omega\alpha\lambda\lambda\upsilon$ asemel
 LXXga \llcorner $\tau\omicron\ \tau\acute{\alpha}\sigma\sigma\alpha\ \tau\omicron\upsilon\tau\omicron$ \llcorner $\sigma\tau\iota\gamma\sigma\tau\iota$ kui suure õigusega on siiski tume, sest
 $\tau\omicron\upsilon\tau\omicron$ võib olla viga mingi muu sõna asemel [kas mitte $\tau\alpha\upsilon\tau\eta$ „sel vüüsil“
 või midagi sarnast]

Kuiigi tekst iseendast on võrdlemisi korras, siis on literaarkriitika ga as-
 jad palju enam segamisi. ollakse peaaegu üldiselt arvamisel, et teksti,
 mis algsest küll enne 608 kirjutatud, paljudes astmeis on glosseeritud-
 ja just sellest väljast on prantsuse uurijad kahelnud teate ajaloo-
 suses. Ja seda kuidas tekst kunagi välja nägi võib praegu vaevalt „mit
 hoher Sicherheit“ [HEMPEL 22] öelda, see oli võimalik vast kümme aastat
 tagasi; praegu on aga allikate otsimise tont kõikjal näha ja kui sel
 pentateuhhis vähekesegi alust võib olla, siis on küll asjatu vaev neid kindla-
 piirilistena leida püüda mujal. On küll aga võimalik, et redaktor oma alli-
 kad yhest või teisest kohast hankis, mis seletab stüli vahed, ja nad sage-
 li ka valesti liitis või aetas. Aga kaht paralleelallikat otsida Reg juu-
 tes on mu arvates asjatu vaev.

Harilikult nähakse Reg juures kaht Rd ja ma usun, et see õigus on. Kuid
 ma ei usu n. n. „deuteronomistliku Rd“ olemasolu, - mulle näib, et esimene
 Rd lihtsalt püüab kirjutada pentateuhhi \llcorner iseäranis ϵ , võib olla ka δ sti-
 lis \llcorner ja, et teiselt Rd [ca. 520] on esijoonel pärit kuningate väärtuse hin-
 damsine nende suhtumise järgi \llcorner samadega ja ka muud, millel on suur

sarnadus Jeremia „sekundaansete“ osadega, Ezeekieli ja Chr kirjutajaga, kes tahtsid võimalikult väljendada [teise] templi au, vist küll selleks, et rahvas kas ei ohoerdaks enam lamadel, s.o. soovi selleks kaotada, või selleks, et fakti-
 sele ohoerdusele lamadel püüsi panna. Sellepärast usun ma, et esimeselt Rd on
 pörit 22 1-2 23 25a [tavaliselt 25-28 terveri] ²⁵⁶² ja on väga võimalik, et see mees
 elas ± 600

Esialt tunnistatakse lisandiks 22 46 [PUUKKO, SCHMIDT, STADE GV I 649, SCHWALLY, KAMPHAUSEN (KHS³) STEUERNAGEL Einl. 189] kui laiendus 12 10 alusel, aga
 ma ei näe selles põhjust. 5aβ ja 5bα nähakse dublette, esimesed peavad alg-
 seks BENZINGER, OESTREICHER, HÖLSCHER, DELITZSCH teist PUUKKO, STADE
 SCHWALLY, KHS³ STEUERNAGEL ja nii peab see küsimus küll lahtiseks jääma.
 OESTREICHER [17] peab ka 5bβ äärmärkuseks 12 13, aga ytleb ise samal Chk.,
 et „in der Verwandtschaft mit 2 Reg 12 10-11 liegt natürlich kein Grund, den
 Text zusammenzustreichen“ - ja ma usun ka, et selleks pole põhjust. Ennem vast
 võib võimalik olla תַּכְּנִיטִּי וְשֵׁי glossiks tunnistamine [OESTREICHER] sin
 ja v. 9 [HÖLSCHER selle vastu peab selleks ד' תַּכְּנִיטִּי] v. 6 peetakse mittedyrd-
 saks kõneviisiks kuningale [STADESCHWALLY, SCHMIDT, PUUKKO, BENZINGER,
 BENTZEN, HÖLSCHER, KHS³ STEUERNAGEL], ometi ei ole aga keegi kuningat kõ-
 nelemas kuulnud ja samad minutiõssed yleslugemised esinevad ka As-
 syria kuningate annaales. Ennem võib aga kahtlane olla v. 7, aga kindlas-
 ti ei või ta kohta midagi öelda. - Pea yldiselt [ka KEGEL, KITTEL] arvatak-
 se, et enne v. 8 on välja langend käsutäitmise jutustus, kuid see oletus ei ole
 vajalik, sest seda ei nõua heebrea jutustusstiil [BAUMGARTEN: Ein Kapitel von
 hebr. Erzählungsstil, Such. 14689] KAMPHAUSEN [KHS³] tahab v. 9 alates יְיָ יִשְׁרָאֵל
 kustutada, kuid BENZINGER ja KEGEL on õigusega selle vastu. LÖHR peab
 ka 13b eksilseks, igatahes on tal sarnadusi „sekundaanse“ Jeremiaga, aga

ma usun süiski, et ta pole eksilne. - Hulda oraaklis on nähtud alati kaht
 osa [v. 15-17+ 18-20], milledest esimene selgesti eksüli eeldavat ja selle pärast
 yldse kaalumisele ei tulevat, ka teise osaga, aruavad STAERK 96 STEURNAGEL
 Entst. 76 PUUKKO, pole lood paremad, „insofern als nämlich das dort Berichtete
 dem in 2328ff über Josias Tod erzählten widerspricht“ [!!!] ja kuigi ustakse,
 et 18-20 vähemalt osi algelikust oraaklist on säilind, siis ustakse, et neist mi-
 dagi rekonstrueerida on võimatu [LÖHR, SCHMIDT, BÖTTICHER], - STEURNAGEL
 küll peab algseks 15a 18abx 19aax 20aax ja GRESSMANN [ZAW 1924819] annab
 järgneva rekonstruktsiooni: „Die Worte die du gehört hast < über diesen Ort und
 seine Einwohner, daß sie zum Entsetzen und zum Fluch werden sollen > < nehme
 ich zurück >, weil dein Herz weich geworden ist und weil du dich gebeugt hast
 vor < mir >. Weil du gehört hast auf das, was ich befohl < > deine Kleider zer-
 rissen und vor mir geweint hast, will auch ich dich erhören, raunt Jahve.
 Darum siehe, will ich dich < zu > deinen Vätern versammeln < > in Frieden < >“
 See on aga katse ainult.

Mulle näib aga kahtlane, eitada 15-17 algelikust, sest eksüli võis iga nur-
 gataguse prohvet pääle 122 äkvaadada Judale ja vast ei näind keegi selles
 midagi imelikku. Ja yldine nõue, et oraakel mingis yhenduses peaks olema
 reformiga on mõtetu, sest reform ei alanud oraaklist ja oraakel ise on lõ-
 paks ikka oraakel; ta ei pruugi vastatagi sellele, mida küsitakse ja ka
 sedagi ei tea me, mis oli Josia esitatud küsimuse sisu. - Ja selle pärast usun
 ma, et terve oraakel on algsest säilind, välja arvatud 20a alates 1781
 1731751; sest esmalt on oraakli lõpp 1781 otse „jumalik“ ja lisand sele-
 tub väga loomulikult: kui märkus tsilisema aja kohta [1781, 17 sphaerae ga
 tundub ka mittes ynris ja seda on küll ka LXX märgand, sest ta tõlgib 17 ev
 kuna Gen 2116 kus sama 17 sph. esineb, acc. (τὸν δάρατον = 57101) samuti Gen 29

82, kuna 18am 111 ׳JYI=עֵיט טאפעירױן] HORSTI teooriale tähendaks see tule-
mus, et sulda oraakel algne on, nüüpalju, et „sekundaarne“ Jeremia [A+B] juba
epne Jeremiat olemas oli. Kui Jeremia alles 608 praegu yles astus.

Järgnevas päätykis on literaar kriitikal palju enam tööd olnud, siin lei-
takse pea igas värsis glosse. v. 2 tahavad STADE, SCHWALLY, PUUKKO tunnistata
hilisemaks lisandiks יִיטִי . . . ׀׳יִיטִי׀׀ sellepärast, et ׀׳יִיטִי׀׀ seisab ׀׳יִיטִי׀׀
es. See ei oleks iseendast veel mingi põhjus, kuid selle ees esineb: יִיטִי׀׀ ׀׳יִיטִי׀׀
׀׳יִיטִי׀׀ יִיטִי׀׀-יִיטִי׀׀ ja, mis järgneb on kahtlane kui üksikasjalisem ekspli-
katsioon, kuid siiski võib ta algelik olla. Samuti on lugu v. 3 . . . יִיטִי׀׀
יִיטִי׀׀-יִיטִי׀׀, mida STADE, SCHWALLY, PUUKKO, HÖLSCHER, BENTZEN deuterono-
mistlikuks lisandiks peavad. Kuna ׀׳יִיטִי׀׀ etc sama mõtte väljendab
teistkorda, siis võib kyll olla võimalik, et siin on dublettidega tegu, kumb
aga algsem, on võimatu öelda. - Täitsa yldine on v. 4b3 kustutamise,
sest sääl esineb perf. cons. nõutud imperf. asemel [samuti 235. 36. 10. 126b.
14a. 156y] ja STADE [FAW 1887 291 sq] arwab, et perf. cons. on lihtsalt glossi-
tunnus. Selles on kaheldud [KITTEL 297 PUUKKO Y], kuid praegu maksab
STADE vaade väga vähete modifikatsioonidega: BENZINGER, ^{JE 73} BODDE [FAW
1926 194] näevad selles hilisemat syntaksi konstruktsiooni, „doch mag
diese um jene Zeit schon allgemeiner geworden sein, rührt auch vielleicht
von einem Abschreiber her“ [BENZINGER JE 73], BODDE seisab aga väga lähe-
dal STADEle, kuigi ta vähemalt mõne perf. cons. algava lause ajaloo osuse ei
kahtle. - Kuid need seletused ei rahulda, - sest miks kirjuteti ädrel mär-
kused just perf. cons. ja miks läheb autor yle imperf. perf. ile ja mitte umber-
pöördukt. OESTREICHER [52] arwab, et sellane perf. cons. markerib pikemat
ajalist vahet kahe loogiliselt seotud tegevuse vahel. Sellega ei ole kyll BOD-
DE [loc. cit.] rahul, kuid seni kui paremat kuidagi viisi ei leidu, peab jääma

OESTREICHERi vaade juure, kuigi ta mulle ei tundu väga kindel. Igatahes ei ole õigus BENZINGERil [192] öelda „eine solche Bemerkung [se. 46β] ist dem Glossator schon zu vertrauen“ ~ sest, mis sundis seda meest kirjutama niisuguse imeliku märkuse. — BÖTTICHER(T) peab v. 4 juba TTTWN? saadik, KITTEL, STEUER NAGEL [öisl. 368] ^{HÖLSCHER,} POUKRO juba N?S1T? saadik, yhes v. 5, kuid sellane teguviis oleneb valest TTTWN? seletusest [cfr. Chk 9] v. 5aαb kombinatsioon GRESSMANN [ZAW 1924521] v. 11sqga, mis aga neil yhist on ei taipa ma, v. 5aβy peab ta lisandiks võib olla õigusega, SCHMIDT selle vastu aga TTD?T? ... TWN. Ma arvan, et gloss on STTDT : TTD?T? ja DTTD?TD-STN? juurest 1 [sest neis Ba'ali kogudusi näha [OESTREICHER 42] on ST?TDT? pärast võimsatu] ja samal arvamisel on ka REGEL [82]. Misti pärast peab BENTZEN [20] ka v. 66 glossikes. Sihti peetakse glossikes ka v. 76 kuid sellaks pole põhjust, kui TTTWN on litar või selle kaju, sest kudumine oli vist Kedešide töö [cfr. *JEAN, Sumer et Accad 134p99. GRESSMANN TUB HOFFMANN-GRESSMANN ZAW 1922 1041]. — v. 8899 kui maksimaalse tähtsusega on kaunis keerulised literaarkriitiliselt, kuna 8b+10 on sama ette teroit ja mõlemis esineb perf. cons., teiselt küljelt jälle 8a+9. STADE teooria järgi oleksid 8b+10 lisandid, kuid HÖLSCHER [Buch. 209] peab 8a+9 lisandiks algsesse E teksti, kuna E kuuagil ei tundvat lamade illegitimiteti. SCHMIDT [JhLZ 1923 229sqg JhBl 1924 223sq] mõtleb kirjutaja vale, kes unustas 8b ja seda viga märkas liiga hilja; aga see ei seleta järgnevat ja mis peaksime postuleerima kirjutaja, kes alati midagi unustab ja sellepärast perf. langeb. GRESSMANN [ZAW 1924328] katsub selata 8b abruptset loomu sellega, et see olewat pärit templikroonikast ja kuigi POUKRO järgi kindel on 8b ajalooaus, paneb ette seda võtta hilisema lisandina, kuna 8a pidavat Geba' ja Beeršeba² nimetamisise pärast olema ajalooline, kuna hiljem tiigi piirid olewat kaugemale ulatand. Kuid on kindel, et

7

sel ajal, kui see värs kirjuteti riigipiirid juba kaugemale ulatasid ja selle-
 pärast peab olema Geba' mainimine siiski rippumatu 8a ajaloolusest [LXX
 B loeb Γαβαῖ, kas pole see mingi muu koht?]. — Kü siis, me ei suuda siinsest
 pea midagi hilisemaks tunnistada, kuid loogilist sündmuste järjestust,
 mida KEGEL [15] arvab POUKRO [7] leidnud olevat, on siit asjatu otsida,
 kuna siin pole tegu loogilise vaid kronoloogilise sündmuste järjestusega.
 [Cfr. ltk 38] Kuid, ma arvan, et on gloss 7107 70N 511017-51N N0107
 07107 [71107]. Seda ei ole Keegi ennemalt glossiks pidanud ja sellepärast
 näib ehk liigjulgeus, või midagi sarnast, olevat seda teha, kuid see on mit-
 mest küljest põhjendatud ja väga vajalik ja kui taga koos langeb ühe well-
 hausenianismi kants, siis ei peaks sest olema kahju. Sest esmalt, v. 5 oli
 gloss 511017 [71107] ja see käis sääl kindlasti paganlike preestri-
 te kohta ja ma ei usu, et sama öelda oleks võimalik olnud ka 07107 koh-
 ta, kuna v. 5 [07107-51N etc.] on antud objektid sellele tegevusele, siis
 aga puuduvad need. Jahve 710 ei tarvitand ju ometi samasugust ri-
 tuaali kui Ba'ali 710, ja kui 511017 [71107] ~~on~~ 710 absoluutselt tar-
 vitatud ja see gloss on, siis peab olema ka absoluutne 710 v. 8 gloss. Teiseks
 on 51107 71107 51107 rippuv igatahes 71107 71107 ja mitte 511017, mis
 sinna vahele on sattund. Kolmandaks on võimatu, et samas värsis seisab sa-
 ma tegevuse kohta [kuid cfr. ltk. 44] alguses N010 ja pärast 751, sellepä-
 rast embleem ka on 86 lisand või tuleb lahti saada N010'st. Neljandaks
 põhjuseks on v. 16-18, milledest küll vaid kaudselt midagi järeledada võib. Ni-
 tseelt usun ma, et need värsid on algsed. Üldiselt [ka KEGEL] arvatakse, et need
 värsid on rippuvad I Reg 15 ja sellepärast väärtusetud ~ kuid ka I Reg 15 ise
 olevat väärtusetu haggada [BENZINGER] peab teda IRd omaks]. Ma ei taipä-
 aga kuidagi kuidas kaks suunust, mis differeruvad võivad mõlemad nulliga

võrduda, kuid UT teaduses näib see niivõõsti siin kui ka mujal võimalik
 olevat. Kuid embkumb neist peab olama teise põhjuseks ja on selge, et II Reg
 2316-18, kuigi ta ka KEGELille [21] on „minderwertig“ on I Reg 13 loo ilmale
 toonud sellasel kujul, kui see praegu on. Sest I Reg 13 loos on tõtt niipalju kui
 ta yhtub II Reg 2316-18 s.o. Jazob'ami ajal kuulutas Keegi Gjumalamees
 Jazob'ami soovdades Beth'elis selle altarille hukkumist. Ja kui Josia oli
 altari lõhkund siis valmis teti vaticinium ex eventu ta tegevüisi alusel
 ja seda oli vaja seks, et ta tegevüisi õigusta, kuna Beth'el oli ameti Jah-
 ve päralt ja ta altari lõhkuda oli tõepoolest suur patt, kuid see varja-
 ti nii, et jutusteti, et Jahve ise kuuluta lasknud, et ta Josial laseb
 ära hävita Beth'eli altari. — Kui nyud selle toimingu kaitseks oli va-
 ja luua I Reg 13, kui palju enam oleks neid vaja olnud Josia tegevüisi
 vabanduseks Juudas, kus ju ameti kindlasti palju jahvistlikum oldi
 kui Israelis. — Viimaks on sellane gloss või lisand väga kergesti mõeldav
 ajalt, kus kõik vähegi jahvistlikult natsionaalsed Kuningad tehti
 bamade vaenlasiks ja iga kuningat hinnati ta suhte järgi bamade-
 ga selle järeldusel. Tollele II Rd oli muidugi juhtnööriks IRd otsus Jo-
 sia kohta, kuid see näitab, et ~~see~~ midagi bamade roojaotusest ei seis-
 nud algses tekstis: IRd kiidab Josiat sellepärast, et polnud ennem sel-
 last kuningat, kes nii täiesti oleks Jahve poole tagasi pöörand- ja
 selles nägi IRd võimalust kusagille bamad sisse viia. — Ja kõigi sellega
 usun ma võivat kustuta v. 8 [$\text{יהוה אלהינו יהוה אחד}$]
 [יהוה אחד]. — STEURNAGEL [öikl. 189] peab v. 9+10 mitteajaloolisteks, aga
 vaevalt õigusega, — v. 10 on enam kahtlusi [BENZINGER JETS STADESCHWAL-
 LY, OESTREICHER (106)] sest tas esineb jälle perf. võimalik võiks vast olla,
 kuid mitte vajalik [יהוה אחד] aetus [יהוה אחד] järgi [OESTREICHER 53]

v. 12 kustutatakse yldiselt קוּלָהּ סִימָה, kuid õigem on küll OESTREICHERiga [53] kustuta קוּלָהּ, aga õige pole kustuta קוּלָהּ סִימָה לִשְׁמֵרָה (LXX sg. mõtleb muidugi Manasset). HÖLSCHER ja PUUKKO kustutavad קוּלָהּ סִימָה... סִימָה לִשְׁמֵרָה סִימָה KITTEL ja BENZINGER סִימָה לִשְׁמֵרָה... קוּלָהּ לִשְׁמֵרָה, KEGEL ainult סִימָה לִשְׁמֵרָה, aga ma ei näe siin yldise selleks vajadust. 12b kustutavad HÖLSCHER ja PUUKKO terveni, kuid mulle näib, et võib seda teha vaid קוּלָהּ לִשְׁמֵרָה juures, kuid säälgigi on see vaid yldine hädaabinõu kuna neil kahel sõnal pole selget mõtet. BENZINGER, BÖTTICHER, HÖLSCHER peavad ka v. 15 lisandiks I Reg 17 järgi, kuid KEGEL [15] ytleb äieti „selbst wenn das der Fall wäre sein sollte, wäre er nicht einfach daraufhin ganz zu beseitigen“ OESTREICHERi [521] soov värssi סִימָה לִשְׁמֵרָה ~~olates~~ lisandiks tunnusta on tingitud vaid ta teooriast, et siin alguses jahvebamast kõneldud.

v. 14 jäätavad BÖTTICHER ja KEGEL õigusega alles, kuigi ta vähe värvitu on võrreldes eelnevate värssidega. | v. 15 ajaloomõttes on vanasti kaheldud [BÖTTICHER 11 STAERK 96f], aga praegu on küll õigusega maksimaalne arvamine, et siin jutustetu ajalooliselt võimalik. v. 16-18 algelikkus on eelpool tõestatud [v. lhk. 16]. Kuid v. 19-20 ei tundu mulle täitosa usuvad, kuigi KEGEL [16] seda väidab, igatahes on v. 19 לִשְׁמֵרָה לִשְׁמֵרָה לִשְׁמֵרָה kindlasti märksõnagloss [לִשְׁמֵרָה] ja לִשְׁמֵרָה on väga IRd laadi [cf. I Reg 184]. Enam algelikuna tundub v. 20; kuid yldine on nende [v. 19. 20] kustutamise. v. 21-23 peavad KLOSTERMANN, BENZINGER 192, LANDERSDORFER 232 KÖNIG GAR 4312 GUTHE, KITTEL 303 v. 8 otsekoheks järjekis ja tõlgivad sellepärast siin plusqpf. ga, kuid mulle näib, et see need värssid paremini võivad liituda v. 3ga. Si ole põhjust leida v. 21 ja v. 22 vahel redaktsionaalset lõhet [cf. 48] v. 23 lõpust kustutab KLOSTERMANN קוּלָהּ לִשְׁמֵרָה ja kuigi see sõna tundub järel lonka-

vat ei ole siis ki mõjuvat põhjuse ta kustutamiseks [Kuid cfr STAERK p. 47]
 v. Halgust kaheldakse yldiselt [ka KEGEL], igatahes on aga ta sisu ustav
 [PUUKKOHI]. II Rd smad on silmnähtavalt v. 26. 27 kirjutatud muidugi in
 majorem templi gloriam [ca. 520-500 teise templi ehitusperioodil.]

Traditsiooniline arvamine [KHS³, KHS⁴ STAERK 1001] on, et terve reformi
 jutustus on pärit I Rd'lt [± 600] see ei ole muu arvates aga õige, vaid I Rd
 on ainult materjali kokkuseadnud; kas see materjalil E on [BENZINGER,
 HÖLSCHER] või KJ [KITTEL, STEVERNAGEL] pole meie siis tähtis. Tähtsa-
 mad on aga lahutus katsed, mis väljund mitte yhtlasest stiilist yk-
 sikute osade vahel. OESTREICHERil [14] on õigus öelda: „Zuerst haben wir
 breite Erzählungsweise, alle Einzelheiten des Vorgangs werden genau
 angegeben... Dem gegenüber liegt von 234 an eine ganz andere Stilart
 vor. Die Sätze werden knapp und gedrängt, Wir haben nicht mehr Aus-
 malung einzelner Szenen, sondern nur noch kurze Zusammenfassungen
 und Aufzählung von Vorgängen, ohne jede Anschaulichkeit“ [cfr. Ka
 BENTZEN 24 „die Verfasser! sc. AB kap. 231 sind vom Inschriftenstil beein-
 flusst“] Sellepärast eraldab OESTREICHER kaks allikat I: 225-233. 16-
 18. 20. 21-24. II: 234-14. 15. 19 suures lõikes on see õige, vaid öeldakse vaid 25
 16-24 asetuse üle. Häaks toeks sellasele eraldusele on asjaolu, et praeguse
 teksti järgi oleks lepingu sõlmimine sündinud alles 200 jases templitis ja see
 on naevvalt ustav [OESTREICHER Achr 204: 50 KEGEL 73] kui BENTZEN
 [24] seda tõsiarvja püüab selliga tyhista, et see Rd smeti võimalik ole-
 vat näinud, siis ei maksa see sellepärast midagi, et Rd usku võis, et lu-
 gejad kõik teavad, et ta enna materjali asetab sidemeta yksteise ligi.
 Kui nüüd aga kusagille „allikateteooria“ on ilmound, siis laiuks see ko-
 hutavalt ja nii on ka siin. SCHMIDTi [Jh Bl 1927 46] eritlus ega võib veel

Kuidagi tahul olla [I 251-3. 21-22. 8a. 9. 16a+20c II 254-7. 8b. 10-15. 19-20]

Kuigi see ei lähe välja stiilist, vaid reformiobjekttest ja sellepärast juba va-
valt vastuvõetav. Kuid see on iseendast juba, kuigi seda ei taheta, kol-
me allika teooria, sest kap. 22 ei osata samodelle allikatelle jagada.

BENTZEN katsub küll seda, aga selle kohta tunnistab ta ise hiljem

[23] „eine Scheidung und noch mehr eine Verteilung auf A und B

scheint mir unmöglich“, ta jaotus, mille subjektiivsust ka sagedased ky-
simusmargid markeerivad on järgrühm A 251-3aαx 4aβx 6a. 7-8a. 9. 11.

13. 14. 21-23. 25a B 231-3aαx 3aββ? 5. 8b. 10-12. 14? 15-20? 25b 26-27? selle juu-
res on B hilisem ja valgumate vaadetega kui A. Sellasel minutioosel

eraldusel [cfr. ka HORSTI oma ltk. 5] on see häa külg, et glossid kaovad,
aga BENTZENi jaotuse ei hoida alal oma kriteeriumi; jutustavperf. mää-
rüb alati B'd, sest v. 14 on perf. aga A; v. 12b imperf. aga B [CASPARI Th LBl

1927425-27] On vist küll loomulik, et kui pentateuhhi allikakriitika ise-
end ära söömas on, siis allikaid mujalt peab otsima hakkama ja niisu-
gusel kyndmata alal võib olla originaalne ja polemiseerida, - kuid

kui seda mujal näidata ei saa kui sellasel delikaatsel alal kui allika-
kriitika, siis ei peaks püüdma originaalsust.

DE WETTESt saati on josisa reformist juttu peaaegu igas raamatus, mis
kuidagi käsitleb tähtsamaid probleeme UT teaduses, sest see syndmus on
deklarieritud kõige tähtsamaks terves Israeli religiooni loos. Sellest pääle
muutub natuur religioon, mis opositsioonina lõi prohvetid seadus ja
raamat religiooniks [DUHM Proph. 211. 223. BERTHOLET XXVII] ootamatult ja
järsku. Tora saabub, või saab religiooniks, prohvetid surevad välja, sest
nende sõnad ei maksa midagi tora sõnade kõrval, nende asemel tulevad

mehed, kes kirjatahti seletada oskavad. Senine kultus, mis pidi väljendama tänu Jumalalle ta annete eest, saab omale kindlad reeglid ja tähtis on kuidas ta olemas on, mitte aga miks. Terve elu lõhatakse kaheks yksteisele võraks osaks ja inimene peab oma alalised patud ja torast yleas-tumised püüdma lunasta ja kustuta elu sakraalses osas - kultuses. Ja sellane järsk pööre on tingitud esimesel viiulil vaid tyhistena paistvaist syndmusist. Templist leitud Dt nõudmise järgi roojastas Josia Jahve lokaalsed kultuskohad ja tõi nende preestrid kultusekand-jatena Jerusalemma, kus nad aga vastu Josia tahtmist degradeerusid ja said tabuuliku pyhadusega ymbritsetud sadoküite käsilisteks ja vaheastmeks ja eraldajaks nende ja vulguse vahel. Jerusalema aga sai terve rahva pallaadiumiks ja kohaks, mille Jahve on valinud ja leitud tora dogmatistlikuks ilmavaateks.

Kaheldakse küll, kas nii radikaalne reform oleks püsima võind jää-da ilma eksili tulekuta, mis vallandas israelliidid vanast kultu- sest ja religioosseist arusaamisist ja nii kindlustas yhes patuteadru- sega pinna euele; sest puudel bamade juures olid tugevad ladvad [WELLHAUSEN] ja kui Josia nad maani paenutas, siis olid nad Jo- jakimi ajal juba peaaegu sama pusti kui ennem.

See teooria on küll väga selge ja lihtne, aga mujal on ta evolutsionist- lik, kuid siis mitte, - ja ta ainuke alus on kultustsentralisatsiooni esile tõstmise Josia reformis. Ja ei ole puudund inimesi, kes siiski, vaa- tamata wellhauseniasmi despotismile, juba ammu on rõhutanud, et Josia reformi kandev idee on kultusepuhastus võõraist elementidest. Ja kuna sellane vaade viimaseil aastail ikka enam kasvab on selle- ga proportsionaalselt kõikummas wellhausenianismi alustoad ja

Kahjuks kannab see süiski „Gemeingut der alttestamentlichen Wissenschaft“ nime. Kindlaks otsustamiseks on aga vaja võimalikult põhjalikku asja käsitust.

II Reg 223-235 jutustatakse kuidas kuningas Josia aastal 620 saadab riigisekretäri Šafan ben 'Aslijahu ben Mšullami templi käsuga ylempreester Šilkia-ga yheskoos välja raputada kollektorkaunist [cfr. II Reg 12:10sq] raha, mis lävehoidjad rahva käest kogund ja see anda edasi töövanemale või töölistele otsekohe, kes tegevad on templi restaureerimisametiga. Süis teatab, muidugi pädele käsutäitmist Šilkia, et 𐤀𐤍𐤍𐤍 𐤍𐤏𐤍𐤏 𐤏𐤍𐤏𐤍𐤏 𐤍𐤏𐤍𐤏𐤍 𐤍𐤏𐤍. See formulatsioon on meie lootuste jaoks liiga lihtne ja sellepärast on tait võimalik palju välja lugeda.

𐤀𐤍𐤍𐤍 𐤍𐤏𐤍𐤏 𐤍𐤏𐤍𐤏 tšlgitakse kaht viisi, kas „das Gesetzbuch“ [KÖNIG GAR 426, ŠANDA 255 PUURKO 12 KEGEL 102 STADE SCHWALLY] OESTREICHER jätab küsimuse lahtiseks, kuid KLOSTERMANN [cfr. HAUPTOLZ 1908:123] tšlgib „ein Gesetzbuch“. Kindlasti ei või midagi öelda, kuid kindel on, et Šilkia lause võhk seisab neil kahel sõnal ja, et Šilkia raamatut mingis suhtes autoritaatiivseks peab. Aga on vaevalt võimalik uskuda, et see sēfer kandis Šilkia poolt nimetatud pääkirja; kuigi sellasest eeldusest yldiselt välja murrakse 𐤀𐤍𐤍𐤍 𐤍𐤏𐤍𐤏 määramisel, on palju loomulikum, et see nimetus on Šilkia oma loodud ja sellepärast kannab raamat mujal 𐤍𐤏𐤍𐤏𐤍 'O nime [232:1.] ja kõige sagedam nimetus on lihtsalt 𐤍𐤏𐤍 [22:10.15.16.235] ja mitte sellepärast, et süin on olnud tekstis mitmesuguseid redaktsioone. — Kuid 𐤀𐤍𐤍𐤍 𐤍𐤏𐤍 esineb sagedasti Dt raamis [15:48.44/11.18.19.273.8.26.2858.61.2920.3010.319.11.12.24.26.32.46.] ja sellest on otsekohe järeldus tehtud, et Šilkia leitud raamat oli yhenduses praeguse Dtga, kuigi suurema osa Dt kohti samad uurijad peavad alles hilisemaks lisandeks, s. t. Šilkia ~~nim~~ privaatne raamatunimetus Dt raamis!! Miksei leidu aga süis 𐤀𐤍𐤍𐤍 𐤍𐤏𐤍 kunagi Dt's, küll aga

Ex 247 ja näib sääl ka PUUKKO [34] arvates sihtivat just Ex 2022-2355 sea-
 dustikale? Ja sellepärast olen ma kindel, et see alati patroneeritud [cfr PUUKKO
 53] vaade, et „die Terminologie des Dts selbst, wie auch die Formeln, mit denen
 auf dieses Buch in der vom Dt beeinflussten Literatur hingewiesen wird,
 machen es höchst wahrscheinlich, daß Josias Gesetzbuch uns gerade im Dt
 erhalten ist,“ on põhjani vale. Ja kuna raamat edaspidi enam üldse ei esine
 1771517 750 nime all, siis võime isegi arvata, et Hilikia raamatudefinit-
 siooni ei tunnustatud adekvaatseks. Ja on üldse töö näollik, et Hilikia raa-
 matut lugenudki polnud [cfr. ltk. 24] ja sellepärast oli ta nimetus ad
 hoc loodud. Igasuguseist muist identifi^{tsiooni}katseist hiljem [30]
 kuid suurem probleem on olnud 2512510. [LXX evgov], kuigi leida võib ai-
 milt seda, mida on otsitud ja, mis teatavas mõttes kadunud on olnud. Sest
 arvatakse, et Hilikia on valetand öeldes selle sõna. Olevat olnud mingi re-
 formipartei, mille olemasolust kusagil sõna keelki pole lugeda, ja see ole-
 vat oma programmi degenereerind templi, kust Hilikia ja Šafan ta Josia
 kätte mänginud olevat, sest Hilikiast olevat „sehr wohl anzunehmen...“,
 daß er bei Überreichung des Gesetzbuches dem Kanzler und damit auch
 dem König ganz klaren Wein einschenkte und durchaus keine unrichtigen
 Angaben über die Entstehung des Buches machte“ [MARTI KHS³ I 259] Sella-
 ne arvamine on pärit ajast, kus vaen preestrite vastu suun oli [PARVISH:
 Inquiry into the Jewish and Christian Revelation 1759] ja asjata on loetel-
 la seda pikka rida õpetlasi, kes sellele arvamiselle pooldajad olnud ja se-
 da pidanud pia fraus'iks. On isegi seletatud [v. BOHLEN Genesis 1835 CXLV] ja
 et sellal pettuse mõiste olevat teistsugune olnud ja SCHMIDT [192] seletab
 veelgi, et kuna oldi hää asja eest väljas, siis ei tule meil selle läbi viimise vii-
 se eetiliselt alaväärtuslikeks pidada. Kuid ots tarve ei pühenda abinõu!

Nii siis hulk inimesi, kes usuvad, et järsu pöörde Israelli religiooniloos põh-
 juseks oli pettus. Põhjendusi aga pole nad sellele arvamisele leidnud ja nen-
 de leidmise on ka võimatu. Kuid pettuse vastu täädib suur hulk andmeid
 tekstis ja ainuke asi, millest võiks pettust järeldada on see, et Silekia pole
 oma riideid lõhki kiskund [SCHMIDT 183] kuid see paistab tõesus, aga pole
 omegi seda, sest esmalt ei tea meie kas Silekia raamatut üldse lugend
 oli, teiseks ei rebi ka Šafan omi riideid lõhki ega ka mitte rahvas Špingus-
 seastumise puhul, nähtavasti puutus siis raamat vaid kuningat II cfc.
 p. 34] vähemalt yhes osas. - ja võimalik on, et Silekia kuigi suur jahoist pol-
 kud, igatahes aitasid ta esivanemad kaasa Ahazille ja Manassele ja
 8-11 järgi on ta järeletulijad jällegi paganlikud; ranna võib arvata
 Jerusalemma preestrite kohta üldse [cfc. Jes 287sq 1422 Mi 511 Šef 34 Jer 226 531.
 615 2311] ja muidugi oli neile kõige tähtsam prestiiž [cfc. MOVERS Kathol.
 Zeitschr. XII 97sq BLEEK Einl. 248651.305 MÖLLER Histor.-krit. Bedenken gegen
 die Graf-Wellhausen'sche Hypothese 1899. 9 BENTZEN 67sq KÖNIG DE 54] Jossia
 reform muutis neid siis muidugi vähe ja nad pooldasid seda vaid niipal-
 ju kui see neile kasu tõi.

Pettuse vastu olevaist andmeist oleksid tähtsamad: esmalt puudub teks-
 tis selle nimetus ja meil ei ole ka teisi positiivseid põhjuseid selle sinna
 asetamiseks, teiseks tunnistab Jossia ja ka rahva teguviis [cfc p.] et
 nad raamatut autoritaarseks pidasid, kolmandaks ei ole kindlusta-
 tud üldse reformpartei olemasolu, sellega muidugi ka ta programmi;
 [kas Israellis üldse programmiga parteisid oli?] harilikult [e.g. ŠANDA
 253 LANDERSDORFER 226 STEVERNAGEL XII BENTZEN 24] peetakse põhjuseks
 ka seda, et ei osata seletada miks reformpartei oma programmi esitami-
 sega ootas 620'ni; kuid BERTHOLET [XIX] seletab õieti, et selleks oleks olnud

Josia lapsepõlv „ein denkbar schlecht gewählter Leitpunkt“

Täheandab meil ei ole põhjust uskuda mingit pettust ja juba sellest järg-
 neb palju: seadusraamat peab olema täiesti vana ja autoriteetlik ja
 mitte mingi mõnekümne aasta eest tekkinud, mis kantud uutest ideedest.
 Kui nüüd Dt on hiline teos, siis ei või olla võimalik tema leidmine ja
 teisest küljest kui „leiti“ reformprogramm, siis ei olnud „leitu“ Dt, sest
 literaarkriitiline analüüs on küllalt selgelt näidanud, et Dt pole min-
 gi reformprogramm [EICHRODT NKZ 192151] ega ka ükski teine seadusko-
 gu teos VTs. - Sellepärast, kui leitu peab olema Dt, siis peab olema Dt
 väga vana. See on ainuke põhjend ja, et seda pole tahetud minna, siis on
 ka need, kes citavad pia fraus'i [e.g. KITTEL, KÖNIG, KAUTZSCH, ROTHSTEIN,
 KLOSTERMANN, BÖTTICHER, VALETON, DRIVER, STEUERNAGEL] jäänd kõigkual-
 le aluselle. Kuigi ~~ei~~ pia fraus'i uskumise eest ainult sellega võib pääseda,
 kui Dt varaks tunnistada, siiski näib mulle, et meil õieti mingit põhjust
 uskuda ei ole, et leitud raamat kas või osalt võrdus praeguse Dtga. -
 Selle küsimuse lahendamiseks on aja tähtis teada, kust leiti raamat,
 sest sellest oleneb ka selle võimalik ylesanne ja mõte. Kuid ka siin on
 praegu kaks vaatekohta; enamus arvab, et raamat on leitud templi
 sisemisest, mõned vaid [NAVILLE; Sunday School Times 1915 182 et al], et raamat
 on leitud templimüürist. Esimese vaate puhul seotakse leidmine siiski sageli
 templireparatuuriga [KITTEL, KÖNIG DE 53 LANDERSDORFER 226] aga LÖHRIH
 protesteerib niisuguse arvamise vastu, kuna ka ju yldse selge pole, mis viisi leid
 reparaatuuriga yhenduses oli. LANDERSDORFER [226] KÖNIG [Dt 53] THENIUS
 [57] arvavad, et leid on syndind mingis templi kõrvalruumis, KÖNIG
 ja THENIUS arvavad pääle selle, et raamat on olnud, nagu Dt 5/26 enda
 kohta nõuab, seaduslouka kõrval ja Marasse ajal sellega koos de b'trist

välja heidetud ja nüüd selle juurest jälle leitud. Aga see on vaid oletuste kari: templi ehitusloos ei ole midagi jutustatud raamatu asetamisest laeka kõvale; me ei kuule kusagil, et Manasse laekaga nii halvasti ümber käinud ja peame oletama, et Silkiiale seadusraamat oli tähtsam kui laekas, sest tema leiust ei kõnele ta midagi, samuti on võimatu, et seaduslaeka ja sellega ka raamatu asukoht oleksid 60aasta jooksul täielikult ununud. Kui raamat aga lihtsalt kusagilt kõrvalruumist leiti, siis on kohe võimalik fraus pia, sest idamaail ei käida raamatutega ja veel pyhadega nii lohakalt ümber, et nad kusagile heidetakse ja sinna jäätakse ja päälegi veel raamatuga, mis vana olema peab. — Sellepärast ei või kumbagi vaadet pooldada. Ja sama vähe võimalik on vaade, et raamat leiti arkiivi revisjonil [ŠANDA 255], meil pole esmalt üldse teada, kas Jerusalemma templil arkiiv oli, teiseks kui ta oli ja 1775, 7 750 sääl asus, siis teadis ta asukohta igayks preestrist, sest arkiiv oli küll väike ja raamat liiga tähtis. — Sellepärast on võimatu, et raamat asus templi seespool ja ta leiti — juba siis kui me teda traditsiooniliselt toraraamatuks peame. Kui ta aga uusi nõudmisi ja ennetundmatuid sisaldas, siis peame uskuma fraus pia't ja seda ei saa uskuda. Sellepärast peame raamatu leiukohta majal otsima.

Silkiat ütleb, et ta leidnud on raamatu 1777' 5711 ja juba see juhib välja templi sisemusest, sest 1777' 571 võib tähendada terwet ehituskompleksi ja mitte templit kat' εξοχήν [Jer 269 etc], kuigi seda usub KÖNIG [Dt 48]. Et aga võimatum veel on vana raamatut kusagil laageda taeva all leida, siis on ainus võimalus templi alusmüüri või rüngakivi. — Nagu CHEYNE [OLZ 1908/195] kinnitab on selle mõtte pääle esimesena MASPERO tulnud [Revue critique 1878 Histoire Ancienne, de l'Orient 75 sq] ja tema olewat seda

teisena väitnud oma „Jeremiah his Life and Times“ eesõnas [1888]. Aga kui NAVILLE 1907^{*} PSBA-s avaldas oma artikli „Egyptian Writings in Foundation Walls and the Age of the Book of Dt [252-42, hiljem Archaeology of the OT 129¹⁹¹⁵ Le découverte de la Loi sous le roi Josias 1910] siis tundus see uudisena. NAVILLE leidis paralleelse Egiptusest vanade dokumentide leidmise kohta templis ja nende myyyides: Dendera templi myyyist Ppjaagne templi plaan [snṯj], mis kirjutet 𓏏 𓏏 𓏏 𓏏 𓏏 𓏏 [mingi näkk, aga tõlge pole teada kindel tähendus] pääle, kuid snṯj ei tähenda HERRMANNi [ZAW 1908 295] seletuse jär-
gi „nicht bloß die lokalen Verhältnisse, sondern auch andere Einrichtungen des Tempels: Benennungen der Feste etc.“ ja Rosette'i Kivil tõlgitakse snṯj tḫ ʾi ḫs qm'v r x. Misuguseid leiulugusid jutustatakse Egiptuses õige tihti [Surnute raamat [ed NAVILLE] II Pl. 99; Pap. 86. 15/2 Pap. Berol 5058 XV1; BIRCH Ägypt. Zeitsch. 1871. 63] Palju neist kannavad kyll muinasju-
tuliku loomu, aga nad tõestavad vähemalt, et oli harjumus tähtsaid dokumente kusaigile templisse varjata. - En ju teada ka kuidas Meso-
potansia kuningad, iseäranis antiKooarsete huvidega Nabûnahîd otsisid templirestaaratsioonil endiste templiehitajate või renõverijate šitir šumi ja't [cf. WINCKLER OLZ 1900 376 KAT⁵ 277 JEREMIAS: ATAO² 548
SCHRÖDER ZA XX 199¹⁹¹⁹; ZA I 359¹⁹¹⁹ Nabûkudurriusšur kindlustab š sagila myyyid
ja „ušaršid temenšu" LA II 132 sqq Nabûk. ehitab uuesti lagunend [inansû]
šbarra šamasille ja „temenšu labiri ahit abvêma, eli temenšu labiri ukîn
uššûšu" samuti Eulla min karakile; JIRKU AOK 184 sq Kus ka Boghazköi
tekstest paralleelse] ja NAVILLE väitis, et ka Hilkia on leidnud templimyy-
rist sellase dokumendi, mis pärit Salomon ajast ja on praegune Dt. Ja GRIMME [OLZ 1907 610-15] võttes üle selle vaate, leidis, et Dt 2928 pidi seda
fakti veel kinnitama, kuid ka tõlge [cf. HUMMELAUER Comm. in Dt.], Das ist

was für Jahwe, unseren Gott, versteckt gewesen war und für uns und unsere Kinder wieder aufgedeckt worden ist, damit wir auf immer alle Satzungen dieser Tora befolgen" tunnisteti valeks, kuna puuduvad "Das ist" ja TY [1719] asetuseks teise kohta polevat põhjust [KÖNIG OLZ 1908125sq PUUKKO 861; aga HAUPTOLZ 1908119-125 peab just seda õigeks] ja ST17ST15J17 tulevat tõlkida "das Verborgene" [LXX τὰ κρυπτά] GRIMME vastuväide [OLZ 1908188-195] et "Das ist" puudu võib [Sie 50275750 Prov14] ei ole aga seisukoeda ta kasuks muutnud ja ma ei usu, et GRIMME l süin õigus on olnud.

Wellhausenianismile oli muidugi niisugune arvamine, et mingi toraraamat Salomo templi on myyritud, vastuvõtmatu ja sellepärast on see arvamine enamvähem surnuks vaigitud [efr. aga STAERK Einl. 30 KEGEL 101] Võib olla on selleks kaasa mõjunud see ekslik oletus, et leitu oli Dt ja kuna Dt pole mingi templiteegel, siis kaheldi just NAVILLE teoorias, kuna loomulik on, et templi myyritu esijoones templist kõneles. HERRMANN [ZAW 1908 298] ja ERBT [2] leidsid isegi, et reformpartei pia fraus selles seisab, et ta oma programmi kuulutas templiteeglits.

KÖNIG [GAR 424 Dt 47] ja järgi ka KEGEL 101] on esitand hulga vastuäiteid NAVILLE'le ja Dt saabumisele Salomo aegu. Dt 1714-20 olevat Salomo vastu sihitud; tsentralisatsioon olevat Salomo aegu puundund ja seda nõudvat leitud Dt; I Reg 6-8 ei olevat midagi templimyyrisesest juttu; templirenovatsioonil polevat alusmyyriini mindud; NAVILLE väide, et leitu olevat võõras kirjas, olevat vale. = Neist on viimane [Decouverte de la Loi 29] väga lahstine punkt, süia ei saa ei ega ja öelda; kuid teised on olematud. Dt 1714-20 ei ole sihitud Salomovastu [WELCH 117-152] ja leitu ei olnudki Dt sellepärast langeb ka teine põhjus. Väide, et templirenovatsioon alusmyyrideni polevat ulatand on väga laiund [SANDA 256 LANDERSDORFER 226

LÖHR 4 KEGEL 101 etc] ja olevat olnud „mehr oder weniger zufällige Reparaturen“ [POUKKO 861] või „bauliche Veränderungen“ [HEMPEL 25] või talivihma läbi syndind vigastuste parandamine. Kuid juba see on kahtlane, sest 226 järgi on töölisi iga liiki ja, et neid nii palju enamvähem yhtekylgse vigastuse parandamiseks vaja läks on kahtlane, ennem näib loomulik, et siis väga laialdaste reparatuuridega tegu on. Palju oleneb aga PTI PTI seletusest. Karilikult tõlgitakse „Bauschäden“ [LANDERSDORFER 225], „das Baufällig“ [OESTREICHER, BEESENIUS WB 85a/67], „das Rissige“ [KÖNIG W B 346] KEGEL 101]. Milline see vigastus on sellest on nii siis arusaamine väga udane [DELITZSCH HWB 1916 „Batku“, Risse einer Wand] ja ka LXX pole teadnud, mis see sõna tähendab, vaid tõlgib $\kappa\rho\alpha\tau\alpha\omega\sigma\alpha\iota\ \tau\omicron\upsilon\ \beta\epsilon\delta\epsilon\kappa\ \tau\omicron\upsilon\ \omicron\iota\kappa\omicron\upsilon$ [samuti tõlkimata II Reg 126-9. 13]. Kuna aga PTI PTI J. JEREMIAS' e seletuse [Angelos 1925⁷⁰⁵⁹] pole nurgakivi, siis on väga võimalik, et PTI mingis yhenduses on nurgakiviga või alusmyyriiga, kui mitte alusmyyri ise, sest ka nii tõlkides annavad kõik kohad UT , kus PTI esineb II 2 Reg 126-9. 15 225.6. Ez 27.27 II Chr 5410] sama hää mõtte, kui tarvitades mingit elnevat tõlget. HAUPT [OLZ 1908125⁵⁹] leiab küll, et PTI PTI ei yhtu Mesopotamia termin. tech. ga „temennu“ otsimise kohta, aga UT lause ei tahagi väljendada niisugust tegevust, vaid alusmyyri kinnitamist. Sel puhul on Hiltia müidugi Salomo templireegelt myyrist otsind ja nyud ta leidnud ja sellepärast väljendus PTI PTI PTI , kuna šafan teab, mis asjast on kõne. Ja ka Mesopotamias ei ole temennu leidmise puhul kõne mitte väga suurist parandusist, öeldakse vaid, et tempel olevat la Gund olnud. Sellega on tõenäolik, et leiti Salomo templireegel, STAERK [Einl. 30] SELLIN [Einl. 46] [Cfr. KEGEL 101] aruavad küll, et leiti on pärit Hiltia ajast, kuid meie ei saa kindlasti siiski midagi öelda, sest [see on ainuke vastuväide kõ-

NIGi vastuväidete seast] ei Salomo templi ehituse puhul pole öeldud, et midagi on muypitud templi, ega pole seda ka Hizkia kohta kõneldud. - Salomo templireegel ei võinud aga kuidagi olla Dt ja kui leitu teisel põhjusil kindlasti peaks olnud olema Dt, siis on siin tegemist petmisega. Aga ei ole põhjust leitud pidada Dtks.

Selle maksua identifitseerimise jõuval arvaja ka teisi ja mitte vähe. On mõeldud tervele pentateuhhile [VOLNEY, MOYERS, RIEHM, BLEEK, KORA KA OESTREICHER.] õx 34 [Fries] BBTki kaalutakse [MÖLLER Hist.-krit. Bed 1889] kuid ~~uud~~. PUUKKO 34sq VAN HOONACKER Le lieu de culte, Mus. 1894 308], kõige enam võimalusi olla Salomo templireegel on H'il [LÖHR] ja VATKE ja PREISS on teda juba varemalt leitud toraraamatuks pidand. Ja ma usun, et see kõigiti on tõenäolik, igatahes on sädimine sellase identifitseerimise vastu [HEMPEL 31sq KÖNIG Dt 55 PUUKKO 47sq] nüivõrd loogikavaene, et teda kaasa teha ei saa. Väidetakse, et H's olewat profaanne tapp zigorosseemalt püüatud ja teisi ti kui Dt's, loogiliselt olewat H hilisem ja ei tulvat jooia seadusraamatuna yldse kaalumisele. On kahtlane, kas seadused seda valjemad on mida hilisemad nad on. - On aga ka arvannisi, mis yldse leitu seaduslikku loomu eitavad: CULLEN [The book of covenant in Moab 1905] peab teda paräneesiks, SEINECKE [GVJ 387] Jeremia jutluste kompendiumiks ja KENNETT [The date of Dt JOTS 1906 481sq] mõtleb Mikhaele. Igatahes ei nõua ITTISI nimetus, et raamat ainult seadusi oleks pidand sisaldama, kuna LÖHR 1 STADE GVJ 655 Bibl. Theol 2641 tõlgivad selle „Lehte“ ja PUUKKO [34] ytleb, et „das Wort ITTISI hat im AT eine mehrfache Bedeutung; am häufigsten wird es jedoch für die prophetische und priesterliche Belehrung über Gottes Willen... gebraucht“. Ja ma arvan, et peaks jätma yldse jumala teada, mis raamat leitu oli ja miski ei näita, et oleks „a priori wahrscheinlich“ [ESTEU-

KEGEL 118 LÖHR 6 POUKKO 30

ERNAGEL, äinl 190], et leitu kaanonis alal on hoidund ~ pidemid ta määramiiseks pole kuigi palju [ainult pesah], kusagil pole ka josiad seadustama-
 tut tsiteerit, küllaga Dt'd enne Josiat juba [vt HEMPEL 3 PREISS 2899; ŠANDA
 260 KLEINERT 93; DRIVER LXII] ja ka Chr arvamine, et terve pentateuhh (?) lei-
 ti ei või omegi tumelest olla võetud ja kui sellepärast KEGEL [110] ja OEST-
 REICHER [24] arvavad, et leitu sisaldas ka muud peäle Dt, siis on see põh-
 jenduv ainult Chr kahtlaselle autoriteedile, sest on teadmata kas Chr
 mõtleb תורה-תורה תורה-תורה תורה all teret pentateuhhi. -- Võimalik
 on, et leitu hukkus templipõlemise puhul, sest olles taravaamat oli ta küll
 esijoones kultilise loomuga, BÖTTICHERi [18] arvamine, et teate autor [peä-
 le 586 = IRd] kõneleb seadusest kui allesolevast pole õige, sest teade on
 enne 608 kirjutatud. -- kõigi tulemus on, siiski leidis Salomo templi-
 reegli, otsind seda, templinnyüst, aga kas see reegel alles on ei tea meie,
 kuigi palju juhib H'le.

Šafan saab nyud taamatu oma kätte, muidugi tutvumiseks kurioo-
 sumilaadi asjaga ja mitte selleks, et seda kuningalle yle anda. Võib
 olla oli aga taamat siiski mingis võeraks saand kirjaviisis [NAVILLE:
 Découv. de la Loi 29 : Kiilkirjas] võib arvata, et Šafan ka ta läbi loeb
 ja muidugi mitte olles templis. Alles mõningad päevad hiljem [OESTREI-
 CHER 20] läheb ta kuninga juure ja teatab talle, nagu see loomulik on
 esmalt, et ta käsu on täitnud ja siis lisab alles juure תורה תורה תורה
 תורה. Nii võib Šafan ka tõepoolest öelda. et leitu sēferiks nimetamises mis-
 gi poliitiline kaalutus seisab, kuna kuninga suhtumist taga alles oo-
 data oli [OESTREICHER 19] ei ole sugugi tõenäoline. Palju enam teab kunin-
 gas, mis taamatust on kõnet, sest ta hilisem teguviis ei ole muidu mõel-
 dav kui sel puhul, et ta taamatu autoriteetlikkust tunneb juba selle

3
32

nimetamise puhul. Šafan nimetab ka Hilkiat lihtsalt 𐤇𐤍𐤅, sest kuningaga kõrval polnud keegi 𐤇𐤍𐤅. – Šafan loeb raamatu kuningalle ette. On kaks järeldust võimalik teha: kas ei osanud kuningas üldse lugeda või ei tunnud ta selle raamatu kirjavíisi, – või oli see komme juba. – Viimane on järemsiast [365,21] järeldades siiski tõenäolikum. Igatahes pole ettelugemise vastolus v.16 𐤍𐤏𐤍𐤏 𐤏𐤏𐤏 𐤍𐤏𐤏𐤏 vaid see näitab mõlemi osa algelikkust [cfr. p.34]. Šafanistei ole kõneldud, et ta end eriti puudutud oleks tunnud raamatu sisust, kuigi ta seda paremini tundis kui kuningas. Aga harilikult arvatakse, et kõik siin mainitud sündmused on sündinud ühe päeva kestel [välja arvatud KÖNIG Dt 27 LANDERSDORFER 226 LÖHR 4 KEGEL 110 OESTREICHER 20] ja nii oleks loetud raamatut päevas kaks või kolm korda, et Dt aga selleks liig pikk fundus, siis lõigati tal osi maha, et kindlustada identifitseerimise. Põhjust selleks nähti II Chr 5418, kus seisab 𐤍𐤏𐤏𐤏 𐤍𐤏𐤏𐤏 ja väideti, et kuna Chr leitust terwet pentateukhi näeb, ta sunnitud oli muutma Reg andmeid [BENZINGER Kön 191 Chr 131 KITTEL, Chr 172 POUKKO 14] See väide on mitmest küljest kahtlane, kuna 𐤍𐤏𐤏𐤏 𐤍𐤏𐤏𐤏 sama tähendada võib päälüksilises keeles kui ennem 𐤍𐤏𐤏𐤏 yksi [Kuid cfr. KEGEL 35 sqq] Kuid raamat võis olla väga halvasti säilunud [KEGEL 110], nii et esimese lugemise palju enam aega võttis, kui muud, kuid kindel pole see ka mitte, sees 𐤏𐤏𐤏 võis olla ka „üksainsus leht“ [FRIES & BÖTTICHER 4 POUKKO 31] ja seda võidi vaatamata ta säilumisele päevas mitukorda lugeda. Aga vaevalt on võimalik, et sündmused idamaal võivad ja võisid areneda sellase kiirusega kui XX saj. tsiviliseeritud läänemaal ja on üsna loomulik, kuigi meile vaevalt et kujutletav, et Šafan alles mõne päeva järgi oma käigu tagajärjest teatas kuningalle ja selle ajaga raamatut kodu üsna põhjalikult ja kaua võis olla uurind. – Nii siis ei anna meile tekst yht-

Ki viibet raamatu paksume kohta.

Aga raamatu sõnad mõjuvad ebaharilikult kuningalle, siis pidid ka need sõnad olema ebaharilikud. Kuningas teeb seda, mis on kõige suurema kokkumise märk, ta kisub lõhki oma riided, sest ׀ 717-׀Y 13׀111K 1YD0-׀׀׀ 7177 7507. Sellest arvatakse, et Josia kartes jahve viha ei ole seda mõistnud „nicht eunden einfachen Bestimmungen des Gesetzes“ [BENZINGER 191. KEGEL 107 LANDERSDORFER 226 OESTREICHER 25 PUUKKO 31 ŠANDA 251 SCHMIDT 184] leida, vaid peab raamatus leidund olema ähvardusi. Aga selle enam vähem õige järelduse kõval seisab nii vale: „die Bestimmungen des Gesetzbuches erschienen den Zeitgenossen völlig neu, die Väter sind nicht nach ihnen gewandelt“ [BÖTTICHER 48 DUHM Proph. 209 PUUKKO 31]. Esialt pole ka dt mingi uudis, sest ta ripub B'ist [EICHR00T NKZ 192148] ja kuidas võis Josia mõelda, et vanemad [esijoones muidugi Josia] pidid käima alles vastsyndind seadusraamatu järgi. Enam vähem õige oleks järeldus, et vanemad on sellest raamatust üle astund ja selleks peab raamat vana olema. PUUKKO [31] väidab koguni, et Josia sellepärast, et seadused talle noorum olnud neid kiirustand läbi viia, aga nii kriitikat ei olnud ka Juuda kuningas mitte. KEGEL [47] järeldab Josia kokkumisest, et ta veel ainustki reformi läbi ei olnud viind, kuid õigem on OESTREICHERi [26] vaade, et süin just viibe on olnud reformele, sest Josia arvab enda vanemaist välja. Üsiks ju ka lõpuks arvata, et Josia teguruis on insinuatsiooni päätipp, aga selle puhul oleksid küll kõik selles osalised oma riidetega samuti teinud. Üks on aga selge, Josiale on raamat autoriteetlik, ta tunneb enda syytu olevat, aga kardab siiski vanemate patte nuhtlemist laste kätte ja see pole sugugi dt seisukoht. Kuid need ähvardused ei võind olla Ennetusprophetite stilis [HORST, KENNETT, SEINECKE] sest neid kuuldi ju ome-

ti võrdlemisi tihti ja muudugi oli ka kuningas nendega tuttav [ŠANDA 2557
 Aga teisest küljest ei puutunud need ähvardused Šafani ega Hilkiat ja sellepä-
 rast on kõige lihtsam arvata, et nad esijoones olid sihitud kuninga vastu. Ja
 ma arvan, et kõige lihtsamalt, kui me ei taha Josiat pidada psühholoogiliselt
 teistsuguseks kui Šafani ja Hilkiat, seletub Kuninga kokkumine, kui leitu-
 lõpus olid needused nagu nad Mesopotaamia dokumentides harilikud on- ja
 kujutan neid umbes nõnda ette: "kui üks kuningas, kes minu järel istub teo-
 nil teenib selles templis võõraid jumalaid, et vihastada Jahvet, siis kaota-
 qu Jahve tina see kuningas ja ta sugu, ta maa saagu tykjaks ja needmiseks
 ja rahvas langegu mõõgatera läbi etc." - Manasse oli oma pääle kogunud
 needuse ja selle ohoriks sai Amon, aga Amon oli samuti talitand kui isa,
 ja nüüd oli hukkumise kind Josia käes, kuigi ta enda teada oli talitand
 Jahve meelepärast. Kuigi vanemad ei võinud tunda enam Salomo needust
 oli see siiski neid kõitev. -

2
 mva
 stept
 solch
 em
 Fluch?

Ja sellest tundest rõhutatud laseb Josia kysida, kuidas on tema ja maa saa-
 tusega lugu, kas Jahve toob Salomo needuse tõesti nende pääle, või on veel
 pääsmist loota. Kuigi see on selgesti öeldud kysimuse siseks, arvaavad siis-
 ki mõned, et kysiti, kas raamat on autentne ja kas teda usaldada võib [COR-
 NILL 8ipl. 195 Kar 8ipl. 63 KEGEL, H6 LÖHR3] kuid Josia oli juba oma teguviisi-
 ga raamatu usaldetavaks tunnistanud ja teadis ju, et oli tegemist Salomo
 templireegluga ja sellepärast tuleb yhel arvamisel olla KÖNIGI [GAR426]
 NOWACKI [227] ja LANDERSDORFERiga [227]

Hulda vastab kahes osas, nagu kuningaski on kysimuse kaks poolega sead-
 nud. Kumbagil osal on erinev sissejuhatus, see oleneb sellest [cfr. ka KEGEL 26]
 et Hulda asetab vastuse teistviisi kui kysimus seateid. Esimalt vastab Hulda
 Josia kysimuse viimasele poolele ja nimetab kuningat $\text{DSTN } \text{N}^{\text{H}} \text{W} \text{N} \text{W}^{\text{N}}$

süin on KEGELil muidugi õigus, et Hulda oli yllatunud delegatsioonist ja
 oraaklisoovist kuninga poolt. Rahvas on auustand võõraid jumalaid, selle-
 pärast tabab ta needus, kuigi Josia ajal rahvas end parandand võis olla,
 ei aita see midagi, sest lepitamata jäävad ikka Manasse patud. Kuid sellä-
 ne hukatuse kuulutamine on nagu ikka prohvetite juures, tingimisi öel-
 dud. Et 166 vastolus on 8'ga on selge [HORST], kuid Hulda arvab, et kuningas
 ise raamatut on lugend oma lihtsameelsuses. Ja see vastolu on kaitsesks v. 15-
 17 autentsusele. : Osa aga, mis Josiat puutub, algab kuninga nimetusega. Ja
 tema osaks peab saama parem saatus, teda ei pea kätte saama Salomo needus,
 kuna ta on endalandand ja nutnud [v. 19, ka seda pole eespool olnud] nen-
 de sõnade pärast, mis Jahve Salomol on öelda lasknud. Josia peab pääsema
 enneaegselt surmast ja ta maetakse rahus ja vanaduses. See ei ole nii syn-
 dind, aga sellepärast on võimatu kahelda oraakli autentsuses nagu tee-
 vad STAERK [96] STEVERNAGEL [öntst. 76] PUOKKO [4], „insofern als näm-
 lich das dort Berichtete dem in 2328ff über Josias Tod & Erzählten wider-
 spricht“. See on võimatu talitusviis, v. 15-17 on sellepärast kahtlased, et
 nad täide on läinud, v. 18-20 sellepärast, et nad täide läind pole!! [cfr.
 ka KEGEL 253q] Vastolu ajalooga lepita püüda [LÖHR5], et Josia siiski oma
 hauda maeti, on võimatu sellepärast, et need värsid tahavad öelda, et
 Josia õigel ajal, s. o. kõrges vanaduses sureb.

Hulda ei ole hästi informeeritud sündmuste kohta, sellepärast muidugi
 ka mitte leitud raamatu kohta ja sellepärast ei saa שִׁרְיָתָהּ תְּבַדּוּ
 järeldust teha [HORST], et raamat on olnud Jahve ähvardusi sisaldab proh-
 vetiraamat. Hulda võis ju muidugi seda uskuda, sest ta ei teadnud muidu-
 gi, et ähvardusi ka mujal leidub kui prohvetiraamatuis. Võimalik on ju ka,
 et templizeegi lõpul seisv needus tõepoolest oli kirjutatud Jahve sõnana,
 aga kindel pole see mitte.

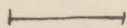
Väidetakse küll, et sellase kurvalt kõlava ja õnnetust kuulutava oraakliga Josia poleks alanudki reforme [STEUERNAGEL 348 BÖTTICHER 5 BENZINGER 189 PUUKKOH LÖHR 5; et passim] ja konstrueeritakse sellepärast sellaseid, mis lubavad paremat. Kuid Josia oli alanud juba reforme [Cfr. p. 50] ja ta ei saanudki teha muud kui edasi minna selles töös, sest Jahve oli talle onneti hääd töötuse annud, aga Jahve võis selle ümber muuta, kui Josia enam polnud hääd ta meelest. Ja juhusel kui Josia poleks reformisid ennem raamatu leidmisest, mis oleks ta püüanud siis pöörduda selle leidmist tegema. Võib olla loots Josia, et kui rahvas ühisel meelil nõuks võtab teha Jahve tahtmist, siis ka Jahve oma otsust muudab.

ja sellest mõtest aetuna vist, teeb Josia ainsa võimaliku järelduse, ta teeb lepingu rahvaga. Et ta koguda laseb vanemad kui rahva representandid, siis oli sellel sammul mitte ükvi religioosne vaid ka riiklik mõte [Cfr. OESTREICHER 10. 378q BENTZEN 45, "das Religiöse ist hier Motives Politischen"]. Muudugi ei syndind see samm otsekohse, vaid nagu idamaal läks ka sellega aega ja siis loeb kuningas ette rahvale raamatu ja terve rahvas astub lepingusse. Sellest järgneb palju; esmalt ei võind raamat sisaldada määrusi, mis rahvale tuliuued ja sellega vastuvõtmatud olid [Cfr. KEGEL 688q KLOSTERMANN Pent. II. FI 100 LÖHR 5 MÖLLER Hist. Krit. Bed. 118q] ja kuna sääl olid esitatud kõik seisused, siis olid ka barnade preestrid taga rahul. Tähendab, seadus oli vana ja niisugune nagu kujuteti omale Moosese tora, - see ei võind aga olla kadund kunagi, ~~KEGEL~~ KEGEL 127 OESTREICHER 181 ja võimatu on, yldse, et Manasse tora häovitas. Rahvas teab, et see raamat on autoriteetlik, kuid ta oli vana ja sellest järgneb, et Josia ta alusel mingid „tiefeinschneidend“ [KEGEL 126 etc] reforme teha ei saand. Kui raamat oleks sisaldand Kultuursentralisatsiooni, siis oleks barnate preestrid tarvi-

tades tagurlike ПУТ mõju, kindlasti mässu tõstnud ja kodusõda oleks olnud
 mõõdapääsmatu. On vaid kaks võimalust kas oli kultus juba ennem tsent-
 raliseeritud ja seda kinnitab nüüd Salomo templireegel, sest juhusel kui see
 seda poleks teinud, oleks preestritel olnud protesteerimis õigus, et aga Sa-
 lomo templireegel kultust tsentraliseerida vaevalt kavatses, siis on väima-
 tu, et kultus oleks ennem juba tsentraliseeritud. Teine võimalus on muu-
 dugi õigem siis kultust ei olnud tsentraliseeritud ja seda ei nõudnud
 ka raamat. - Kuid siiski on imelik, et siin kõik inimesed esinevad tuu-
 dena jahvistidena ja sellest järgneb küll jällegi, et reforme on juba teh-
 tud ja kaunis põthjalikult, kuid ПУТ-^т võib olla ka lihtsalt stiilivõ-
 te suure hulga tähendamiseks.

Aga siin võiks leida tõenduse selleks, et maa elanikud olid jahvistlikumad
 kui linn, sest alati on ennem nimetatud maa ja siis alles linn. Kuid enam
 tõenäolik on, et see fraas on kivine ja mood nii öelda. Kuid meil pole siiski
 põthjust maad paganlikumaks pidada kui linn, sest Jerusalemi oli ikka-
 gi sama aja ilmalinna laadi ja sellepärast usulise sünkretism suurem kui
 maal, kus elasid karjakasvatajad suuremalt jaolt, kes alati on jahvist-
 likumad olnud kui põllumehed. See on küll wellhausenianismi vaade, et
 maa on paganismi pesapaik ja, et maaleviidid on vähemalt Manasse
 ajal täielikud paganad. Kuid on et on inimesi [BENTZEN, BAUDISSIN,
 GRESSMANN ZAW 1924 352 BURNEY Book of Judges XLVI 1], kes arvavad, et et on
 saabund maaleviite seas, aga needsamad usuvad enam vähem ka maa
 paganismust!! Maa oli aga linnaga juba Hiikia päevil opositsioonis
 [Mit's Jes 58] ja mitte yksi sotsiaalse kurnamise, vaid ka linnas lõdva
 jahvismi pärast ja Manasse ajal suurenes muudugi vaen, sest tribuuti
 nõudsid vaeseks jäänd elanikelt kuninga ametnikud, linnalased ja alis-

tumise täiendamiseks suruti rahvale vastu tahtmist võõras religioon, mille rahvas muidugi esimesel võimalusel eemale heitis ja mis kõige Manasse aja enam kuningaga kui rahvaasi oli [Efr. p. 39 J. ja kuna Mikha mälestus ja ta sõnad veel Jojakimi ajal [Jer 26¹⁸] maainimeste seas elasid, siis on loomulik, et nii oli ka Manasse ja Josia päevil. Ja sellepärast on loomulikum arvata, et maal valitses Jerusalemma vaenulik jahvism, mis Josia reformispyüdele, kui kaasa ei aidand, siis neid ometi pooldas [BAUDISSIN GAP 281sq.] sest need olid esijoones ikka reformid Jerusalemmas.] Kui, et maal valitses määratu ebauusk ja paganus.

Järgnevas reformiteates on alati nähtud seda puudust, et pole selget mõtete arengut ja et Josia teguvõis reformispiisel on imelik, kord siin kord teisal [Ka KEGEL 166f SELLIN G I JV 290] Jaaga ei tee midagi nii põhjalikult, et tal poleks tawis samas kohas enam midagi teha ja juba sellepärast on vale anda Josiale tiitel „Reformer“ [HEMPEL 375]. Arvatakse, et Josia talitused ei syndinud sellases teas, kuid ei põhjendeta süiski miks nad seda ei võind olla, ja miks teatevuter need syndmused nii segi paiskas. - Ja sellepärast peab olema vale nimeetatud arvamine: meil ei ole mingit alust nõuda, et reformid mingi ette kavatsatud plaansi järgi syndisid ma peaksid, ja meil ei ole õigust sinna panna omi plaane kui me säält ei leia seda. - Ja ainult OESTREICHER [34sq.] on niisugust näilist korraldamatust pidand plaaniks, Josia tahtis talitada märksamatult, et mitte Assuride karistusekspeditsiooniks anda põhjust. - Kuid me teame nnyd, et Assur sellal selleks juba liiga nõrk oli, kui Josia reforme algas [Efr. HIJELT Manifestechn. 142-47 LEWY: Forschungen zur alten Geschichte Vorderasiens M V A G XXIX 2.] ja kui mõõduandvad olla ei saa välispoliitilised kaalutlused, siis peavad sel olnud olema sisemised põhjused. Ja ma arvan, et põhjus seisab Jerusalemma opositsioonis reformide vastu [Efr. BENTZEN 43 vastolude

Kohta rahvakihtes]

Ja just selle paganlikult aadliliku Jerusalemma vastu on sihitud Josia esimehe
 samas, ~~see~~ kuningas käis arja endasse segatud inimesi välja astuda Bēli
 Štari ja teiste tähtjumalate vastu, välja viia need Kultus vahendid templist.
 Laevalt [kuigi KEEL 78] on ustav, et inimesed seda meeleldi tegid. - Segata-
 kes on need jumalad suures võistluses Jahvega, sest nad tuiakse välja
 יְדִינָה mis emeti isäranis Jahve päralt [cfr 1 Sam 55 Jos 61 OESTREICHER 37]
 Wöib olla synnib v. 463 seletuseks WINKLERi [KAT 5277] seletus v. 16 kohta, et
~~W~~ Bēth-el on sama hää kui Bēth-eloim ja siis oleks mõte, et Josia tõi tu-
 ha tagasi templisse, et Jahvele demonstrearida ta esimest võitu [cfr. II Reg 1914]
 Muidu jääb küll see kõik segaseks ja raskesti mõistetaavaks.

Jerusalemiidid on muidugi sellase teguviisi üle pahased ja loodavad maa
 toetuselle kuningas vastu. Ja sellepärast ja muidugi maa jahviste suureks
 töömuks astub kuningas riiklikkude preestrite vastu ja see, et eraldi rõ-
 hutatakse יְדִינָה יְדִינָה יְדִינָה [LXX 59] näitab, et need inimestele ala-
 ti võõrainana tundusid ja neil pinda polnud. - kindlasti vale on siin näha
 יְדִינָה all Jahvepreestrid [BODDE ZAW 1926195 BENTZEN 20] ja terves vārsis
 Bēthieli aegset preestrite hindamist ja valjemat paralleeli v. 8'le. Sama vale
 on ka OESTREICHERi [42] seletus, et 57 יְדִינָה siin tähendab „ins. Ruhestand ver-
 setzen“, kindel on ainult, et siin tapmisest juttu pole, kuigi LXX tõlgib κατα-
 σεν, aga see tuleb seet, et ta ei näe יְדִינָה inimesi.

Ja nüüd pole Jerusalemiitel enam toetust maal ja Josia lõpetab selle keel-
 tuse, mis tõisist jahvistid kõige enam vihastada võis, ta viib välja Bēli Šta-
 ri, sellepärast, et kuigi ta jumalus olla võis tahetud taga tegeemist te-
 ha [GRESSMANN ZAW 1924322 sq]. Štari austati muidugi lähedas yhen-
 duses Jahvega ta oli mingi יְדִינָה ja Jahve naine [cfr BENTZEN 45]

ja kuna Jahve oli שׁוֹרֵי אֱלֹהִים ja taevane jumalus, siis oli Ištari saamine hiljemastet אֱלֹהִים שׁוֹרֵי אֱלֹהִים'iks üsna lihtne ja ka BENTZEN [45] ja GRESSMANN [ZAW 1924 324] usuvad, et niisuguses hypoostaasis ta kultus laugnes laiali Palästinast.

Aga see ei puutu veel niipalju Jerusalemiite maiseid kuue, sest Kedeše ei ole veel puudutatud ja need on ju vajalikud laisklevalle mammonaadlille nagu seda Jerusalemmas palju leidus. Ja nende laiskade naiste [Cfr. Jer.] majad kisutakse maha. Muidugi läksid Kedešid stoekohetegema kihutustööd Josia vastu ja väga loomulik on, et nad kõikide meeled äreville ajasid, võib olla ka tempelpreesterkonna, kus seos igatahes nii hästi Ištari kui Kedešide pooldajaid oli, võib olla isegi mees Kedeše.

Ühes selle mahakiskumisega oli vaja muidugi ümberehitusi ja parandusi templis ja OESTREICHER [49] arvab just et sel puhul keiti toraraamat, siis tuleb ka muidugi Berith asetada siia juure, võib olla, isegi pesah. Kuna see aga pole kindel, siis võib selle kõvale jätta, kuigi ta annaks väga omapärase seletuse tervele reformile, sest siis oleks v. 8's jutustatud sama, mis v. 1-3 ja pesah'ilugu tuleks yhendada v. 9ga, Paistaks selgesti kahe allika vahe, kuidas sama sündmust üsna erinevalt võib jutustada. - Mulle paistab siiski tõenäolisem, et raamatu leidmise sündis hiljem.

Harilikult arvatakse aga need järgnevad värvid terwikult ja tunnistatakse nad Josia reformi pääsmõtteks, kuid sellane teguviis pole õigustatud, sest nad on ikkagi osa terwikus [Cfr. FRIESHO MÖLLER Hist. krit. Bed. 16 KEGEL, 74; OESTREICHER 35 sqq. RChr 213] Siin seisab nüüd see pöördpunkt Iisraeli religioonis ja kronistile heidetakse ette [BÖTTICHER 15] et ta enam selle sammude tähtsust ei taipu. Ja siiski olgu, et Chr on konstruktioon, ei taipu ka ma siin midagi „Umwälzungist“ ja on imelik mõelda, et WELHAUSEN glossile, mil-

liseid ta ometi igalpool nõel ja väga vihkas on ehitanud oma teooria, mis
 siipalju õnnetuid arvamisid on loend

Wulke gloss
 "wulke Theor
 ree

Ja ta seletab neid värsse nõnda: Jasia sunnitud, et tsentraliseeri vaist maa-
 rusist toob kõik bamade preestrid Jerusalemma ja roojastab siis ^{alles} ära bamad,
 kuna sellega esmalt murti preestrite võimalik vastuseis [BODDE ZAW 1926197
 LANDERSDORFER 250] ja yhtlasi oli see ka pietest nende vastu „daß man den
 in ihrer Würde wie in ihrem Wohlstand so schwer Geschädigten wenigstens
 den Anblick des Schlimmsten hat ersparen und anderseits ihre Eigenschaft
 als Jahwepriester dadurch hat anerkennen wollen, daß man ihnen an dem Hei-
 ligtum Jahoes ihren Wohnsitz gab! Preestrid pidi ka sellepärast Jerusalemma
 tooma, et nad maal oleks ära nälgind, BODDE [ZAW 1926195] arwab miski pā-
 rast küll, et nende perekonnad maale jäid, aga ei selgita, millest need siis
 elama pidid. Jerusalemmas oleks preestrid St 181-8 ja Jasia tahtmise jär-
 gi saama preestreiks, aga sadokiidid keelasid neile ohverdusõiguse [WELL-
 HAUSEN ProL 133. 139 sqq] ja seola õnnetust tähendab teate autoris v. Galgub:

„TN deutet an, daß etwas geschehen ist, das nicht hätte sein sollen“ [BENTZEN
^{et STEUERNAGEL Einl. 191}
 18] Kuid, et nad süski elama pidid, siis said nad oma ohvriosa ikkagi, -
 kuid hiljem degradeeruvad nad ja on Hes 44 ajal juba preestrite sulased [WELL
 HAUSEN ProL 121]

Teise sellane seletus on yfearuseks saand 17107 70N 511017 51N 10107
 01707 [17107] - kustutamiseega, vähemalt aga suur osa tast. Kuid see hy-
 potees on ka iseenohas, kuigi see gloss oleks algelik, ebatõenäolik. Ja sõrgad
 külfjed paistavad kohe silma. - Teise see seletus on vastolus Stga, millel ta
 ometi põhjenesema pidavat, samuti ka Jasia tegevus. Stei nõua kusagil, et
 roojastada tuleb jahve kultuskohti ja kuigi BODDE [ZAW 1926200] arwab, et
 see sääl ideeliselt olemas on, siis on see vaid teooria sundusallikalle. Teiseks

ei nõua dt 181-8 mingit kultuspersonali kontsentratsiooni. Aga kusin gas oli kindlasti seotud leitud raamatu määrustega ja teros W's eeldab vaid P Kultuspersonali Kontsentratsiooni. - Aga on ka kindel, et jäädes elama maale preestrid ilma ohverdusõigusteta poleks ära nälginud, sest meil on andmeid selle kohta, et preestritel oli maad [cfz. 155]. Si ole kuidagi uetav, et Jossia, kes nii iseseisvalt muidu talitas, end oleks lasknud heidutada Jerusalemma tempel-preesterkonna soovest, kuna sellane juhus, „aufs schärfste der nach 2211 anzusehmender Gewissensbindung des Königs widerspricht“ [OESTREICHER 46]. Ja kui maapreestrid said osa ohvest, siis on arusaamatu miks neil ohverda-da ei lastud, sest BODDE [ZAW 1926205] kaalutlus lähel välja valedest eeldus-
test, „Eine Zweifellos die eigene Zahl weit überstiegender Menge von Priestern oben-
drein der verschiedenster Heiligtümer mit sicherlich weit voneinander abwei-
chenden Bräuchen, zugleich auf das einzige Heiligtum loszulassen und das oben-
drein in einem Augenblick wo flecklose Reinheit des Kultus auf der Tagesordnung
stand - das war eine pure Unmöglichkeit“. Siin on kaks oiga, me ei tea kas Jerusa-
lemma templi rüütus puutumata jäi reformidest ja kas iga preester maal ei tun-
nud linnas tarvitatud rituaali. - Ja lõpuks pole operatsioon Ezekieliga õigustatud, mulle näib kindel, et cap. 44 pole algselt raamatus [HÖLSCHER ZAW 19232411] ja selge on, et see kõik on vaid tulvikukavatsus ja mitte mingi olemasolev seisukord juba. Leviteile pannakse kanda rahva ja olla võib ka sadokiidide patud ja eksimused õige rituaali vastu ja võib olla niisuguse vastolu pärast neile elavad leviidid yheskoos [Esr 815]

Ainult osa neist vigadest parandavad wellhausenianismi kaitsmised, esimene ja viimane jäävad ikka seisma. - On esmalt kõige lihtsam tee kõik preestritega tegelevad närsid Reg'i lisandiks tunnistada [HÖLSCHER]. Kui STEUERNAGELil õigus oleks lisandiks pidada dt 181-8 siis oleks lahendus lihtsam, aga tahetakse ju, et igal Jossia sammul dt's oleks alus. Ainult BENTZEN [32] ja GRESS-

MANN [ZAW 1924 329] usuvad, et siin on mingi teise programmi resp. teise vaate mõju olnud. - kuid ausam oleks sel juhul üldse teidelda oma vaateid leitud raamatu kohta, sest vastolu jääb kuna mingit põhjust pole dt 181-8 hilisemaks pidada kui tervet seaduskorrust [cfr. p. 152] ja aktsepteerida KÖNIGi [Dt] vaade, et dt olewat kirjut veel sellal kui bamadel seisukord nii halb polewat olnud kui Marasse päivil ja, et nüüd teistsugune talitusviis kui Josial polewat võimalik olnudki, on hädaabinõu, sest meil pole kõigi selle üle kuigi palju teada. Ja BENTZEN [32] alandab Josia, sadoküidide jooksu poisiks kui ta maapreestrite kontsentratsioonis näeb sadoküidide tarka ja kindet sammud, et alal hoida oma võimu. - ja lviidid olewat olnud uhked lootuses saada Jerus alemma preestriks!!!

Võimalikum iseendast on SELLINI [GITU 29] ISCHMIDTIL I ja LANDERSDORFERI [230] vaade, et kontsentratsioon olewat olnud ajutine, aga preestridiguste kaotamisega bamadel. Hiljem olewat preestrid saanud toraõpetajaks, mille tutvustamiseks neile, nad esijoones Jerusalemma toodud, - oma endiste „Kogudusliikmete“ keskel. DESTREICHER [47.50] kuigi ta ka usub ajutist kontsentratsiooni näeb asja vähetesiti, nimelt on ka bamade roojastamine ajutisena mõeldud, et mitte anda Assuride karistusekspeditsiooni puhul võimalust maa kultiliseks vallutamiseks. GUTHE [Baud 229] [BAUDISSIN [GAP 225 sq] väidavad kirsi bamade roojastamisest, kuid nad ei leia siin mingit ettekavatsust preestrite alandamist, vaid v. 9 on osa pesahi kirjeldusest [cfr. p. 41] ON 33 tuleb tõlkida „außer wenn“ LXX järgi [dt ei mh] ja 17 ON tuleb võtta perfektina mitte präsensina, ON 33 käib [GUTHE arwates maanlane kohta, kes Jerusalemmas pesahi puhitsesid] BAUDISSINI arwates aga kaasleviite kohta Jerusalemmas kuna GUTHE nende all ikkagi sadoküide näeb, kuid ohverdusega pesahi puhul võeti maapreestrid vastu tempelpreesterkonda. - Lõpuks näevad KEGEL [87] ja LANDERSDORFER [230] 17 Y 3 N 7 N [KEGEL tõlgib „sie pflegten nicht zu besteigen“] maapreestrite protesti, Josia olewat nad tahtnud teha preestriks aga nad polewat sellega tahul olnud.

Kuriõsursina olgu siis mainitud KÖNIGI [ZAW 1924 345] etteheide OESTREICHERile, kes oma töö p. 48 väitvat, et terve Josia reformeerimine olevat ajutisena mõeldud. KÖNIG tekitab selle tõenduseks valesti [on ie 344] OESTR. üig maugavat tsitatsiooni ette heitnud] ja arvab, et sellane arvamus, „ist so quellen widrig, daß sie zum Lachen reizen können? Kes viimaks naerab, naerab paremini.

Kõigis nende arvamisite kirjusus näitab, et pole mingit võimalust lahendada teoorias endas peituvaid vastolusid. Jerusalemma preesterkonna võim jääb igalpool suuremaks kui Josial ja maapreestritel [GUTHE, KEGEL etc] välja arvatud] ja BUDDE [ZAW 1926 204] püüab seda alatust veel sellega õigusta, et maapreestritel polnudki õigus ohverdada sest nad olid talitand [MA kirjitsenitud] Dt 189 järgi, - kuid Jerusalemma preestrid olid ses suhtes vähemalt sama patused, küll aga patusemad kui maapreestrid [cfr. p. 157] ja üldse on KEGELil [86] õigus seda WELCHAUSENI välja pääsütud nimetada romaaniks, aga ta oma vaade on samasuguse põhjendamatu romaani, sest miks protesteerisid siis die-ti maapreestrid? OESTREICHERi arvamisi ei saa jagada, kes karistuseks pedit-siooni võimalused on kadund GADDi kroonikaga ja ta vahetegemise NTSD ja YSTI vahel on ebaõnnestund [KÖNIG ZAW 1924 345 HEMPEL 25 BUDDE ZAW 1926 197 BENTZEN 50 cfr KEGEL 87 STAERK Pr. 28] sest kui NTSD võimaldaks sama uues-ti tarvitusele võtmsist ja Josia seda ka nii kavatsend oli, siis maksaks see ka Jofeti kohta. YSTI esineb aga siin ainult kohtade kohta, mida võib maha kis-kuda ja mida sellepärast roojastada ei pruugi. Ja Dt, ega ykoki seadus UT's ei nõua Jahve kultuskoha roojastamist see on absoluutselt kindel. Sellepärast on vastav osa kindlasti gloss [teised põhjused p. 16] ja küll vist samalt mehelt, kes v. 5 lisas STIDDI [DITD] ja seda uskudes pole kahtu enam võimalik kirjutata WELCHAUSENI eeskujul [Prol 21] cfr PUURKO 821 BERTHOLET XXVII] kirjutata sellaseid tundelisusest nõretavaid ridu [SCHMIDT 182]: „Damit

griff Josia dem Landvolk tief ins Herz! Wie mag den alten Leuten in den Dörfern, den Bauern und Bauernfrauen, Zumute gewesen sein, als die uralten ehrwürdigen Steine, auf denen ihre Väter und Urväter geopfert hatten, von den Soldaten auseinander geworfen, die heiligen Stätten aber mit Toten gebeinen bestreut wurden, die man in jener Zeit nach den vielen Kriegen [??] an manchem Feldweg bleichend oder notdürftig verscharrt unter dem Rasen finden mochte. Ein lähmendes Entsetzen ergriff das Volk. Niemand rührte eine Hand zum Widerstande. Aber daß man im Herzen anderen Sinnes war, zeigte sich in der Folge bald genug." - Aga kui rahvas tõesti ema bamasid nii yhenduses oli, siis ei lasknud ta smeti taga nii ymber käima ja YTN 7 DV oli poliitiline väim [II Reg 21] Nii siis emb kumb, kas rahvas ei sallind ema bamasid, aitas neid kaasa lõhkuda ja kippus ka vist preestrite elu kallale, nii et Josia nad Jerusalemma viima pidi, - või ei puudutatud bamasid yldse. Ja mulle näib viimane tõenäolikum ja wellhauseniasmi teooria lähel yhtelugu tõenäosamaks. - Aga ka SELINI hüpoteesi ei aita ja sellepärast on vaja katsuda asja uuesti seleta.

Josia tegorus oli tingitud sisepoliitilisist motiivist, seda ma usun. Nähtavasti oli Jerusalemmas opositsioon nii suureks kasvand ja muudugi katempelpreestrikonnas, et Josia pidi endale abi otsima teiselt teel ja ma usun sellepärast tõi ta just jahvetruid preestrid Jerusalemma, et need talles oleksid abiks. Ja sellest pääle vyyrivad ka kõik reformsid Jerusalemma ymbriuskonnas. Esimeses joones beth haššerimisi mahakiskumise, võib olla koguni maapreestrite soovil. OESTREICHER [23] järeldad sellest saamust Hi [Lev 17] nõuju reformile ja mulle näib, et tal on õigus, - igatahes ei leidu selle ots paralleeli ja BUDDE väite [ZAW 1926 214] et see kultus koos muu paganus ega kaduma pidi, võib igayks laiendada sellele alale, mista soovib ja HEMPELI [26] väide, et se'irimkultus olevat väga laialdare olnud on vale, sest hiimi esi neb bamas

Testamentsis ainult viis korda [siis, Lev 17 Jes 13 ei 34/42 Ebr 11/15].

Raskem on aga selata v. 9, LÖHR [5] ütleb, et ta 96 ei mõista ja igatahes näitavad konjektuurid wellhausenianismi kanda. Usun, et 17v^o N^o TN oli just välja läinud Josia soovist ja sihitud sadokiide vastu. Maapreestrid olid sääl, võib olla Koguni perekondadega, tööd nad ei teinud, vaid elasid sadokiide kulul. 575/50 on raudugi KLEINERTi [92] ja OESTREICHERiga [45] vaja mõista Lev 24. 10sq 616sq 712 järgi ja $\square\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ $\Phi\Phi\Phi\Gamma$ võib olla kuuldeviga $\square\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ asemel. Ohverliha nad ei söönud ja seda vist selle pärast, et ohverdeti [v. 12] alles Manasse altanitel. Sobralikku vahetorda sadokiidetega, kelle külalised maaleviidid olnud, enasjatu ja võimatu väita [OESTREICHER 45sq], sest juhusel kui $\square\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ peaks sadokiide lähendamata, kõneleb siis ensem näue kui armastus, võib olla isegi pilge [BENTZENHO] Onaga võimalik ka teistsugune seletus, kui smaks võtta GUTHE arvamine v. 9 kohta. Siis oleks v. 8 jutustatud sama, mis v. 1-3 aga autor on teine ja ta on terveest rahvast eraldanud preestrid ja v. 9 käiks siis peahi kohta ja me võiksime arvata, et maapreestrid sel puhul sadokiitele abiks on olnud, siis käiks aga ka $\square\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ maapreestrite "koguduute" kohta. - Võimalik on, et töde on nende kahe vahel [Ebr. ka p.]

Igatahes on Josia reformidel repressiivsest peäle palju sihikindlam karakter, puhastus on põhjalikum ja despootlikum ja vististi on selleks kaasa aidanud Salomo templiteegli leidmine. - Josia reostab Jofeti, lõpetab päikese kultuse hävitades päikese õ-babbari ja vist küll elavad hobused, vankri ja selle juures ei käidud vist ka Bunene Petar melekiga hästi ümber. - Vist maaleviite soove järgi, kui need sellal üldse Jerusalemmas olid, kisub ta maha Ahazi ja Manasse altanid Jahvele võib olla määratud. Ja teel roojaseks Salomo aegsed bamsad raabrikumalustele. Et need veel olemas olid, näitab et Hiizkia reform ninggi reform põlnud ja, et see seisis ainult üksikjuhuses - Kehus-

tani kõrvaldamiseks. Däroitu on v. 14 seletus Josia massseebide ja ašerade hävituse kohta, misjal on igal pool antud ka kohad, kust kaotati vastav paganismi tunnus, siin aga mitte. Ja siis lähel Josia reformimisega yle Põhjaaisraeli. Me saame tekstist igatahes mulje, et Josia palju despootlikumalt sääl talitab ja, et sääl Jahvekultus palju enam kostamineerund oli kui Juudas ja, et suurt vahet polnud Juuda 𐤇𐤐𐤂𐤏𐤁 kultuse ja säälse Jahvekultuse vahel. See ei olene yksi põhjajärgi paganusest, vaid pääle 722 oli, kuiigi preester israellit [II Reg 1721s99], suurem osa rahvast babyloonlased ja need ei unustand msuidugi omi jumalaid ja on kahtlane, kas Jahve sääl yldse primus inter pares oli. - kuidas Josia Betheli bamaaga just talitas ei saa me enam kindlasti teada, sest v. 15 tekst pole korras. Igatahes puuduvad viiped preestritega halvasti ümberkäinsise kohta, ja kõige tähtsam: nende Jerusalemma toomisest ei kõnelda msidagi, mis ometi oleks loomulik wellhausenianismi, "väljateooria" järgi.

Kas Josia reformid Bethelist palju kaugemale läksid, ei tea meie, igatahes aga annab maajaotus Josia ajal [ALT: Palästina - Jahrbuch 1925 87-105] selleks vähe tagatisi ja tõenäolik on, et Jahvele Põhjas yldse enam misjal ei shverdatud kui Bethelis.

Josia pesah on juba käsu pärast 𐤇𐤕𐤁𐤏 ile väga sarnane v. 1-3 ja sellepärast on väga tõenäolik, et siinsed värsid on v. 1-3 otskohese järgi, vähem tõenäolik on nende yhendus v. 9ga [cf. p. 43] kindel on igatahes, et see pole msingi reformside kroopimine [KEGEL88 POUKKO49] vaid on kunagi reformi kestel syndind [FRIES³⁹, OESTREICHER] ja 𐤇𐤕𐤁𐤏 näitab selgesti v. 1-3'le. Rahvas oli Bethi sõlmimsise puhul Jerusalemmas ja Josial polnud vaja vaheinstantsi [𐤇𐤕𐤁𐤏 𐤇𐤕𐤁𐤏 𐤇𐤕𐤁𐤏 v. 1] kaudu ta poole pöörata, vaid käsk pidada pesahi järgnes otskohese Bethi sõlmimsisele ja sellele juhib ka leitud taamatu nimetamine: 𐤇𐤕𐤁𐤏 𐤇𐤕𐤁𐤏 .

Josia käsib aga pesahi pyhitseada $\text{הַיְהוֹדוּת הַיְהוּדִית הַנִּיחָא לַיְהוּדִים}$. Selles on alati arvatud seisvat mingi isäraldus Josia pesahis. Ja arvatakse yldiselt [välja arvatud FRIES] et kuna Dt nõudis pesahi tseentralisatsiooni, siis Josia selle ka läbi viis ~ see arvamine oli enam kui kindel, ta oli „sonnenklar“ [BUDDEFAW 1926 182], sest Dt kui enne tundmatu määrus „Zwangdazu“ [HEMPEL 38], et Josia nii talitama pidi ja veel enam וְשִׁוְוָה . On aga kahtlane, kas $\text{ו} = \text{וּוְוָה}$ siin ja kas ta mitte ו mõttes tarvitatud tarvitatud pole [olgugi LXX ka וְוָה] ja siis ei tähendaks see muud, kui, et Kuningas käsib pidada pesahi, sest see on kirjutatud lepingunaamatus. On ju võimatu usku, et rahvas oleks rahul olnud mingi ettetundmatu riitusega.

Seinatakse yldiselt [ka OESTREICHER 59] et Josia pesahi kirjeldus puudub ja et autor selgesti mõista ei osna, mis ta isärasus oli. Ja sellepärast arvatakse [GUTHE Baud. 217 Stkr 1925/47 BENZINGER 194 BUDDEFAW 1926 191] et Josia pesahi riitus ei yhinend hiljem maksua Paja ja ta sellepärast yldse kustutati. See arvamine on aga igapidi kahtlane, sest WELCH [1899] kahtlustel on hääd alused, Josia pesah on maksua seletuse järgi ju uunikum ja miks tuldi kustutama siit Dt määruse järgi kirjeldatud ja peetud pesahi ja jäeti alles Kaanonisse Dt määrus, see preesterkonna „failure“, on et oleks see olnud kergem kannata kui be-ri-ti-söl-mi-sine coojases templis. - Sellepärast, kui Josia pesah syndis Dt järgi, siis ei olnud miskit põhjust selle kirjeldust ketserlikuks pidada. Ja teisest küljest, kui Josia pesahi mingi muu riituse järgi pyksitses, siis ei oleks keegi Josia pesahi kirjeldust ketserlikuks pidanud. Täheandab, Josia pesahist pole kunagi olnud mingit riituste kirjeldust ja seda sellepärast, et ta oli pesah nagu ikka.

Uga siiski teeb kirjutaja enda poolt märkuse, mis esimesel pilgul pais-

tab väga imelik. Ja ütleb, et niisugust pesahi pole peetud ei kohtumõistjate ega kuningate ajal. Sellest on võimalik järeldus, et enne kohtumõistjaid se-
da nii peetud on, mitte aga, et pesahi mainitud vaheajal üldse peetud po-
le [nii WELLHAUSEN PwI 91]. Usun, et õige on BUDDE [ZAW 1926 190] arvamine, et
siin on mõeldud Josua pesahile Gilgalis [Jos 5 10-12, traditsioonilise seletuse
järgi P, kuid EISSFELDT [Lexat. 6959] SMEND [Die Erzähl. des Lexat.] peavad teda
kuuluwaks J¹E=L] aga siiski pärit hiljemast yletöötusest [Kursiiois] ja sel-
lega tahab autor märkida, et Josia pesah oli erakordne, mitte enam kuna-
gi uuesti kordus sündmus, kus QV7-E oli koos nagu Josua päioilyhes
kohas ja yhes kohas pyhitse pesahi. Si ole imelik, et autorille just niisugu-
ne mõte tuli; prohvetite kuulutuste järgi talitas selleaegne rahvas Juma-
la tahtmise järgi ja ka praeguse põlv on Jumala sellepärast siis
ja sellepärast on hoopis ylearune ja võimatu väita, et see märkus ole-
vat „eine kräftige Stütze“ [ELHORST ZAW 1924 137] Et ja Josia seadustaa-
matu identifitseerimiseks. Sama hästi võib selle asemel olla ka iga muu
seadustaatmat. Ja kuna kuningal pole vaja rahvast kokku kutsuda,
siis pole ka QV77-I toetus tsentralisatsioonile vaid ainult märkus, et
see kõik sündis siis kui rahvas alles Jerusalemmas oli, võib olla ka seks,
et tähendada, et ka Jerusalemsiidid esimest korda pesahi pyhitseid [Cfr.
STAERK Pr. 47]

Ja lõpuks kaotab Josia mantikaabinõud ja mantikalüügid. Siin nähaakse
Dt 18 10599 mõju, kuid esmalt paistab silma, et Dt valik, mis ometi tahab
täielik olla, on teistsugune. Siinne loetus viis on aga summaarne ja väga
Psannane [STIVST 77] QVSPW] ja erineb kõigist muust [Cfr. Ex 22 17 Lev
1926 599 Jos 32 8 19 Mi 67] Kõige imelikum on aga, et siin leidub QV757, mida
Dt ylelsee ei puuduta, pidades seda objekti jahvostlikuks. ja sellepärast on

kindel, et sinne samm iga muu seaduse järgi võib olla sündind kui dt. ja selliga, lõpule jõudnud, leidsime, et sin mingi tegevus äieti dtle ei baseeru. ja samuti, et Josia reformi mõte pole olnud kultuskesendamise Jerusalemma, vaid püüsi on olnud kultuspuhastamiseks juures kaasa mõjus võrdseta poliitilise ja religioosse iseseisvuse püüd. Aga reformide alustamise põhjuseks polnud 620 aastal templimüürist leitud Salomo [resp. Hizkia] templireegel, vaid Josia reformid algasid juba Asurbani-pali surmaga [625/6] ja kestsid edasi ka püüde raamatuleidmist. Aga selle tagajärjeks oli Beüthi sõlmimine templis, millele järgnes ainu ja erakordne pesah. Josia raamatu s.o. Salomo templireegli identifikatsioon on võimatu, kahtlane on kas ta säilund on, kuigi palju kõneleb [ka edaspidi veel] Hi kasuks. — Reform on ise nii algajalt sin ja sääl sündind, Jerusalemma elanikkude ja preestrite opositsiooni tõttu Josiale, mil põhjusel see ka jahvetuid maaleviidid endalle abiks tõi [teine võimalus cfr. p. 46]

Need on üldised joonis tulemused, mis sulle näivad nii kindlad, et nendega julgesti opereerida võib. Alles eksiliga algab rahva vabanemise kultusest bamadel ja enne elava torasõna surruks raamine, kuid ka püüde eksili pole kadund kultus bamadel, kuigi selle kaotamiseks selitati teise templi ehituse ajal, et jahve sellepärast Juda eksili saatis, et teda bamadel teeniti, nagu Israeli ba'alismi pärast. Ja alles siis kui sellane vaaide täiesti aktsepteeriti oli antud võimalus Israeli raamatureligiooni saabumiseks. Josia reformid aga ei kõrvaldand tervet paganustki ja sellepärast pole ka loomulikult järgnev reaktsioon Jofakimsi ajal nii sügav olnud, kui seda harilikult ustakse. Josia on keskel ja Manasse ja Jofakimsi Juda ajalous ikka korduva amplituudi teisil äärtel.

Kuid ka kronist kirjeldab Josia reformi, mis ymsa olulisis punkttes erineb Regi andrust [II Chr 34.35] kuigi Chr ajalooline väärtus WELHAUSENist oadik on väga halvast kuuluses ja ta teadetege harva opereeritakse kui need erinevad Regi andmeist, kuigi suurem osa Chr on midraš [cfr. KITTEL, XI 159q BEN-ZINGER XI 59q] kombinereitud Regi andmete ja kronisti oma märkustega; kuigi selge on, et midraš tahab vaid õpetada, siiski ei ole õigustatud ta otsekohene kõvalehitmine, nagu seda harilikult tehakse. Sest on kahtlane, kas moodne arvamine Chr syndimisaja kohta õige on, - mulle paistab, et ta on kirjutatud teise templi chitum ajal [ca. 515] sellele in ma suurem gloriama, kuid see ei tee võimatuks, et ka hiljem veel lisandeid on tehtud ja ta tööd jätkatud.

Chr erineb reformi ylesehituselt just peamiselt, ta kõneleb kõige esmalt reformidest alates Josia 12. aastast ja alles siis raamatuleiust ja berithist [Kirjutav on kas 3433 tulevõtta ajalise aktina või lihtsa kokkuvõttena syndikust, võib olla on viimane õigem] ja lõpuks järgneb pesah. Kas pesahiga kõik reformid lõpetatud olid on kahtlane ja kui see polenud niisugis on arusaadav Chr püüda ajale anda suurt lõppu. Tähepanemise väärt on aga, et ta meie teisest s. o. reformi kirjeldusallikast midagi nii ei tawita kui see on Regis, kuna ta esimese allika sõnasõnalt maha kirjutab, andes pika pesahi kirjelduse, mille puudumine nähtavasti ka talle pole loomulik paistnud. Kas pole võimalik, et seadusraamatu leiuga lugu alles Chr on Regi sisse kantud, kuna ta mõnes suhtes siiski näitab paremat teksti, aga kuna kohad, mis stiilselt väga Chr meele tulevad Regis on aga Chr juures puuduvad siis on siiski vastupidine oletus tõe näolikum, aga ainus võimalus pole ta mitte.

Reformijärgsetes enne seadusraamatu leidu nähaakse tavaliselt Chr niiselleerivalt ebaajaloolikku teguviisi, et Chr polevat suutnud kujutella, et seadus ka-

da võis [WELHAUSEN Prol. 202 BENTZEN 26] ja et Josial, kes alles 7VJ 7J 7V pöö-
 tas jahve poole, pole vaja erilist meeletuletust seaduse leidmisega reformide al-
 gamiseks [BENZINGER 132 J. Chr suutis aga siiski mõelda seadus raamatu leid-
 misist, mida ta peab Moosese kirjutatuks, kuid ta teeb targalt, et ta nii rumal po-
 le, et ta usuks, et tora kadumisega on ka jahvism ja tora suusõnalise üleand-
 mise kadunud. Ja teisele nii palju, - ka Chr ripub vähemalt üks tegevus leiust Be-
 zithi sõlmimine, - miks ei teinud seda Josia siis ennemalt kui ta seadusega Ko-
 du juba oli. Ja on loomulik, et Chr'il on õigus, sest mingi raamatu leid, mis si-
 sult ja määrusilt juba ennem tuttav on ei või olla põhjuseks reformile. - Aga
 siis kaheldakse Chr. kronoloogias. Esimeses daatumis, mis Josia jahvistiks saa-
 misel näeb ta 8. aastat [630-32] ei ole suurt tähendust, kuid sellane anne ei või
 olla tuulest võetud ja 16. aastane inimene võib juba võrdlemiseks iseseisvalt ot-
 sustada. Tähtsam on aga see, et kronistil reformi alguseks on 12. aasta [628-
 626]. Selle töölikkuses kaheldakse alati, aga ei suudeta kunagi põhjendusi tuua,
 miks see võimalik pole, väidetakse vaid, et Reg'olevad vanem ja sellepärast usal-
 detavam [BENTZEN 25] Kuid Reg ei ytle midagi reformialguse kohta leitud allika-
 telahutuse järgi ja vanadusvähene pole siiski nii suur. Ja kuna umbes samal ajal
 Assurbanipal suri, siis on Chr kronoloogia väga tõenäolik, Kussa monarki sur-
 ma puhul on impeeriumis ja vasallidesas harilikult ikka tõusnud iseseisv-
 se püüded ja lõpuks ei oska keegi seletada kust Chr tuli sellase daatumi peäle
 ja sellepärast on õige ERATI [5] LÖHRI [5] KUGLERi [von Moose bis Paulus 139 sq] ja
 DESTREICHERiga [65] uskuda Chr daatumi [cfr. ka SELLINGI JU 286 GRESSMANNI ZAW
 1924 315 BENTZEN 25 sq] ja sellega on kindlustatud ka, et Reg teadi Koosneb ka-
 hest allikast.

Kuid ka reform ise erineb väga Regis kirjeldatust. GRESSMANNI [ZAW 1924 315]
 sõnade järgi on Chr jagand reformi Manasse teperstansi ja Josia vahel, lastis Ma-

nasse eemaldada kõik, mis ta templi juure lisandis. o. assyriaaliku elemendi ku-
na Josia jäi ainult kaotada kana'anism; see paistab kindlasti konstruktsioon.
Chr ei taiband, kuidas Manasse kaudu võis valitseda, kui ta lõpuks Jahve poole ei
pöörand [WELHAUSEN PwL. 206], Manasse öeldakse küll kõik $\text{כָּל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל}$ kõvaldand
olevat [3315] kuna aga Amon võib siiski ohverdada כִּי־לֹא־עָשָׂה , mis Manasse teinud!!
Ja sellepärast ei või olla õige Chr teo mükirjeldus ykoikasjus; Josia kaotab Jundas
bamad, ašorad, pēsilid ja massekad, Ba'ali altariaid, hammānid ja massebid, Isral-
li reformimise juures puuduvad aga bamad, massekad ja massebid - miks on
igatahes raske öelda, võimatu on küll, et Chr. arwand en, et neid Israellis olemas pol-
nud ennem on võimalik, et need asjad lisandid on Juida reformis loos. Isääranis ba-
mad on väga kadunud kõige muu sekka, neid nimetatakse nagu juhuolikult
v. 3 ja nad ei ole sugugi rõhutatud, sellepärast on võimalik, et nad midraa'is
veel puudusid ja alles Chr, kes ju iga kuningat hindab bamade järgi, mad siia
on asetand

Kuid kas alles siis, mis Chr on Regilt maha kirjutand leidub tähelepantse isäi-
tilisi variante. Et ta kõikjale kuhu võimalik asetab levüidid pole ime, sest see on
Chr stiil juba [WELHAUSEN PwL. 190 KITTEL 172 KEGEL 34 OESTREICHER 62] kuigi või-
malik on, et levüidid veel hiljem on lisatud [BÜHLER ZAW 1899/118 # 599, kuna aga tra-
ditsiooniline vaade Chr väga hiliseks tunnistat polenud tuursi kuigi palju enam
glossaatorile]. - Kuid Chr saadab templi Šafani asemel kolmemehelise deputat-
siooni ja selle ühesandeks on $\text{לְמַעַן יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְרוּ}$. See on väga koosiline, vaevalt
mõttes Chr sellele, et need mehed saäl tööd tegema hakkavad, ennem et nad seda juhi-
vad [KEGEL 52] või on ta selle all mõelnud kõsku alata templiparandustöid
[KEGEL 53]. Ka töö ise kannab teist nimetust [$\text{לְמַעַן יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְרוּ}$] millest selgub,
et יִשְׁמְרוּ ja יִשְׁמְרוּ vaevalt võrduda võivad, kuid mida Chr just selle all mõttes jääb
meile teadmatuks. - Imelik on igatahes, et Hilikia raamatu leiab kollektkastiat.

Kes usub, et Chr õigus on peab uskuma pettust, - kuidas võis raamat esmalt kollektekasti mahtuda ja toraraamat iseäranis. Kindlasti pidi keegi ta sinna paasnud olema ja kui nii, siis polenud see muudugi mingi vana autoriteetlik toraraamat, kuigi teda fraun'ist sa võtnud liikia nimetada võis $\text{הַשְׁמֵרָה בְּיַד הַכֹּהֵנִים}$ 750. Traditsioonilise וְהַכֹּהֵנִים [v. 14] tõlke puhul on v. 14 aga täitsa vastolus v. 15 ga [WELLHAUSEN Proh 201 PUUKKO 14] ja Kysitav on kas KEGELI [34] tõlge „als man herausnahm“ õige on, siis kaoks küll vastolu ja „Şafan und seine Begleiter wären dann zwar bei der Verteilung [v. 9] aber nicht bei der Herausnahme des Geldes... zugegen gewesen“; yhtlasi sellega kaoks aga võimalus seletada, et Chr kolme deputatsioonini liiget vaja oli selleks, et kellelgi ei tuleks ei tuleks pettuse kahtlust. Kuigi aga KEGELI tõlge oleks õige jääks emeti kaks taskust, esmalt on raha jaatamsisest ennem kõneldud kui ta väljavõtmisest ja teiseks leitakse v. 14 raamat kollektekastist, v. 15 aga ütleb liikia, et ta selle $\text{הַשְׁמֵרָה בְּיַד הַכֹּהֵנִים}$ leidnud ja kuigi neid kahte mõistet kuidagi kokku klappida võib ei ole nad emeti samad. Ja kõigi sellepärast arvan ma, et v. 14 on gloss pääle Chr. ja see näitab, et juba peagi enam ei teatud, kust raamat leiti aga ka yhtlasi, et Chr pole tarvitand nimetust $\text{הַשְׁמֵרָה בְּיַד הַכֹּהֵנִים}$ ja sellepärast jääb ikkagi kahtlaseks, kas Chr leitud on peidatud teinuks pentateuhhiks, kindel aga on, et ta on selle all näind kaunis suurt raamatut, Şafan ise ei ole seda, kuid kuningalle $\text{לְיְהוֹשִׁיָּע בֶּן-נִחֲמֵשׁ}$. See on kindlasti Regi korrektuur [kuigi KEGEL 35sq seda ei usu], sest ka Hulda oraaklit on Chr samuti modifitseerinud Regi $\text{וְהַכֹּהֵנִים לְיְהוֹשִׁיָּע בֶּן-נִחֲמֵשׁ}$ asemel $\text{וְהַכֹּהֵנִים לְיְהוֹשִׁיָּע בֶּן-נִחֲמֵשׁ}$ Chr araab, õieti küll ta Hulda, et raamat sisaldas needmisi [577:17-20 v. 24] ja kuna ta ei tarvita Dt 577:27 [Dt 2815] siis ei ole meil ka mingit määralset õigust arvata, et Chr Dt'le mõelnud on ja pääle v. 15 577:17 'õ seisab v. 30 577:17 'õ. Kõige imeликum ja tähtsam on v. 32... $\text{וְהַכֹּהֵנִים לְיְהוֹשִׁיָּע בֶּן-נִחֲמֵשׁ}$, sest on selge, et siin mingi mälestus on vastolust Josia ja jerusalemitte vahel, mille Regi juures leidsi-

me ja siin on see nii selgesti väljendatud, et selgem vaevalt võimalik on olla. Kuna Chr puudub teine allik Regi kirjus, siis ei kõnele ta midagi levite Jerusalemma toomisest ja ta ei saagi seda teha ja talte ei või seda nõuda, talle on kõik leviidid juba Davidi päevist saadik Jerusalemmas ja, kes bamadel ohverdavad on muudugi paganad. Milleks niisugune talitusviis, on selge, kui me Chr asetame ca. 515 ~~ja~~ ta tahab näidata levitele, kes maal ohverdavad, et nad on paganad ja, et nende õige koht on Jerusalemma templis olla - tähendab ka see on sõda veel alal olevate bamade vastu.

Josia pesahi on Chr väga laialivalguvalt kirjeldanud, harilikult [KITTEL, BENZINGER, GUTHE] etc. Jarvatakse, et Chr kirjeldab omaaegset pesahi ja ainult FRIES[44] väidab, et see on Chr parandustega „die Schilderung älterer und glaubwürdiger Quellen von Josias Passahfest“. Ma usun aga, et sellane oli Chr soov pesahi puhitsemise suhtes ja nagu me näeme on ta mõneski asjas originaalne ja erinev hiljem ja varem tuntust. Josia pesahist pole olnud kirjeldust, aga meil ei ole kuidagi võimalik uskuda, et Chr omaaegset pesahi peab Josia looduks, kuna ka Rizkia pesah rüütiselt talle sama on, siis on viimasena esitatud arvamine kõige loomulikum.

Kõige tähelepanemiseväärsem on, et siin aga vaevalt reministsentse leidub Dt pesahi määrustest [seda väidab küll GUTHE stkr 1925132899], pühha termin on P järgi, aga mitte Dt, - ja ka P'le on pesah terve rahva pühha [GUTHE loc. cit. peab seda Dt omapäraseks], terminochn. pesahi valmistuseks on $\text{D}^{\text{I}}\text{T}^{\text{W}}$ ja $\text{D}^{\text{S}}\text{I}^{\text{I}}\text{W}^{\text{I}}$, esimees on P ja H'ile omane, teine paistab kombinatsioon P ja Dt vahel [P F7S siin $\text{D}^{\text{S}}\text{I}^{\text{I}}$] ja, et niisugune viis alles oaga soov on ja rahvas muudugi liha keedab näitab $\text{D}^{\text{S}}\text{W}^{\text{D}}$ lisamine, mis kuigi GUTHE selle vastu, on yhenduses Ex 128 [$\text{D}^{\text{S}}\text{I}^{\text{I}}\text{W}^{\text{I}}$ = $\text{D}^{\text{S}}\text{I}^{\text{I}}\text{W}^{\text{I}}$], pesah pole mingi erinev syndmus [seda ta on Dt's, kuid mitte P's] vaid [NICOLSKY ZAW 1927248]

„das Ritual II Chr 55 läßt sich als gewöhnliches feiertägliches Opfermahl charakterisieren, nur durch die Einführung des Ergänzungsoffers pesah kompliziert, das als spezifische Abart des Zebah gedacht wird“; Et ei nõua at leviidid pesahi tapaksid, siinaga esineb sellane viis ja kuna 3sr 619sqg sama pruuki tunnustab, siis võime arvata, et see viis Chr soovist ikkagi läbi läks. GÖTHE [Stkr 1925154] leiab, et sarnadus Stga on olemas ka TPIT j'is tarvitamises ^{pesahi} ~~stga~~ materjalina, kuid KITTEL, [176] arvab õigusega, et TPIT on tarvitatud O'UTP jaoks [v. 13]; kuna v. 7 on selgesti eraldatud nad yksteisest ja siis muidugi ka isesuguselt ~~tarvitatud~~. - Nii siis me pole leidnud ainult kindlat märki sellele, et Chr kirjeldatud Josia pesah oleks olnud rituaalselt rippuv St'st. ~ Aga kõige karakteristlikumad Chr'le on need määratud aroud, GÖTHE [loc. cit. 750sqg] järgi on siin 37. 600 lammas ja sellest jätkuks kymme kunni kahekymnekotselle inimeste hulga ja kuna tapmisajaga oli kakstundi, siis tuli minutis tappa vähemalt 345 looma! Niisuguseks hektatombiks polnud aga templi õuel ruumi ja sööjail ammugi mitte ja võimatu on tappa minutiga rituaalselt elajas, olgu tapja leviit nii häa ja osav lihunik kui tahes.

Me ei ole palju erinevat leidnud Phri juures, kus seola on, sääl on Chr oma „kriitilis-historilisest“ systeemist aetud fakte võltsinud, et mõjuda sellega leviit-teoloogele. Leidsime vaid kindlustuse kaheallika teooriale Regi juures, samuti, et Josia reformsid on alanud juba 628126 ja, et jerusalemitte juures on olnud opositsioonja võimaliku, et Chr alguses [s. o. midraš] midagi pole kõnelend bamadest, kuna Chr pesahil ei ole mingeid kindlaid sidemeid [ainult niipalju kui ta soovitud rituaalis on vanu elemente] Stga, vaid, et see on Chr piyye läbiviia kirjeldatud rituaali ± 575.

Isäranis vanul kriitikuil, uuemaist vaid COLENSO [Cp. DRIVER 65] KENNETT [The date of Dt JOTS 1906 481 sqq] ja BERRY [The Code found in the Temple JOBL 1921 44 sqq], oli arvamise, et Jeremia oli Dt autor või ta loomisel vähemalt indirektselt tegev ja oli Dt emissaar rahva seas. NACHTIGAL [Denkes Magazin für Religionsphil. Exeg. u. Kirchengesch. 1795. 30] arvab koguni, et Jeremia terve pentateuhti on kirjutand, kuisa VOLNEY [Recherches nouvelles sur l'histoire ancienne I 1814 88 sqq] ta baseb assistendiks olla Hilkiälle sama töö juures. MOVERS [KZ 1834 XI 88. 104-110 XV 89 sq. 107. 110] arvab, et Jeremia juba enne pentateuhti leidmist Jesaja ajal on tunnud mingit muud pentateuhti eksemplari ja DE WETTE [Stkr 1837 953 sq] usub, et see õigus pole, kuna Jeremia alles pääle Dt leidmist dikteeris, kuid siin pole DE WETTE õigus, sest Jeremia muutis valvalt dikteerimise juures endisi jahoesõnu.

Loomulikult põhjenezid kõik sellased oletused ja põhjenezid paralleelidel Jeremia ja Dt vahel. Esimesed on esitand VOLNEY, neid täiendand GESENIUS [Gesch. d. hebr. Sprache u. Schrift 1815 32: De pentateuchi Samaritani 1815. 719] MOVERS, v. BOHLEN [Genesis 1855] ja samad figureerivad veel FUNZI [ZDMG 1873 673 sqq] ja DRIVERi [XIII] juures. Kuid juba samal ajal nähti, et sellel teel puudub kindel alus ja KUEPER [Jeremias libror. sacror. interpret atque vindex 1857 XVI] ütleb, „eodem jure, quo Jeremias Dtii et multorum Psalmorum scriptor esse dicitur, etiam multa Jesajas, Hoseae, Amosi aliorumque capita ei vindicari possent“ ja J. L. KÖNIGi tööga [Alttestamentliche Studien II] on saabunud otsus, et Jeremia ja Dt keel „eine total verschiedene ist“ ja KLEINERT [235] jõuab põhjaliku unimuse põhjal otsuselle, et „im Buch Jer. fehlt die Hälfte der deuteronomischen Lieblingsworte und Wendungen; und zwar unter ihnen die am meisten charakteristischen... auch in den Wendungen die Dt einerseits,

Kuidagi Jeremiaat võiksid meele tuletada. Aga see on jälle kahe differeruva suuruse võrreldamine nullile ja mitte õige, sellepärast ei tule kumbagi algelikkuse küsimust uurides võtta teist mõõdupuuks ja neid vastamisi yksteisele seada.

Sis on praegu saanud suureks probleemiks Jeremia prohveti kutsumise daatum, MT järgi on see 627-625 ja selle järgi on Jeremia kõigile Josia samudelle kaasaegne olnud prohvetina. Kuid ta pole ainus, sest ka Šefanja on tegev olnud יְרֵמְיָהוּ בֶן־חִנְנְיָהוּ ja WILKEE [Kittelfest. 235] ei ole õigus selles kahelda יְרֵמְיָהוּ בֶן־חִנְנְיָהוּ 14 [LXX tä õrónατα τῆς Βαβυλ] pärast, sin on kolm võimalust seletuseks, kas on Manasse pöörnud, - või on see [terve 12-6] kirjjutatud reformi kestel, või pääle reforme, sest nagu leidsime [Efr. p. 50] pole jõsial muidugi korda läind kõiki kultusvigu kaotada; kuid teine näib kõige võimalikum, sest sin loetakse yles ka kõik muud objektid, millele selle en ulatand Regi järgi Josia reform. Kuna Šefanja oli davidiid [Efr. ka SELLIN GITV 316] siis oli tal muidugi saun mõju reformile.

Ma jään Jeremia ylesastemisaatumi kohta MT juure, kuigi see sulle nii absoluutselt kindel pole kui DÜHMile [5], „ein späteres [sc. als Barukh] Komte ein so genaues Datum nicht kennen oder errechnen“ kuna DÜHM ise on kaasa aidanud MT daatumid halba kuulsumisse sattumiseks. - On imelik, et Reg ei tea midagi Jeremiast Josia reformipäivil [Chr tunneb teda kui Josia יְרֵמְיָהוּ בֶן־חִנְנְיָהוּ] ja ta ei saaks saamiseks minnakse nais prohveti Hulda juure. Miks ei mindud Jeremia juure, kes vähemalt viis aastat varem juba prohveti kutse oli saanud ja reformikestel muidugi yles astund? Selles leitakse tavaliselt yks insinuatsiooni tunnus, sest Hulda oli „eingeweiht“ aga mitte Jeremia. Otsitakse aga ka teisi väljapääsuteid: Jeremia olnud toraraamatu keelamise ajal Anathothis [SCHMIDT, AUERBACH 48, SKINNER LAW

1925143 KÖNIG[GAR 442]KAMPHAUSEN[KHS³543] või, et Jeremia olnud alles noor ja vähe tuntud prohvet [SKINNER, BÖTTICHERTS LANDERSDORFER 227] ja seda põtkjendab AUERBACH[481] sellega, et cap. 36 järgi, Jeremia kuulutused veel Jojakimi ajal olid tundmatud. - Kuid, nagu PUUKKO[J134] leiab, on need seletused hädaabinõud, sest 'Anathoth „liegt eine deutsche Meile nordöstlich von Jerusalem' [DUHM 2.] ja Josia saadikuile oleks olnud küllalt kerge sinna minna, või Jeremia Jerusalemma kutsuda. ja kuigi Jeremia oma kutsumise ajal oli 757 [CORNILL, DUHM3 PUUKKO J134; ca. 25 aastane, kuid õigem SCHMIDTiga 16+4 järgi arvata, et see alla 20 aasta juhib, kuna Jeremial polnud naist ja II Chr 34,1 järgi on Josia 16 aastasena 757 757] ja viie aasta pärast oli ta kindlasti tuttavam, vähemalt imelapsena, kui mitte kusaqil noojal nimetatud Huldä. Ja AUERBACHi seletus liiab vaid raskusi juure, sest kui Jojakimi ajal veel tundmata olid Jeremia kuulutused, siis en kõige loomulikum arvata, et Jeremia alles noor prohvet oli. Kuid mu hoiaab tagasi teistsugune häda, miks ei mindud Sefanja juure, kes ju smeti oli veel kuninga sugulane? Ja me ei tea tervest Iisraeli ajaloost smeti, et vana naine oleks ymbritsetud mingi maagilise pyhaolusega, nagu see harilik on primitiivsete juures. Sellepärast jääb ka meile teadmatuks, miks just Huldä juure mindi. Aga kuna Reg tekstis ei esine Jeremia, siis on siin ka HORSTi haud. Jeremia allik B pygab teha Josiat ja Jeremiat vastsyndinid Et ja selle alusel läbi viidud reformi kaitsjaks ja suurem osa reformikirjeldust, ka raamatuleidrnis lugu ja Huldä oraakel on sama allik B. Misk ei asetand B oraaklit Jeremia suhu, kes ju ammu □□□□ manitses, kui talle selle osavõtt nii tähtis oli? Kas oli Jeremia Huldä mees, või oli Huldä 'em [ēšeth] Šallum mõni Jeremia sugulane, või olid neil mingid muud suhted, nii et B öelda võis: mis Jeremia on öelnud on Huldä öelnud □□□□ □□□□? Kuna aga sellane asi naljaks läeb, siis

† kõrgesti ylläinud ja ta jaotus pole ta oma kriteeriumite järgi õige 253 ei pruugi olla v. 2 järg [B]olla, vaid võib sama hästi liituda, ehk veel paremini v. 1 ga ja sellega olla A ja 362 on imelikum igatahes 517 IT 0 1° D T°? N kui 117° ON° 2° D° D ja enam on gloss esirne kui teine.

Yldes paistab mulle olevat liigne see traditsiooniline prohvetite piinamine. Miks pidid kõik prohvetid olema luuletajad, kas polenud nad ka inimesed, kes igapäevases elus muidugi proosat kõnelesid? ja miks ei võind prohvet vahel ka meie meelest halbu väärse kirjutada, kuna mingi prof. arusaamine luulet sugugi samasugune pole kui eksaltatsioonid nabi oma?

Aga yhes asjas on HORSTil [117] õigus, ta ei tea midagi kultuutsentralisatsioonist. Ja olgu 11, mis ajal tahes kirjutatud, ta on igatahes pääle Jasia reformi, siis on ime-lik, et siin presbid maal elavad ja pole sugugi Jerusalemma sadoküite sulased ja sellaseid yllatuid juhtub veelgi, mistsentralisatsiooni võimatumaks teevad.

LXX'le midagi rajada ei saa, sest LXX's leidub paljugi, mida pole MTS, ja see pole sugugi parem kui see, mis LXXs puudub. Tal on olnuderilised põhjused nii ta-itamiseks, mida me enam teada ei saa.

On kunagi arvatud, et Jeremia ylempreester Hilkiaga on olnud lähedais yhen- duses, teda on peetud eelmise pojaks [Clem. Alexandr., Hieron, veel UMBREIT Rom. 1842 X] aga praegu on niisugune arvamine jätud. Leiti, et Jeremia elavat sõp- tuses seadusmaatav sõpidega, s.o. reformparteigo [mille olemasolu kuidagi kindlustatud pole] iseäranis Šafani perekonnaga [DUHM 216 etc] kuid PUOKKO [J 139] ja KÖNIG [6AR 442] on näidanud, et selleks sõpuseks [PUOKKO leiab äieti kolm Šafani perekonda] võisid tegurid olla yhesugused poliitilised ja sotsiaalsed hu- vid. ja meil pole lõpuks ju sellegi kohta andmeid, kas pojad käisid isade jälis ja ka isadest ei tea me palja.

Jeremia raamatust leidub aga kaks yldiselt ehtsaks tunnustatud kohta, mil- ledest teist alati ja ikka peetakse et vaenulikuks, kuna esimene tahes või taht- motta meele tuletab et 241-4 määrust, see on 31, mida harilikult enne reformi kirjutatuks peetakse. ja kuna sugulust eitada ei saa, siis on PUOKKO [J. 148: et 268]

pidanud Dt 24:1-4 hilisemaiks pidama, kuigi selle sisu olevat vana, - aga juhusel kui see algusest saadik Dts oleks olnud, siis poleks formaal vajagi olnud avaldada protesti selle kasuliku tsiviilseaduse vastu. On aga ka neid [DUHM 35, HÖLSCHER, ZAW 1923, 234] kes eitavad selle värsi suhet D'tga.

β. Olguigi, et värs pole pikk on ta siiski raskusi yleni täis. Me ei tea, kas on tahtud antiteesi ja kui, kuidas see siin mõeldud on. Esialt on olnud palju seot kas jääda NJ teksti $\text{וְיָשָׁב אִישׁ אֶל אִשְׁתּוֹ}$ juure või LXX ga [$\mu\eta\ \alpha\rho\alpha\kappa\alpha\mu\pi\tau\omicron\upsilon\sigma\alpha\ \alpha\rho\alpha\kappa\alpha\mu\pi\epsilon\iota\ \epsilon\tau\epsilon\ \pi\alpha\rho\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\epsilon\ \acute{\epsilon}\tau\epsilon$] $\text{וְיָשָׁב אִישׁ אֶל אִשְׁתּוֹ}$ nagu praegu harilikult tehakse [CORNILLI, GIESEBRECHT, DUHM], teiseks, kas [LXX järgi] naine ei taha enam tagasi pöörduda, või ei saa ta enam tagasi pöörduda s.o. mehe kohalt-öel- eluna, kas mees võib sellase naise tagasi võtta või ei taha ta enam. Viimast usuvad HÖLSCHER [235] ja DUHM [35] aga see on nii endast mõistetav, et mees kui ta enda naisest on lahutand enam tagasi teda ei taha. Kõige õigem on muidugi vist küll see võimalus, et abiellumine uuesti võimatu on, kuigi mõlemad tahaks. Siis on olnud palju sellest, kas Israel on samuti וְיָשָׁב אִישׁ või mitte, kui ta seda on, siis on tagasitulemine iseendast võimatu kõigiti, kui mitte, siis on olnud kõik jahvest. Aga nii arutades kaob salmi pointe ikka kaugemale ja me ei saa midagi kätte. Pointe peaks olema nõnda: Mees ei saa naist oma lahutatud naise juure tagasi pöörduda, kui see on olnud kellegi muu mehe, Israelil on palju mehi olnud ja seda võimatum on ta tagasi pöörduda Jahvel ta juure. DUHM arvab küll, et וְיָשָׁב אִישׁ ei tähenda siin seaduslikku meest ja vanasti olevat võimalik olnud abielluda lahutatud naisega uuesti [II Sam 3:13-16, Hosea] ja sellase „seaduse“ olevat D't tyhistanud. Aga וְיָשָׁב אִישׁ peab olema antiteesis וְיָשָׁב אִישׁ ja sellepärast ei või need mõisted võrduda ja Dts, mida igal juhusel on tsiteeritud on וְיָשָׁב אִישׁ seaduslik mees, ja nagu GIESEBRECHT [15] ja PUUKKO [Dt 26:8]

leivad pole ei Davidi ega Hosea juures katutusvälja läind mehest ja selle
 paralleeliks toomine pole sellepärast õigustatud. Nii jääb kindlaks, et olgu
 antites mõeldud kuidas tahes, sõnaliselt ikkagi Dtd on tsiteritud ja sellepä-
 rast on selle tsitatsioonile loomulik anda see mõte, mis tal on Dts, kahjuks
 pole aga ka säälski seletus kuigi kindel. ^{7 Nuo} Ja kuna 31-5 on enne reformi kir-
 jutatud [osa mingist põualaulust] siis on sellega ka tõestatud, et Jeremia
 Dtd enne Hilkia raamatuleidu tundis, ega see ei pruugi olnud alla mis-
 gi kirjutatud eksemplar. Ja Jeremia esitab selle värsi kui traditsiooni, mil-
 lele kellelegi meelde ei tule vastu väielda, sellepärast on võimalik, et Dtd on
 ka siis kui 31-5 oleks kirjutatud 622-201-608/9 kaisma jääda avamise-
 le, et Dtd on vana ja üldine traditsioon. Ja sellepärast just on võimalik
 Jeremial anda sellast hoopis, kuigi ta jõi ta kuulajadki ei teadnud kui
 palju võimalusi teisiti mõistmiseks nii väikeses salmis peituda võib ja tund-
 sid ainult, et see neid torkas valusasti.

^B Ka 88 kohta on kriitikud aktid kokku pannud minemata selle värsi ras-
 kustesse, sest tekstiga on lood halvemad kui seda komentaarid näi-
 tavad. ^A Sest LXX eeldab hoopis teist teksti: πώς ερεύτε ότι Σοφοί εσμεν ήμεϊς,
 και νόμος κυρίου εστίν μεθ' ήμῶν; εἰς ματην ἐφερήθη σοφῶρος ψευδῆς γραμ-
 ματευσιν ~~se~~ oleks umbes יהיה ופאמר כן [B] ספרים וסודות ויהיה
 [היה ופאמר כן] puudub; Q^m 88.62.233 ספרים ופאמר כן (?) יהיה ופאמר כן
 διακουτο vast יהיה, היה puudub ka SV, יהיה ופאמר כן; היה ופאמר כן [LXXS
 ספרים ופאמר כן] יהיה ופאמר כן
 Usun, et LXX tekst, millest suurelt osalt S ripub on korrektuur, sest ma küll
 ei suuda ta viimasele poolele mingisugust mõtet leida, - oleks armeti
 σοφῶρος' asemel mingi muu sõna seisnud, A igatahes [εἰς ἀδικον ἐποίησεν
 γραφεῖον ἀδικία γραμματέων] loeb MT ja talle teda, olguagi Akiba jingit
 ei puutund siis siin öeldud sõnad. Raskus on ~~ette~~ היה [DUHM88 võtab ka

תוֹשׁ מֹתֶת, kus juures objektiks on tora (6K91e) kuid võimalik on ka abso-
 luutne mõtt, "jah see on teind" ja, võib olla, on see õigem] juures, sest pole selge miks
 LXX ja S loevad תוֹשׁ, mille paistab siiski, et absoluutsena תוֹשׁ on kõige õigem.
 Seda seletatakse harilikult nõnda: Jeremia teidab rahvale ette, et nad ei
 tunne תוֹשׁ לַעֲשׂוֹת sellele vastab aga rahvas suure kärinaga ja Jeremia tsi-
 teerib nende sõnu לַעֲשׂוֹת תוֹשׁ שְׂתוֹשִׁיךָ תוֹשִׁיךָ וְיִשְׁכַּח, millele siis Jeremia
 valjult vastab, et kirjatundjate sulg selle valeks on teinud. "Ja see, "neue
 wunderweise" tora on Dt, kuna see, et ta uus on selguvat juba sellest
 emfaatilisest hüüdest [DUHM 88 Kahtleb aga HÖLSCHER 235]. Seda usku,
 et Jeremia siin Dtle mõtleb jagavad väga paljud [WELHAUSEN Proh
 411 SCHMIDT 257 STEUERNAGEL XXV ⁵⁶⁹Entst. 84sq DUHM 88sq Proph. 258 COR-
 NILL, BÖTTICHER, HEMPEL, 41 MARTI Der Prophet Jer. von Anatot 1889. 1889
 61R 166] vastu on mu teada vaid GIESEBRECHT 55, BAUDISSIN, POOKRO J 149,
 ERBT Jeremia und seine Zeit 1902] ja CORNILLI [144] otsus on tyyg biline selle
 värsi kohta: „Hier haben wir das authentische Zeugnis über Jeremias
 Stellung zum Dt und das einzige überhaupt! Mit jenem furchtbaren und
 vernichtenden Urteil war für ihm die Sache abgetan" Kuid kriitikute en-
 di keskel pole sellega veel „die Sache abgetan", kuna tuntakse piinlikkust
 oma loodud Jeremia pärast, kes sellast etilist ja häist pyydeist kantud
 raamatut pyyab väärituks teha. Sellepärast vab andatakse seda Jeremiat
 kuidas võimalik, DUHM näiteks arvab [88sq. Ipt meil pole teada kuidas
 Dt siis välja nägi, kui Jeremia tegi sellase otsuse, võib olla jäeti hiljem tal-
 le vastuvõtmatud kohad välja, või protesteeris ta ajaloo ymber moodus-
 tamise kultustsentralisatsiooni põhimõtte all vastu, või sydametunnis-
 tuse uinutamise templi puutumatus dogmaga. SCHMIDT [257. 259] BUD-

DE [ZAW 1926 218] HERTZBERG [135] aravavad aga, et Jeremia ei protesteri koodeksis leiduva vana materjali, vaid koodeksi endale vastu, kuna BÖTTICHER ja SKINNER [ZAW 1925 145] leiavad, et Jeremia oli õigus avaldatud Dts näha petlust, kuna aga leitud raamat oli kõigiti korralik. Siiski aga ei vabanda ükski vabandus teatud Jeremia teguviisi, sest Dtl puuduvad [HÖLSCHER 237] „Satzungen über das korrekte Opferwesen“ [DOHM 89], mis Jeremiale kindlasti „anstößig“ oleks olnud [KÖNIG Offenbarungsbegriff des AT I 64 sq]. - Sellepärast peetakse protesti objektiks Palgastmeel [BAUDISSINI] ja GIESEBRECHT [55] arwab „es zeigen sich hier die Anfänge der priesterlichen Schriftgelehrtentum“ ja PUUKKO [149], gewisse Klauseln und Entstellungen des Gesetzes ... vielleicht dürfen wir an irgend welche unkanonische priesterliche Gesetzedenken“ BENTZEN [102. 104] ja HÖLSCHER [235. 238] aravavad, et siin on harilik prohveti kõne preestrite vastu [Jes 101 sq Hos 4-8 Sef 34] ja GRESSMANN on annud [ZAW 1925 145] väga omapärase seletuse liites 88-10a + 610-12. 8-9, kus juures 88-10a on rahva kõne Jeremiale, kes end talle targana esitab seda olemata. Rahvale on endine ideaal saand väärituks, □□□□ ja □□□□, kes prohvetite Shutusel kirjutasid Dtl, olid „Zuschanden geworden und gefangen“ ja myyd järel dab sest rahvas „die echte Weisheit und das wahre Wort Jahoes haben wir, nicht jene Gesetzgeber, die den Willen Gottes gefälscht haben“ Kuid BENTZEN il [102] on õigus öelda „sie scheint mir doch nicht sicher“, oleks GRESSMANN □□□□ absoluutselt võtnud, siis ehk oleks ka tulemus olnud kindlam. On lõpuks ka katseid siin esinevat liita tempelikõnega, nii AUERBACH [51] 72-15. 21-23 + 88-9 aga ka see on samuti kindlusetu.

Ma arvan, et ma ise seletuse neile värsidelle anda võibolla, parema.

Ma ei usu et D'750 siin on „Schriftgelehrten“ [GIESEBRECH etc. DUHM, „Buchmänner“] oaid usun, et siin kõneldakse lihtsaist torarullide ära kirjutajaist, nagu neid üks ka Barukh oli, kes talitasid printsibi järgi: mida enam tähti ja sõnu seda suurem au. Ja teiseks ~~et~~ usun ma, et siin yldse pole tsiteeritud rahva sõnu, vaid et 17117 17117 on teooriline küsimus, s. t. Jeremia arutab: teie ei või ega saa öelda, et teil on Jahve tora, sest Jahve ise on lasknud resp. kopistid ise, kopistide valed suletl kirjutada valet, nii et tora, mida rahvas peab Jahve toraks pole enam sugugi seda, rahva targad [oist küll D'750] on häbisest sattuud, sest nad on 17117 17117 o. prohvetisõna põlanud ja sellepärast pole nende tarkus yldse mitte tarkus, nad on nii otsas, et neil enam midagi pole. [17117, 17117] mitte perf. prof. nagu GIESEBRECHT ja DUHM, sest siis peaks seda olema ka 1012, mida aga DUHM selleks ei pea. Milline tora rahval olemas on, seda me ei tea, võib olla on maksev & võib olla Dt, aga vastsyndind tora kohta ei saa keegi öelda, et ta on valeks tehtud, sest literaarkriitik oli Jeremia vaevalt. „Rahva emfaatilisest hyydest“ ei selgu sugugi, et tora uus peab olema, vaid terve Jeremia uskus, et see on see, kui me selle peame vanaks. Rahvas toetub oma igivanale torale, aga nüüd ytleb Jeremia järsku ja teravalt, et terve see tora on vale ja see oleks veel järsum ja jeremialikum, kui o. Talgaks uus osa [10-12 on kindlasti lisand]. Jeremia ei kaeba selle yle, et tora on valeks saand, talle on tora ükskõikne ja 17117 17117 [17117] kõik.

Ka Jer 289 peetakse ehtsaks väljenduseks, kuigi ta asub Barukhi teates, kuid selle suhte yle Dt 1822 ei ytle kommentaatorid midagi, vaid peavad seda väiteks, millele Jeremia antud olukorral tulleas, „Erfahrung“ iat [DUHM 225] muudugi induktiivse metodiga. Aga kui see nii oleks siis oleks Jeremia induktsioon õieti nõrk, sest ka endiste õnnetusprohvetite kuulutused ei läind kõik täide. Sama hästi kui Jeremia enda autoriteedi kaitsetõti

terve rea õnnetusprohveteid [71717-71], oleks võind Hananja tuua enda kaitseks õnneprohveteid, sest täide läks kindlasti mõlemi poole ennustusi. Ja 17° kui isikuta verb näitab kindlasti, et Jeremia siin mingile harjumusele toetub, mis-gile rahvas tuntud ja [71717-71] maksvale traditsioonile ja ainus sellane võib olla Dt 18²². Ja Jeremia teab väga hästi, et sama lauset võib taroita ka ta enese kohta ja sellepärast toob ta endale kaitseks endised prohvetid ja loomulik on, et ta poolt suurem hulk tõendusid oli, õnnetusprohveteid oli igatähis enam kui õnne ja Hananja ei saa teisiti üle Jeremia sõnade mõjust massile, kui peab üle minema teole, millel muudugi oli suurem tagajärg kui vastuväitel. Halvad on aga lood 548sq, mida DUHM [v. 12-22] ja HÖLSCHER [ZAW 1923/96] peavad „lange Predigt eines Ergänzers, aufgebaut auf einem falsch erklärten Text“ [289]. Võib kohe Kysida, miks Jeremia seadust valesti seleta ei võind, sest ka ta oli inimene. Ja kui veel lõpuks selgub, et seaduse valestisestamisest juttugi olla ei või, siis pole võimalik teisiti kui GIESEBRECHTiga oletada, et Barukh on selle jutluse Jeremia järgi üles kirjutand, et ta sellepärast oma värskest paljugi kaotand on selge; siin on ka lisandeid kuid mitte palju: 10aβ [seletus D'057] juure] + 17D71, 176βγ 18aβb 20b 21a suurem osa neist märksõna glosse.

See on üks neist päätykest mida HORST [ZAW 1923/23sq] on arutand ja A'ko ja B'ks jagand, aga ma ei leia põhjust ta arvamisi pooldada, kuna A [128] 8.9b*12.13.15a. 17aβb [Kunni 17171-2N] 18ax 20ax ei anna loetavat teksti, kuna 13 ja 15a ei liitu kuidagi ja ei ole arusaadav, milleks on 17aβb 18ax 20ax, kuna kehti üleastumisest kusaqil eelpool midagi kõneldud pole. Ja v. 8 järgi tunneb A Hi [1777]. Ja ma ei leia siugugi, et HORSTi A'st „die Überarbeitung restlos erklären läßt“ [128], sest lõbus on küll lugeda [150] kuidas keegi A'le lisas 21b ja sellest B järeldas, et kuna Jerusaleem võideti, siis ka lepingust üle astuti ja selle järgi siia kõik juure kirjutas. See oleks igatähis lapsiku loogika ja ilmastvõindumise tipp, aga me ei peaks teisi inimesi pidama nii lollideks, kui me ise nii targad oleme. LXX'd ei ole põhjust ka

v. 10 järgida [ἵνα τὸ μὴ δουλεύειν ἔρδῃ εἰς Ἰουδαίαν] = MTaga - □I, 88 lisab veel ἀσκήσου αὐτὸν ἄρδῃ □I on 88 ja Q^m] sest I TTY on üldse Jeremia sõnaga erisümbooliselt tarvitatud, nii et □I ka järgneva B dittograafia olla ei või.

Nende värsside ja just Jeremia jutluse sidumises Sidkia teguviisiga ongi need raskused. On kindel küll, et siin tsiteeritakse Dt 1512 sqq [c. g. POUKKO J149 WELHAUSEN Procl. 117 KEGEL 36 DUHM 222 HEMPEL 211 GIESEBRECHT 189] kuid ei usta [välja arvat. LICHTENHAN 34 GIESEBRECHT 189], et Sidkia teguviis oleneb Dtst ja arvatakse, et Jeremia pole mingit alust appelleerida Dtseadusele [DUHM 280 HERZBERG 132 HEMPEL 211 HÖLSCHER 196 POUKKO 251] kuna Sidkia vabakslast oli ühekordne seivõõr ja mitte olenev sellest, kas keegi oma määratud aja oli ära teenind või mitte. Mis Sidkia akti põhjuseks oli pole siiski kindel DUHM arvab mõjuvaks olevat seda, et linnas toidutagavarade puudusel taheti lahti saada asjata söövaist seist ja siis kui kaldealased egyptlaste vastu läksid, sunniti orjad jälle tööle, sest vaja oli muretseda toitu. - Arvatakse aga ka, et orjadest taheti teha linnakaitsjaid andes neile vaba inimese õigused ja sellasel juhul oleks valelikkus otse kohutav. - Kuna aga Jeremia tsiteerib oma aja ära teenind orja vabastamiseadust, siis on selge diskrepants ja arvatakse, et siin yletõõtaja olevat arvanud nägema võimlust „für das Gesetz von der Freilassung der hebräischen Sklaven im 7. Jahr ihres Dienstes eine Lanze zu brechen“ [DUHM 279]. Diskrepants ei ole aga yksi selles vaid Sidkia teguviisi kohta tarvitatakse sõna TTTT ja juba KLEINERT [91] märgib, et see on Hli term. techn. [cfr. GIESEBRECHT 189 OESTREICHER 24] ja et Lev 2537 sq [cfr 2510] on Sidkia teguviisi hing. Kui aga H on pääbeksiilne, siis on imelik, et ta tarvitab enneksiilseid termine ja sellepärast peab H küll ka ise olema enneksiilne. - Ja, mis põhjus on siin siis tsiteerida Dtd kuna H on ju aluseks ja Jeremia jutlus selle alusel sama mõjuvaks oleks saand?

ja nii näitab see imelik diskeepants, et tsitatsioon peab olema algelik, yhes sellega ka jutlus ja emb. kumb, kas on võimatu arusaada Jeremia motiivist selle esitamisel, või on neist seni valesti arusaadud. Igatahes tõrkab otse silma see, et tsitaat pole täielik, sest puudub ainuüksi Dtl karakteristlik $\square \text{ק} \text{ר} \text{ג} \text{ו} \text{ל} \text{ו} \text{ש} \text{ט} \text{נ} \text{ל} \text{ך} \text{מ} \text{ו} \text{י} \text{ש} \text{פ} \text{ח} \text{ו} \text{ל} \text{ו} \text{ש} \text{ט} \text{נ} \text{ל} \text{ך} \text{מ} \text{ו} \text{י}$. Selle puudumise põhjust ei leia ja see teeb asja veel keerulisemaks, on võimalik küll, et see on veel hilisem lisand, aga ta vastab täitsa Dtlidele. DUMi seletuse puhul, et Sidkia akt nälgjast välja läind oleks väga loomulik just, et Jeremia seda värssi oleks rõhutanud eraldi, sest vaevalt anti orjale midagi nälja puhul kaasa. Et Jeremia seda ei tee, siis peab seadus olema hüpoteesiks nagu 31 juunes, aga nagu säälgi on siin raske seda eksaktselt leida, sest toraseletus ei pruukind ju ka vanas Juudas olla sellane nagu meie paragrafide. Võibolla tundis Jeremia veel vahet heebre orja ja israeliidi vahel, sellele võiks viia $\text{ו} \text{י} \text{ר} \text{ד} \text{ו} \text{ן}$ ja $\text{ו} \text{י} \text{ר} \text{ו} \text{ו} \text{ל}$ [v. 14. v. 15] vastuseadimine, kuid Barukh pole seda kindlasti tunnud, sest [v. 889g] ta nimetab orji üldiselt „heebrealased“ ja on vast sellega kaotanud Jeremia teravama pointi.

Võib olla on võimalik antiteesi jai seada: Jahve on käskinud orjastund vevnad igal seitsmendal aastal lasta $\square \text{י} \text{ש} \text{ט} \text{ו} \text{ו} \text{ל} \text{ו} \text{ש} \text{ט} \text{נ} \text{ל} \text{ך} \text{מ} \text{ו} \text{י}$ [see ei yhtu Dtlga] aga vanemad pole seda kuulnud ja nii on kogund määratu hulka orji, kes ei ole saand oma õigust. - Aga Sidkia on kuulutanud üldise $\text{ו} \text{י} \text{ר} \text{ו} \text{ו} \text{ל}$ ja sellega vähemalt osa seda suurt pattu lepitand ja teind selleks lepingu tempelis $\text{ו} \text{י} \text{ר} \text{ו} \text{ו} \text{ל} \text{ו} \text{ש} \text{ט} \text{נ} \text{ל} \text{ך} \text{מ} \text{ו} \text{י}$. Aga kuna sellest on siiski üle astetud on patukootem mitmekordseks kasvand ja sellepärast kuulutab Jahve nüüd oma $\text{ו} \text{י} \text{ר} \text{ו} \text{ו} \text{ל}$ ja sellest pole pääsnisist [DUM 283 pole 17a'ga rahul, aga siit ei või nõuda täpselt kantseleistiili, mõte on ikkagi selge] ka Sidkia „hekatombil“ võis puunduda iga ^{el pool enistatud} poliitiline mõte, võib olla taheti sellega kindlusta oma Jahve abi

ja kui selle soovimiseks enam vajadust polenud tyhistati see jällegi, et hiljem niisamuti kerge vaevaga oleks seda võimalik saada olnud, võib olla taheti ka seda kogund patukoormat ära veeretada või teha orjadest sõdureid. Asi on võrdlemisi udune.

Kuid kõige raskem asi on Jer 41-4 ga, kuna just siit leitakse, et Jeremia olevat olnud dt emissaar ja selle pärast keerlevad kõik suuremad probleemid selle lahenduse ümber ja veel raskemaks saab asi sellega, et tekst sugugi ilus väljaks ei näe, kuid kaht retsensiooni [VOLZ, HORST] oletada ei tundu vajalik. Küsimus seisab selles kas siin nimetatud seadus oli kirja pandud Josia kroodeksis ja teiseks kas siin jutustatud võib pidada ajalooliseks või mitte.

HORSTile on [119] A. 1.2.3.4.10b.11. B.6.7.8.9.10.13.14 [osa 2, 3 || 5.21 Rd omad]. kuid motiivid, mille alusel ta eraldab on tyhised: םםשׁוׁוֹ-olevat B'le karakteristlik [2534. 125], A: םםשׁוׁוֹ ב' א' םםשׁוׁוֹ B: םםשׁוׁוֹ א' םםשׁוׁוֹ ja םםשׁוׁוֹ א' םםשׁוׁוֹ, A'le םםשׁוׁוֹ א' םםשׁוׁוֹ B'le םםשׁוׁוֹ א' םםשׁוׁוֹ, kuigi ta cap.3 juures on seletanud, et iseäranis B' Israelist hoolitseb, א' םםשׁוׁוֹ on aga dt ja seda ei tohi A' tunda smeti. v. 12 peaks olema B, aga HORST ei nimeta seda üldse, sest see ei synni ta B'isse kuna ta antitees on v. 14le. Samuti ei või see olla teooria kindlustuseks kui ta läbi viimiseks on tarvis ühe allika tunnuseid teise juures kustutada.

Tavaliselt viiakse םםשׁוׁוֹ א' םםשׁוׁוֹ üle dt'le ja peetakse ka siin jutustatud ajalooliseks [KUENEN Voelkerl. u. Weltl. 153, CHEVNE Jeremias 55 sqq LEHMANN-HAUPT Israel 139 BUD-STEUDERNAGEL Einl. 568 DE AR 107 KLEINERT Proph. 87 KAUTZSCH Bibl. Theol. 242. 281 DRIVER LXIV GIESEBRECHT 64 SCHMIDT 239 sq] Aga nende mõlema arvamisega pole igal pool nõus: usatakse küll, et siin on juttu propaganda tegemisest dt'le, kuid sellane teade olevat ise näärtnusetu haggada [DOHM 107 CORNILL 443 sq BUDDE ZAW 1926 205 HEMPEL 39 LICHTENHAN] &hk jälle usatakse vähemal või suuremal määral teksti ajaloolikkust kuid arvatakse, et םםשׁוׁוֹ א' םםשׁוׁוֹ on mingi muu seadus leping [KÖNIG BAR 442 POUKKO J 141 sq] ja selle tõttu ga ei tõota Jeremia mitte Josia reformi kasuks vaid kaudselt selle vastu, kuna ta rõhutab beriti םםשׁוׁוֹ א' םםשׁוׁוֹ, mida aga dt, mis ju Mo'abi leping olla ei võinud, VOLZ

[XXXI] Kaalub isegi kas $\text{STN}^{\text{P}} \text{ST}^{\text{P}} \text{ST}^{\text{P}} \text{ST}^{\text{P}}$ all ei mõelda terwet torat. Arvamised on sama kirjud kui tekst, kus küll LXXga v. 7 ja 8 [pääle $\text{WY}^{\text{N}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$] kustutada tuleks, samuti $\text{H}\alpha\beta$ [kui seletus $\text{STN}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$] ja tuleks 1-5 lahutada 6. 8*9.10' et

U-5 kannab tõepoolest väga yldist loomu, nii et teda võiks haggadaks pidada. Jeremia peab kuulutama väga vana seadust ja selle mitte kuuljaid ähvardama sama seadusega ja lõpuks on selle seaduse sisu $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$ [kuigi $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$ võiks olla $\text{STN}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{ST}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$ asemel, kuid siis saabuks tautoloogia, jumal on teinud lepingu, et lepingut peetakse] ja selle tasuks on: $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$ $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$, kuna ainult sellasel juhusel jumal oma vande Israelli maasaamise kohta täita võib, nagu see praegu on. Ja sellele [aga millele just pole kindel] vastab Jeremia $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$. — Harilikult väidetakse [Ka $\text{P}^{\text{O}} \text{O} \text{K} \text{K} \text{O} \text{J} \text{H} \text{H}$] et see olewat deuteronomistlik [kui $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$, $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$, $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$, $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$], kuid 4b on H'i ja pääleeksilsete armastatuim lause [Jer 723.247 31.35 Sach 88 Lev 2612.25; 4a cfr. Lev 2613a] ja puundub ots, kuigi ta mõtteliselt sääl olemas [e.g. St 14₂]. Tieti on ju H hulga lähemal $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$ kuna ta on antud [Lev 2646] $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$ kuid ka H ei taha olla esimene leping vaid kõneleb samuti [Lev 2613.45 kuigi see võib olla tagasivande H'ile endalle] $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$ $\text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}} \text{N}^{\text{P}}$ ja sellega peaks Jeremia ja H minema tagasi just sellele arkityypusele sest ajast, või on see vaid seadusestiil, et kõneldi selle juures vanemast. Teisest küljest on aga Jeremia hilisemate arvates yhenduses H'iga, kuna II Chr 3621 tsiteerib Lev 2634 kui Jeremia sõnu ja sellepärast peab olnud olema mingi traditsioon, mis Jeremiat n.ö. R^h iks pidas [kuna Lev 2634 olewat Ri]. Ja sellepärast pole sugugi võimalik väita, kui siin esinev oleks lisand, et see St läbiõimiseks kirjutatud on; kuna juba KLEINERT [186 cfr. 91sq] on väitnud, et on suhteid Leo'ega, siis on sama võimalik väita seda H'i kohta ja lisaja arvates on siis H Josia

Koodeks. VOLZil on [XXXI] selles mõttes ääris, etna Jeremia sekundaarsed raad
tunnevad teret pentateuhhi nad siis kirjutatud on, kui see juba olemas oli- ja
ma usun, selle daatum pole nii hiline kui arvatakse. Igal juhul ei ole siin võimalik
kõnelda, et Jeremia et emissaar oleks olnud, ei Josia ajal, ega ka hiljem.

Kysimus on kas v. 6-8 mingist muust berütist kõneleb, võib olla koguni Jeremia
prophetikuulutusest [POUKKO]141] Selge on vähemalt, et [57N] [57:0V1] [v.6] ja [57
10V] [v.8] vahel on ~~suur~~ ajaline vahe. Ja see 10V [57] juhib üle v. 9-14 Jahve sonale
mis Jeremiale siis tulnud on, kui talle selgeks sai, et rahvas ei tee ta sonu möö-
da. Ja Jahve on leidnud 70Pi juudas, elanikud on tagasi pööranas esivanemate
pattudele ja kui Jahve neile õnnetuse toob, siis ei taha ta neid enam kuul-
da, ega oma meelt muuta ja nende jumalad ei või neid aidata [v.13 on tsi-
taat mujalt cfr 228 101 1212 DUHM 110] ja Jeremia ei tohi nende eest paluda.

Harilikult kysitakse, kiks Jeremia saadetakse kõnelema kui 70P-5[57] ja
enam midagi ei aita, milleks seletab Jahve Jeremiale, milline ta umbruskond
on [POUKKO]142 DUHM 109]. Antud seletusega on suur asi raskusi bangend ja
70P 5[57] võib öeldu olla Jahve suhtes, et Jahve võtab juudalaste talitusvõit-
si, lepingu mundumist, [757] pole deuteronomistlik, ega Lev 2615] kui 70Pi. - ja
KLEINERT 162
sellepärast on tähtis, mis mõeldakse 70Pi all. GRESSMANN [ZAW 1925147] arwab
siin leida võivat vasturevolutsiooni [Josia reformatsioon ka revolutsioon Josia
aegu] Jojakimi päivil, VOLZ [XXX] kõneleb reformkoodeksi legislatoorse aktiga
tehistamisest ka Jojakimi ajal, POUKKO [142] aga väidab, et Jeremia Jojakimi päi-
vil sõdis tempeli ülehindamisvastu. Kuidas ka siin lugu oleks, siiski on siin juttu
lepingu mundumisest ja igatahes on võimalik kas Josia eetilisil alusil seisvalla
lepingule mõelda, millest Jojakimi ajal yldiselt eemalduma hakati ja see oligi
70P. ja nüüd manitseb Jeremia inimesi elada selle lepingu järgi ja sellega on
Jeremia olnud Josia lepingu emissaar päiale Josia surma GRESSMANNiga [144]

MANNiga öeldes [ZAW 1925 144], „Jeremia tritt in den Bund mit Jahve ein, als das Volk wieder austritt“ Kuid on võimalik ka arvata, et Jeremia kuulutas minojit teist berithi, kui Josia ^{semitut} ~~leitut~~ ja et sellepärast just eemaldati ta raamatust kõik, mis puutus Josiat ja selle reformatsiooni. Võimalik on ja võrdlemisi tõenäolik, et v. 1-5 on alles hiljem loodud kommentaariks v. 6-14, iseäranis aga v. 6 le ja on üsna hiline, võrreldes muude lisanditega.

Ka 118-23 võiks teha järeldusi reformikäigu kohta, kui meil oleks kindlasti teada, mis ajast see on ja mis oli põhjus, et Jeremiale Anathothi kallale tungiti. Hätlik arvamine on, et need värsid on ajast enne 622-20 [KÖNIG GAR 4433 SCHMIDT 241 BODDE AR 107 ZAW 1926 205 AUERBACH 48 DUHM 112], kuid VOLZ [Leb. 21 cfr GIESEBRECHT 72] peab neid päritolevaks Jojakimi ajast. Ka põhjuste suhtes on arvamised lahus, kindel on ainult, et siin preestrid mängus on [KÖNIG GAR 4433], arvatakse kas sõdis Jeremia Anathoti kultusvägede vastu [KÖNIG] või kultuse vastu üldse. Ja VOLZ arvab, et Jerusalemma preestrid ositid ära Jeremia kaasmaabased-leviidid, et need vabastaks Juda õnnetusprohvetist. Põhjuse arutamine ei too aga lähemale sihile ja tuleb sellane kurioosum nagu SCHMIDTi [241 sq] seletus, et Jeremia [kes AUERBACHi [48.109] arvates juba preester oli 622-20 paigu] olevat saanud vihaaluseks sellepärast, et ta Anathothi altari hävitamisel käed „verschränkt“ rinnal olivat retsiteerind 113 ja sellepärast pidand Jerusalemma põgenema. Kuigi Jeremia poleks veel preester olnud on siiski ebatõenäolik see lugu, sest Josia tsentraliseeris preestridki Jerusalemma, muidugi nende seas Jeremia ja ta vaenlased ja seda enne bamade hävitamist, nii et Jeremia ei võind 113 lausumise pärast sellel juhusel saada vihatuks ja ta poleks kuhugi põgeneda saand oma vaenlaste eest. Kui Jeremiale vihased olid ta kaaspreestrid, siis võis viha palju enam sellest saabuda, et ta õnnetusi kuulutas, võib olla, oli Josia reforme vastane, kuna kõik teised selle poole hoidsid ja väga palju võisid ju siin mõjuda ka igasugused isiklikud õrsumised.

Kui aga VOLZil on õigus, siis järgneb sellest, et preestrite kontsentratsioon oli ajutisena mõeldud [sellega yhes on aga võimatu ka bamade roojastamine], sest Jojakimi ajal olid Jeremia ligikondsed, kellede seas ju preestrid enamuse oli, maal. Ja sama tulemuse võib saada 326-15, mis „sicher auf Wahrheit beruht“ [DOHM], kui Hanam'el ben Šallum Anathothist Jerusalemma tuleb [DOHM 262] ja olles Jeremia onupoeg resp. onu kindlasti on leviit, siis võib antud jutustusest kaht järeldada, et preestritel oli varandus ja see on täielikus vastolus Dt 181ga ja WELHAUSENi „nälgateooriaga“ ja Hanam'el elab maal, sellele jehib ka 3711sq, tähendab sidkia ajal elasid leviidid maal ja meil pole mingit põhjust selles mingiterakordsust näha. Ja Jeremia ostab kõige suurema sydamerahuga Hanam'eli põllu, olles leviit.

Kuid Jeremia ajal polnud teada, ka muid Dt määrusi: 166415 [cfr 475485] ei tunne Dt 141 keelde paganlike leinakommete kohta [resp. Lev 1928 kultiliste kommete] vaid neid nimetatakse kui horilikke ja õigeid [cfr. KLEINERT 92]. Siin ei saa juttu olla Dt ignoreerimisest [HERTZBERG 151], sest mitte Jeremiast ei kõnelda, vaid rahvast ja kui rahvas peagi leitud koodeksi ignoreeris, mis järgneb sest reformi kohta? Lev 1928 võib rahvas tunda ja järgida, sest saäl on need officialses kultuses keelatud, et nõue aga pidi juba ammu ununud olema. arvatakse yldiselt, et 475485 on päälüksilised ja veel väga hilised ja sellest järgneb, et Dt peab olema veel hilisem [ca. 500ehk] või väga vana olema - ja mulle on viimane tõenäolikum ja tsitaaritud kohtade selge, et kui Dt Josia koodeksi oli ta mõju lõpmata väike oli, või, et Dt polnud Josia koodeks, nagu ennem oleme leidnud juba. Tulemuson, et Jeremia tunneb, kas või suulise traditsiooni kaudu mõningaid Dt määrusi kuid ei või REUSSiga öelda [L'histoire sainte et la loi 1878. 24] „Jérémie est le premier prophète qui connaisse une loi écrite et ses citations rapportent au deutéronome.“ Aga Jeremia on sama vähe vaimustatud seaduse, kui kultuse austaja. Kuigi templikane on sihitud templi vastu kaudselt, siis on ta kultu-

^{se} ja kultusseadustikkude vastu kindlasti sihitud, aga kui me sellest järeldame, et Jeremia ajal oli kirjutatud seadus, siis peaksime seda ka Am 5 25 järeldama. Õiged oleks need järeldused mõlemal juhusel ja seadus vanem kui Jeremia ja kauget vanem Amosest. Et Jeremia templi vastu on ei tähenda suugugi, et tempel tsentralisatsiooniga tähtsaks oli saand, vaid Jeremia oleks samuti teind iga bama juures, kui ta selle piirkonnas oleks eland ja talle on iga kultiline ükskõik ja samuti ka Darükhille, kes cap. 39 sõnaga ei nimeta templi hukkumist. Jeremiale on aga eetika tähtis ja vast sellepärast ka Sinai jumalakooguduse eetilise religioon ja sellepärast on võimalik, et Jeremia Josaia eesimesil päevil käis maal ja manitses rahvast jääda Jasia kerithi juure, sest seegi oli ju eetiline ja mitte kultiline יְהוָה יְהוָה יְהוָה kuiigi eetika endast Jasia juures ka kultuse sisaldada võis, et sellane tegevus vastolus oleks muudu tuntud Jeremiaaga on raske võita, sest ta polnud lõhestatud hingega isamaalik laulik yksi vaid prohvet, kes oma rahvast nägi yhtenduses terve tuntud ilmaga ja kellelt ainult sentimentaalset esteetikat otsida on asjatu. — Aga hiljem kasvab Jeremia ka sellest üle ja mõtles uut sydamesse kirjutatud lepingust ja viimaks sai mehest, kellel keelati paluda kaasaegsete eest, kaasmaalastele suurim nende eest paluja jumala palge ees.

Läbiarutatud OT kohtadest nägime, et ei oleks õige Dt-d pidada kirjutatuks ca 700-620, vaid et kõigiti tõenäolik on, et ta on palju varasem. Kõik see aga maksab ainult seadusliku osa [12-26] mitte aga raami kohta, mis varasem võib olla sama hästi kui hilisem. - Sellest, et Dt vana on ei järgne iseendest aga veel mitte, et ta kultuutsentralisatsiooni yhele kohale ei võiks tundud olla, kui- gi kõigist olevast materjalist võib saada ainult sellase tunde, et see probleem ei ole enne eksiili yldse terav olnud, kui ta kunagi olemas on olnud.

Alles hiljuti peeti Dt 12 terve seadusosa sydameks, sest ta oli „das neue Grundgesetz“ [HEMPEL 193 HOLZINGER Hexat. 310sq KÖNIG Dt 42], misseni kuulmatu toentra- lisatsiooninõude yles seadis ja mille alusel ymber töötati kõik vanad seadused [HEMPEL 209] Ja kõrval jäid varju kõik muud seadused, need alid enam vähem ainult ideoloogია [KÖNIG 42] ja nõuded, mis ei pruukinudki just nii läbi minna kui seadusandja tahtis. - Kuid see kriitiline kool, kes meeleldi nägi Dt 12s kõi- ge järsumat nõuet teras teras on endla ära söönud [cfr. STAERK Pt 2 - 12] ja kahelt kyljelt kokku langemas. Ja sellepärast peab ka KÖNIG, kes mõneski asjas on wellhausenianist sofistlikult tunnistama [ZAW 192 434], et kultuutsentra- lisatsiooni nõudmine „war eine Hauptforderung des Dt neben anderen [sc. Haupt- forderungen] wie sie im ganzen Dekalog [Dt 56-18; 64sq] eingeschärft werden“.

Mis ytleks KÖNIG, kui talle sama loogikaga seletataks, et rabbiinidelle oli Jahue teenimine, eine Hauptforderung neben anderen“? Sellepärast ei usu ma, et oleks võimalik leida kompromissi kriitilise kooli ja iseäranis OESTREICHERi poolt väljunud „revisjoni“ vahel ja iseäranis just Dt 12 juures.

Kuid Dt 12 ei ole yhtlane ja siin polegi püütud olla yhtlane ja sellepärast on paljusid teid etritud, et leida, mis siin alguses on seisnud. Toon siin, nii pal- ju kui mulle kättesaadaval, lahutamis ja eritlemis katseid, kuna sellase

põhijapaneva ptk. juures see iseloomulis tähtis on. Algseks peavad:

BERTHOLET: uu. 13. 14. 17-31.

CORNILL: mainib ainult, et 121-131 lühemal kujul

HÖLSCHER
HEMPPEL: 13. 14. 17-19. 21 [del. 7° 5° 15 7° 15 7° 15] 22. 26-27

HEMPPEL
HÖLSCHER: 13. 14. 17-20a. 21 [del "] 22-24. 26. 27. 28a

KÖNIG: 1-19 BENTZEN [541] on yhel arvamisel sama KÖNIGiga, kes 1-31 algseks peab.

OESTREICHER: 13-31, ei tahagi olla äärmiselt peen eritlemine.

PUUKKO: 13. 14. 17-19. 20a. 21 [del 7° 5° 15 7° 15 7° 15] 22-24. 26-27

STAERK: [vanemad tööd] 6 formulatsiooni 2-7a; 8-12; 13-16; 17-19; 20+26. 27; 21-24.

STEINTHAL: 7 formulatsiooni 1-7; 8-12; 13-16; 17-19; 20. 26-28; 21-25; 29-31.

STEUERNAGEL D²a: 8-12 D²b 1*2*4-6. Ta D²c. 13. 14*15-16. 20. 21. 24. 25. 28. 30 aβ

SCHMIDT: kas 13-19 või 20-27 mõlemad yht võrd võimalikud.

SCHLÖGL: 2-7. 20-31

[14.

ERBT: 2. 4. 5. 20a. 21 [del. 7° 5° 15... 7° 15] 22a. 26. Max Josia ajast: 13 [del. 7° 15 7° 15 7° 15]

LÖHR: 1. 13. 14a. 17. 18. 20-24 või 1. 13. 14a. 15. 16. 17*18 [del. 20aαβ 21αγ 23aββ]

BÖTTICHER: 2-7. 13-14. 17-22. 26-27

ja ma pean algseks: 8-12 [?] 13-19. 29-31 bα, kuigi ka selles veel on vähemaid lisandeid. Kuigi mu arvamine erineb peaaegu täitsa praegu enam-vähem üksmeelsest [HEMPPEL, HÖLSCHER, PUUKKO, STEUERNAGEL] arvamisest, usun et ta on siiski võrdlemisi sama hästi põhjendatud kui see. Igatahes on peaaegu kõigil arvamine, et v. 1-7 ei kuulu algseesse teksti ja sellepärast vaatame seda kõigepealt enne.

Selle osa lühikene sisu traditsioonilise seletuse järgi on „die Forderung der Kultuseinheit als Abwehrmaßregel gegen den Götzendienst“ [HEMPPEL 191 HÖLSCHER 181] ja ta peab „die Situation in der Mose das Gesetz 1213-28 gegeben haben sollte deutlicher vorgegenwärtigen.“ [HÖLSCHER 180]. Aga selles lisandis leiduvat

omakorda veel lisandeid: 1aβ [POUKKO, STEUERNAGEL, HÖLSCHER] 2a relatiivlause
 □1'X17 juune [E. cf. WELHAUSEN Proel 55] 58's 1J2W7 ja 17W5 STK17 [E.] 6a. 57D1757
 □N1 □D' 57WYD STN1 □D'T' [POUKKO, HÖLSCHER, LXX onsiin väga segane] β: τὰ ὀλο-
 καυτώματα ὑμ. καὶ τὰς ὁμολογίας ὑμῶν [AFOMN θ-omn a.um. Boh Sah. Eth aga:
 τὰ θυσιάματα ὑμ. κ. τ. ἀπαρχὰς ὑμῶν [† + G(sub.*)] καὶ τὰς δεκάτας ὑμ.] καὶ τὰ
 ἔκουσά ὑμ.] τὰ πρῶτότα κα τῶν βοῶν ὑμ. κ. τ. πρῶβάτων ὑμ. - vähemaid variatio-
 te on suun hulk] Samuti on gloss ka v. 5 [E, LXX on enam vähem ykmeelne tõlkes.]
 Praegusel kujul nõuab 121-7 kindlasti kultustsentralisatsiooni [v. 5], aga
 kas see alguses nii on olnud on siiski kahtlane, kuigi mitte wellhausenianla-
 sile. WELHAUSENile ja järeltulijale [e.g. BERTHOLET 58] on see osa funda-
 mentaalse tähendusega, kuna ta nõudvat selle kultuse lõpetamist, mis on
 peetud kananiitlike rekvisiitidega kananiitelt ylepõetud kultus kohilt, mille-
 de puhastamisvõimalusele enam mõeldagi ei juletud [WELHAUSEN Gesch. 95]
 nende jumalate nimed tulevad kaodada [või muuta teofoorsed kohanimed
 KÖN16115] ja millel nime pole, see ei eksisteeru enam - altarid, maššebid, ašerad
 ja jumalate kujud tulevad hävitada. Aga jahvelle ei tohi teha üht [side v. 4 ja eel-
 neva vahel on kahtlane ja mitmeti mõistetav, ja just sidumise pärast kustuta-
 takse v. 3 kuna 17W57-1'7 pidavat käima v. 2 kohta mõttega, et jahvet ei tohi
 teenida nõnda kui paganad omi jumalaid ja mitte neil kohil, VALETON [Stu-
 diën V 178 KLEINERT 86 FRIES] arvavad aga, et 17W57-1'7 käib v. 3 verbide koh-
 ta ja tähendaks siis, et jahve kultuskohti ei tohi nyystata ega hävitada. Kui
 poleks v. 589, siis oleks viimane mõte ainus võimalik, kuid kuna ta nii kahe-
 paikseks jääb ei ole tekst kindlasti konas, siia on midagi lisatud, aga nii, et
 võimatu on jõuda selgele otsusele] jahvet võib aga teenida ainult yhel kohal,
 mis ta kõigist Israeli suguharudest on valind s.o. Jerusalemmas ja sääna peab
 tooma israeliit oma anded, sest säääl on jahve elukoht ja ta peab säääl sööma ja

9 Nov.

cõõmus olema Jahve es. koos oma lähemate ja kaugemate amastega. Arvatakse enamasti vanemal ajal, et kultustsentralisatsiooni nõue oli täielik noovum [HEMPEL 1931 PUUKKOT689q ete] ja „die Propheten verwerfen nicht den außer-jerusalemischen Kultus, um deswillen, weil er außerhalb des Tempels dargebracht wurde“ [cf. WELHAUSEN Probl. 23]. Siiski aga arvatakse, et Jesaja ja Hiskia reformid on ette valmistatud sellele [BENTZEN 6189 WESTPHAL 17089 WELHAUSEN 25 cf. ŠANDA 290] ideele, kuigi Jesaja ise nii mõjuda ei tahtnud ja Hiskia [311] ja Jeremia [17] pärast sellase kasvava arvamise vastu pidid sõdima [WESTPHAL 176]. - Nii siis puudub ikkagi prohvetite juures tsentralisatsiooni püüd ja soov ja Hiskia reform paistab mulle suurelt osalt alles II Rd tehtud, - bamad häoitas Hiskia sellepärast, et assyrlasid poleks võimalik kultiliselt end maal kindlustada [OESTREICHER Nii oleks kultustsentralisatsiooni nõue vähemalt teatud määral noovum, sest kõbeperioodi kohta pole meil absoluutselt kindlaid andmeid.

Miks aga oli see vajalik? Selgitatakse, et yhe templi kultuse punktuse järqi oli kergem valvata kui hulga [WELHAUSEN Probl. 27 Gesch. 95 PUUKKO 85 STEUERNAGEL, 95 etc.], kuid see ei selita midagi, sest yht templi^{it} võis sama kergesti paaganlikuks teha, hulka aga mitte nii kergesti. - samuti pole õigus väita nii [WELHAUSEN Gesch. 95 Probl. 18 BERTHOLET], „Man verzweifelte die Bamoth reinigen zu können, an denen der kanaanitische Ursprung* unausrottbar haftete“. Sellest arvamisest väljudes on WESTPHAL [98899] ja GALL [passim] püüdnud igale tuntud kultuskohale leida kanaanitliku algupära, PUUKKO [80] väljendab end vähe ettevaatlikumalt, et „vielerorts“ olevat gle võetud vanad bamad ja WESTPHAL [10899] püüab vähemalt Šilokahta tõestada, et see oli israelliitlik [selle vastu aga HOFFMANN-GRESSMANN ZAW 1922 8889]. Dn aega vaevalt usuvad, et rahvas, kes nii suure hooga Palästinasse tungis vanad bamad oleks jätanud puutumata, sest näit. 1 Reg 18 on tehtud selge vähe Jahve ja Ba'ali bama

vahel [OESTREICHER 104 WELCH211] ja nii oli see muidugi harilik, kuigi Israelliidid, nagu kaana niidid, arustasid Jahvet יהוה ei ole see sugugi sügast Jahve-teenistusest taotsemine [nii BUDDENHAW 1926 192], sest patriarkeereligioonis seisid legitiimne altar samuti יהוה [KÖNIG GAR 101-3. 183]. - Suurema küsimuse ette seab aga 5b, kus elas siis õieti Jahve, s.o. kõrvalmõttes kuhu juhi vad ots nii sageli esinevad verbid: [□□] יהוה [AB! sõnadekõla on vist teadlikult püstitatud sarnastada] ja יהוה . LXX tõlgib järjekindlalt יהוה ἐπικαλέω [resp. ἐπικληθῆναι] ja יהוה ἐπιπορεύω , - neil mõtteil ei ole nii midagi maailmalisest sfäärist endas. kuid praegu väidab ka konservatiivim KÖNIG [dd 125 pass.] et need tähendavad: „^{et jääda} ~~wohnen~~“ [resp. „eine Bleibestätte finden lassen“, „deponieren“] [□□] ja „wohnen“ [□□] ja seda kõige maisemas ja reaalsemas mõttes. - Sellepärast kuidas tuleb neid sõnu mõista? - WESTPHAL on sageli olnud sügel teel oma põhjajalikus töös, kuid sääl tuleb jälle põhidoogma vahele ja rikub kõik. - Õsmalt oleneb kõik sellest, mis on Jahve □□, kas ta on kohe erilise Jahve hypostaas EBIESEBRECHT, või on ta olnud vanem nomen dei [JIRKU Sellinf. 84 cfr. LIDZBARSKI Altsem. Text. I □□ יהוה [□□] või oli ta mingi kultiline abinõu nagu IN [cfr. SCHMIDT Martif. 260] või on ta kultuses ligi olev Jumal [SMEND Stkr 1886 692 Alttest. Religionsgesch. 217]. kindel on, et need tähendused siia ei synni, välja arvatud vast arvamine, et □□ on mingi kultiline abinõu, sel juhul võiks ta olla kuidagi yhenduses oraakliisaamisega, s.t. abinõu Jahve tahtmise teadasaamiseks. kuid synnivad siia ka enam vähem abstraktsed tähendused: SCHLÖGLI [277], „Majestät“, või tähendused, mis WESTPHAL [194] esitand: „šhr“, „Ruhm“ [sc. Jahve], või BERTHOLETi arvamine [39], „fast soviel als Kultus.“ - Selge on, et see iseendast ei pruugi sugugi olla ~~het~~ kohainus koht, kus □□ lokaliseeritud on, kuigi Jahve on ainus, kahjuks maksab aga arvamine [ka KÖNIG ZAW 1924 345] cfr. WELHAUSEN Gesch. 95 Procl IT BENTZEN 95 MEIN-HOLDT 315] et üks Jumal võib olla ainult yhel kohal maapääl ^{arvustatud} ~~ilmutatud~~ ja BADE

Kultuuri
represen
tatsioon

Kõneleb koguni [ZAW 1910 81-90], et Ds sõdib just enne sündu „polyjahoismi“ vastu. Aga unustatakse selle juures, et Dle Jahve on spirituaalne olus [DRIVER] ja ta sus võib olla ka n.ö „polyloksionist“, mida kangekaelselt eitatakse [BENTZEN, BUD-DE ZAW 1926 185] Kuigi x 2024 T'7N 77IN [mis üldiselt juba vanemaks peetud kui Dt] selgesti eeldab, et Jahve on kõikjal ja meil puudub alus Dts näha religioosset langust. Selleks, et Jahve kõikjal oleks on vajalik, et ta poleks maaga seotud ja WESTPHAL [225sq. 266] leiab, et juba J juures on Jahve taevas elamine „etwas Natürliches“ ja, et Ds „mit einer gewissen Ängstlichkeit eine andere Auffassung zu verhüten sucht“. Kultuskohad maa pääl on ainult Jahve ilmutuskohad, [WESTPHAL 117] kuigi rahvas sageli mõelda võis, et Jahve kultuskohal in persona sua elab [ib. 114sqq] ja see arvamine, on het Jahve maailmas end Kultuskohal ilmutab on WESTPHALI arvates [255sqq] umbes Gideoni ajast alates maksvaks saand. - Ja sellepärast ei takista midagi □□ 11□ □1□ kohas näha kultuskohta, üks kõik kus. Sõnatahes on juba sellepärast võimatu mõelda, et Jerusalemi oleks ainu- kene sellane koht, et Dts ei leidu ainult Jerusalemi templi rituaalset ega asja- list termini [WESTPHAL 128sq] Aga siiski sõdib Ds „polyjahoismi“ vastu, see on kin- del: 777 777 777? Aga see on loomulik ainult väga vanal ajal, kus puudus kultuscentralisatsioon; Kui rahvas kanaani tuli ja Jahvele Kultuskohad sea- dis, siis oli karta juba algusest ba'alismi mõju nii, et Jahvet arvati faktiliselt elavat teatud kohal ja, et Kultuses ja Jahve iseloomus vahed tekkisid. Ja just selle vastu on Ds, mitte Jahve ei ela teatud Kultuskohal, vaid ainult ta □□ s. t. Jahve ei ela üldse kusagil maa pääl, vaid siin ilmub ta ainult ja ta au ja võim peegeldub talle tselbrenitud Kultuses. - See kõik paistab nii lihtne ja selge, et võimatu imelikud tundub ~~see~~ ^{ne} arvamisest, et üks Jumal end ka yhel kohal ilmutab, kõigi väikeste variatsioonidega sellele põhivaatele. Kahjuks on aga Jahvegi WEL- HAUSENI pool materialiseeritud ja seotud yhe ainsa antud võimalusega. See on

siis kindel, et jahve □□ korraga võib asetuda paljudele kohile. - Aga siin seisab ameti □□□ näilikult sq's, kuidas aga sellega lugu on, hiljem [p. 93q] ja siis selgub, et meid midagi ei keela LXX □□ ja □□ tõlget sisuliselt õigekepsolamast, oormiliselt on ju need sõnad kindlasti valesti tõlgitud. Kuid väljavaltoates □□□ jääb siiski seisma üks raskus ja see seisab selles, et v. 5 selgesti nõuab kultuursentralisatsiooni, kuna koht valitakse □□□□□□ □□□. Teisest küljest aga on õigus STAERKil [Pe 38] „Wenn es in v. 4 heißt... und dann fortgefahren wird □□□ so fordert doch wohl die Logik, daß hier mit dem Gegensatz von heidnischen d. h. gottwidrigen und jahve wohlgefälligen Opfertätten gearbeitet wird, nicht mit dem von Vieheit und Einheit“ ja kuna viimane veenvam on, siis peab leiduma viiga □□□□□□ □□□ juures. ja siin annab LXX tähepäramisväärt varianti: Β loeb selle asemel ἐν μιᾷ τῶν πόλεων δευτῶν samuti loeb ka ὅθι, ἡ πόλις ja ΑFGMNΘ all arm Boh sah stal φολων, - ev asemel εκ τῶν πόλεων (l.w) ja mu asemel πασῶν ainult ἐν. sellega on ylekaal ἐν μιᾷ pool ja TVWi ja □□□ vahetusi juhtub arva ka heebrea MSSes [CASPARIS] esitatav Kenn. 172: 186 juure] nii et kindel pole kumb siin algsem on, igatahes on võimalik [CASPARIS 30 STAERK sell 1401] ἐν μιᾷ tõlkida - □□□ kuid v. 14 järele oleks sama võimalik TΠN□. - Aga on ka neid [SANDA 289 LÖHRG WELCH 58 sqq] et □□□ □□□□□□ on terveni lisand; LÖHR arwab, et eksilne, kuid WELCHil on kindlasti ^{arwab} õigus öelda, et see on „earlier than judaean exile“ [ZAW 1925 250 sqq], sest ta eeldab veel teiste suguharude olemasolu. Mu arvates juhib aga see □□□ kindlasti arva kus üksainuke suguharu veel olemas oli ja □□□□□□ □□□ esineb ainult veel [WELCH ib] I Reg 816 || I Chr 65 sq; I Reg 1421 || I Chr 1213 || I Reg 217 || I Chr 337; I Reg 1152. 56 ja neis kohtades on selgesti tunda Rd ja lisandeid ja □□□□□□ □□□ sihib sääl ikka Jerusalemmale. - Tõepoolest ei kaota v. 1-7 ega ka v. 5 midagi sellega kui siin □□□□□□ □□□ ja lauserütmiliselt on ta

ysna yleaurune. Kuid ka v. 1-7 on tervegi teatud mõttes yleaurune ja WELCHil [58sq] on õigus öelda, et tal on ajaloolis samasugune vaade kui Josua võimisel Rd'l, et Palästina on is raeliellid yhe korraga võitnud jasee on „quite un-historical position“. Pääle selle ei ole v. 7 TST'1? 1757K sugugi deuteronomistlik väljendus. Ja kõigil nell põhjusil ei või olla see osa samast ajast kui muu, suurt vahet ajaliselst vist pole siiski pääle 1757K 1757K, mis kindlasti kultustsentralisatsiooni tahab, kuid on võimalik, et LXX tekstil on õigus ja et MT on vaevalt loetavate sõnade ja tähtede uuesti yles veerimise tagajärjel saabund. - 1757K ja teatud mõttes karakteristikkuude ohorilii ki-de yle ~~kon~~ kõnet hiljem [p. 99 I. Hks on aga kindel, mingi erilise väljande kultustsentralisatsiooni siadus [STEUERNAGEL, etc] pole v. 1-7 mitte, selleks on ta juba liiga erinev teistest formulatsioonidest ja õnneks hakkab kaduma enam vähem „Sonderausgaben“ teooria [Cfr. HÖLSCHER ZAW 1922 1757sq]. Võimatu on aga numerusvahetusest yldse kriteeriumi teha vähemal või suuremal määral, sest LXX annab niipalju variante, et ka siis kui neist osa on sisegreeka saadused, mööda minna ei saa.

Me jõuame teise formulatsiooni juure, millele HEMPEL annab tiitli „Die Kultuseinheit als Gegensatz“, Eudem bisherigen Verfahren des heimatlosen Israel“ [H. 191 KLOSTERMANN Pentat. D.F. 280]. Tekstiga on kõik kannas mu ar-vates ja HÖLSCHERi [1757] v. 9 kustutus alates 1757K 1757K ei tundu mulle sugugi vajalik. WELHAUSEN [Prol 9] arvab, et siin on juba eeldatud Sa-maria langust, kuid on tähelpanuväärt, et seda sündmust ots kunagi ei võibata, kuigi ~~ta~~ adreseeeritud on tervele Israelile, -ei seaduses ega raamis, kuigi sest ometi oleks saand suurepärane vaticinium ex eventu, mis ot päivil laialt ja veel enam deuteronomiste juures olevat moes olnud. Ja kuna pääle selle ei kõnelda kusagil Manasse eksimusest, siis, olgugi et argu-

mentum e silentio's alati kahelda võib, paistab mulle kindel, et niisuguseid
syndmusi yldse pole tuntud veel.

Arvatakse, et v. 8-12 ~~all~~ mõtleb (autor $\square 1^{\circ} 1^{\circ} 1^{\circ}$) all kõrbeperioodi või vähemalt
selle lõpppäevi Mo'abi väljal [BERTHOLET 40 STAERK 35] - ja siis oleks ta vastolus
Am 525 Jer 122 Jes 42 esineva vaatega, et kõrbes yldse ei ohverdatud, aga ta ei tunne
P suurejoonelist kõvetseremonoloogiat veel [POUKK 57]. - Aga see arvamine langeben-
dasse kokku, sest Mooses ei võinud seadusandjana end [$\square 1^{\circ} 1^{\circ} 1^{\circ}$] tunnistada seadu-
sestülastujaks [KÖNIG 118 WELCH 57]. Sellepärast peab arvama, et v. 899 on autori
paranev ja sellele järgneb siis jälle seadus. Ja siis peab $\square 1^{\circ} 1^{\circ} 1^{\circ}$ käima autori aja
kohta, kus igamees teeb kultuses $1^{\circ} 1^{\circ} 1^{\circ}$ ja ei ole veel mingit yldiselt kind-
lat rütust. Ma usun, et sellane proverbialne väljendus juhib kohtumõistjate Bunus?
ajal, kuna ta esineb Jud 176 2125 ja ei ole kindlasti mingi „deuteronomistlik“
lisand, sest 2125 on grandioosne lõpp raamatulle ja grandioossust ei tunnud
„deuteronomistid“. Sellepärast ei pruugi see lause käia sugugi ainu yksi kul-
tuse kohta, ~~set~~ näha $1^{\circ} 1^{\circ} 1^{\circ}$ tegemist kultuskoha valikul seega suurt
individualismi [STAERK Probl 57] on liiga surutud ja ~~kultus~~ rütuse indivi-
dualisusest võib kirjutada ainult raamatu autor, kes sellest lahti saamiseks
st määrustega esimese sammu tegi. Aga ka ta ei näe sellases seisukorras mi-
dagi väga halba ega imelikku, sest kõik võib hästi alles siis minna kui oli
kätte saadud $\square 1^{\circ} 1^{\circ} 1^{\circ}$ ja $\square 1^{\circ} 1^{\circ} 1^{\circ}$. Kõvetesoria kaitsjad rõhutavad just seda
 $\square 1^{\circ} 1^{\circ} 1^{\circ}$ 't, kuna „so lange man zueheles herumzog konnte man mit dem bes-
ten Willen Jahve nicht an einer Kultstätte opfern“ [BERTHOLET 40 cfr. THEODO-
RET, GERHARD 1657. TSTFINKE Wer hat die 5 B. Moses verfasst 124]. KÖNIG [118]
väidab selle vastu, et see oleks kõrbes palju enam võimalik olnud, sest rahvas
elas koos vähemal maa alal kui Kana'anis. Sellepärast on vale $1^{\circ} 1^{\circ} 1^{\circ}$
näha deentraliseeritud kultust ja arvata, et st lasub Moosesel kultus tentra-

lisatsiooni nõude siin yles seada selleks tulevikuks kui 𐤀𐤍𐤍𐤍 juba käes on.
 kuid 𐤀𐤍𐤍𐤍 pole „Ruhe“ või „Ruhestätte“ [KÖNIG, LXX κατὰ ταύτας] vaid „festes
 Landbesitz mit Dorf und Städtekultur“ [STAERK Pr. 35] [NB! u*s suundub TY
 1 𐤀𐤍𐤍𐤍, 𐤀-?N 𐤀?Y] ja ka sellepärast pole võimalik antitees hulkumisega
 kõnes [BERTHOLET 40].

kuid terwet v. 9 võib mõista kahes mõttes. Kas elab autor sellal kui 𐤀𐤍𐤍𐤍 on
 juba kätte saadud ja sellepärast on vabandamatu niisugune seisukord, kus
 igamees oma arvamise järgi teeb, milline seisukord ennem oli vabandatav.
 [Ede BUDDÉ, KÖNIG, BERTHOLET etc.]? Sellega oleks aaga kindel, et autor on eland
 pääle Salomod, kelle ajal 𐤀𐤍𐤍𐤍 kätte saadi [II Sam 7 11 | Reg 5 18 256]. Ja selle tões-
 tuseks tunakse „dt“ Rd teguviis, kes pääle Salomod kõigi kuningaid hak-
 kab hindama bamade järgi [Cfr. WELHAUSEN Prol 19 POUKKOIST HÖLSCHER
 BUDDÉ ZAW 1926 186
 181 KÖNIG ZAW 1924 346 STEUERNAGEL 97], kuna ta arwab, et templi ehitusest päe-
 le siiti individualism kultuses kaduma oleks pidand ja kultus otsekohe
 olma tsentraliseeritud, sest Jahve on saand enda valitud paiga omale elu-
 hooneks. Ja sellepärast, et kuningad pole nii mõelnud kui „dt“ Rd on maa saand
 yleni pattu täis ja kypseks hukatusele. — kuid sellase arvamise alusel pole
 leida ^{põhjendusi} ~~alust~~ dtst, kuna on selgesti öeldud, et ei olda veel „rahuni“ jõutud ja
 sellepärast on praegune seisukord vabandatav, — pole veel käes 𐤀𐤍𐤍𐤍 ja sel-
 lepärast võib igayks rahulikult teha 𐤀?YI 7U?7. — Ja see seisukoht, et 𐤀𐤍𐤍𐤍
 veel saadud polnud peegeldub ka Jud 1: Israel elab veel kana'aniteseas ja
 ei valitse igal pool nende yle, kuid ustakse Jahve tõstest anda 𐤀?77, kuigi
 selle unkejoonelised piirid [1122599, mis küll pärit on Davidi ajast. — Teundub ot-
 se võimatu mõelda, et Manasse ajal keegi Assyria impeeriumile nii otsekohe
 sõgja kuulutas] on alles kätte saamata ja on ka saamata jäänud. — Iis puu-
 tub II Rd bamade järgi kuningate hindamiseks, siis on sellane talitusviis talle va-

jalik in majorem templi gloriam, nagu juba eespool nägime [cfr. p 11 I.-Janii näeb v. 8899 autor alles tulevikus seda õmist aega, kus kõik inimesed ei tee enam seda, mis nad tahavad. ja kuna jätkatakse $\square \square \square \square \square \square \square \square$, siis on võimalik arva-
ta, et selle vaba tahtmise hulka kuulus ka ohverdamine võõrastel, mitte jahvist-
likele kultuskohile, mis väga võimalik oli sääl, kus israeliidid elasid yksikutena
kanaanite hulgas.

Ja kui viimaks ometi on jõutud m^enühä'ni, siis tuleb talitada Jahve tahtmise,
mitte aga iseenda tahtmise järgi, sest siis on Jahve kõik täitnud, mista on luba-
nud ja siis nõuab ta ka kõik, mis on kästnud. Aga see käsu täitmine pole mitte
sundus, sest israeliit peab rõõmus olema oma perekonnaga ehk õigemini küll
 $\square \square \square \square \square \square$ ga [tähepanuväärt on aga, et naine siin ja edaspidi igal pool puu-
dub, kas jäeti ta hoolitama kodu eest, või oli ta sellane olevus, sest ta võis olla
ka sõjavang, kelle jahvismis kunagi kindel ei võidud olla] Jahve ees. ja " $\square \square \square \square$
rõhutatakse igal pool, kus seda üldse võimalik on teha, - Kultus ei pea mitte
olema Ba'alile vaid Jahvele. See nõue oli ju raskesti läbi viidav, sellest ta ala-
line rõhutamine, kui üle mindi põlluharimisele, sest „Dieser war landesüb-
lich und mit einer längst im Lande eingebürgerten Gottesauffassung verbun-
den" [CASPARI 48] ja sellest ongi tulnud võimalus prohvetitele ülesastumiseks
Et vaimus puhta jahvismi kaitseks.

Terse $\square \square \square \square \square \square$ [pojad ei moodustand iseseisvaid majapidamisi] peab seisma
Jahve ees. Seda ainult soovina võtta, mida kas ignoreeriti või ainult täita
püüti [BUDDE LAW 1926 140 ELHORST 159 cfr HÖLSCHER 186] on absoluutselt võima-
tu. Sest olguigi, et UTs ei ole karistust määratud „jumalateenistusest" mitte osa-
võtjalle, ei näita see ometi seigugi, et see karistus puudus, või, et talle ei mõeldud.
Neid inimesi, kes Jahve kultusest osa ei võtnud peeti kindlasti Ba'ali jnngreiko,
sest „Opferdienst und Religion fielen zusammen" [GRESSMANN LAW 1924 53#5 cfr.

LIECHTENHANZO VOLZ Leb. 15 WELCH 214 [WELCHAUSEN Proh 61] ja kui kultus oli inimesele ja religioonile vajadus, siis teenis see, kes Jahvet ei teenind, teisi jumalaid ja varsti-
gi võis langeda St 15 karistuse alla. - ja lõpuks ei tule meil praegusaegset leiust kul-
tuse vastu tagasi projektseerida vanasse Israeli ja kõigi selle pärast on kindel, et
St nõuab ja ei soovi ainult, et kõik israelliidid võtaks osa kultusest Jahvel. Aga
ta nõuab sel puhul ka, et ka leviit peaks sääl olema. Sellepärast vaatleme siin
säge leviite kysimust Sts [põhjalikumalt p. 152sqf]

Ma ei näe mingit põhjust LÖHRiga [10] kustutada kõik leviite patroneerivad lau-
sed, mis alati samal kujul esinevad, Stst kustutada, et oleks võimalik teha moses-
likuks pidada. Kuid need laused ei anna alust ka WELCHAUSENI „nälgiateoria-
le“ [Proh. 34] vaid toovad esile just süsteemi vastolu teadlusega. Sest me teame,
et leviitel oli Josia ajal maid ja maata leviitest ei ole üldse kõnet Josia reformi-
toos ega kaasajases kirjanduses. Ja süsteemi järgi oleks pidanud ju kõik le-
viidid saama ylespidamise Jerusalemmas, kuhu nad vägivaldselt kontsent-
reeritud. - Siin esinevad aga leviidid, kel puudub igasugune varandus ja kes
ei ela Jerusalemmas, vaid juhusel kui DIPN on Jerusalem sinna võrdlemisi har-
va ilmuvad. - ja selle vastolust Josia reformiga on ikka ja alati kuidagi
nõõda hiilitud ja ei ole seda moinitudki, on lihtsalt öeldud, et leviite ylal-
pidamise eest hoolitsemine on jäätud nende „kogudusliikmete“ hooliks, kui-
na neil pole enam sissetulekuid ohvritest bamadel. Vastolu on aga nii suur,
et julgesti võita võib, et St pole Josia koodeks makova reformiseletuse juures.
Aga ka mu poolt antud reformiseletusega [p. 50] Tei yhtu kuidagi siinsed
andmed ja on selgesti näha suur ajalik vahe. - Josia aegseil leviitel ei olnud
vaja minna makõmile, et nälgjast kõhtu täita, kuna nad ise ministeerisid
makõmel ja neil pääle selle oli olemas kinnisvara. Siin esinevad aga leviidid,
kellel pole mingisugust varandust, ega pole nad ka preestrid, kuna neil

puudub kultuskoht ja nad elavad Israeli sa'aris ja on yhel astmel personae miserabiles'tega. Mis on aga TYW?SCHLÖGL [277] tõlgib „Provinzstadt" LÖHR, „Heimatstadt" kuid STEURNAGEL [Entst. 58] leiab, et T?TYWI tähendab Kana'ani jumaluste ees ja umbes samuti ka MOWINCKEL [Studien tilegnete F. Buhl], et TYW on kultuskoht. Aga kuigi see võimane seletus paljudesse kohtadesse senniks on siiski rohkem sellaseid kohti kuhu ta ei syhni keidagi ~~...~~ ja sellepärast tuleb jääda siis vanema tõlke juure. - Leviitlas kusagil Sa'aris, mis muidugi ka kyla võis olla ja tal puudub sääl iga amet või peitub see juuba nimetuses יִיִי; et aga rõhutus seisab T?TYWI peäl, siis näitab see, et leviit alati ei elanud yhes elamus, yhes linnas, vaid et ta rändas. ja kui me WT'st hakkame nüüsguseid leviite taga otsima, siis leiame nad õige peagi Jud [177.9/183/177] juures, s.t. kohtumõistjate ajal. Nad on võrdlemisi suures lugupidamises Jud andmete järgi, aga ~~...~~ neil polnud suguharu, kellele nad appellerida oleks võinud, kui nendega halvasti ymber käidi. - Muidugi oli nende majanduslik seisukord väga vilets, sest „das Priestertum ernähete häufig kaum den Mann, geschweige denn eine Familie" [WELLHAUSEN Prol. 133] ja need leviidid ei olnud ka preestrid mitte. ja sellepärast on loomulik et hoolitsemine nende eest ja FRIESil [65] on õigus, et see terve raamatu läbistab ja sellepärast on väga võimalik, et me ka et autore peame otsima nende inimeste seas, kellel polnud ei kodu, ei maad, ei rahvast.

ja HÖLSCHERil [182] on päris õigus ette tuua võimatust, millesse me satuks, kui asetaksime et Josia ae ga, sest „ist das Interesse am Landlevitentum... wirklich bei den Sadokiden Jerusalems vorauszusetzen? Muidugi on see vaevalt võimalik [cf. p. 24], kuid kui et oleks maaleviite siis oleks need endalle selles raamatus hana kaevand. - Vastolu ei seisa aga mitte nende inimeste vahel, mida BENTZEN on lähendada püüdnud tehes leviidid fanaatikuike ja agitaa-

toeiks maal enne Josia reformi; sest ka fanaatikud teavad, mis nad tahavad. Lastolu on ajas, meil pole mingit õigust ~~sellega~~ teua siia sadokiide ja lahendus on lihtne ja selge; kui me ytleme, et dt en pärit kohtumõistjate ajast, siis on kadunud kõik võimalikud raskused.

Ja enne kui yle minna v. 1389, mis praegu vaieluste keskpunktis vaatleme nende annete liike, mis Yahuele peab tooma: 0.5 loeb ~~MJ~~ yles: $\Gamma\Gamma\Gamma\Upsilon$, $\Pi\Gamma\Upsilon$, $\Gamma\psi\Upsilon\theta$ Υ° $\Sigma\Gamma\theta\Gamma\sigma\Gamma$, $\Gamma\Gamma\Gamma$, $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$, - $\Sigma\Gamma\Gamma\Upsilon$. $\Gamma\Gamma\Gamma\Upsilon$ seisab ka kõigis LXX MSS^s [$\tau\acute{\alpha}$ $\delta\lambda\omicron\kappa\alpha\upsilon\tau\acute{\iota}\omicron\mu\alpha\tau\alpha$] $\Pi\Gamma\Upsilon$ puudub B², F* N b' b* nuw Boh^o [Vatic. Copt. I.], on aga Ital AFGMN θ omn Arm $\delta\theta$ Boh Sah [$\tau\acute{\alpha}$ $\delta\upsilon\omicron\alpha\delta\omicron\mu\alpha\tau\alpha$ F^I $\tau\alpha\varsigma$ $\delta\upsilon\omicron\sigma\iota\alpha\varsigma$ m: $\tau\acute{\alpha}$ $\delta\upsilon\omicron\mu\alpha\mu\alpha\tau\alpha$], nii et siiski on kahtlane kas ta siin algelik on. $\Gamma\psi\Upsilon\theta$ puudub B², on G [sub: X:] c kot $\chi\Xi$ ^m Arm, b^{a2}, d^o ja see näitab kindlasti, et LXX alguses seda teinud pole.

Υ° $\Sigma\Gamma\theta\Gamma\sigma\Gamma$ puudub B fi, on supras M ja $\chi\epsilon\iota\theta\omega\nu$ lisavad G [sub: X:] c kox χ ^m, LXX kujul [$\tau\alpha\varsigma$ $\alpha\tau\tau\alpha\gamma\chi\alpha\varsigma$ $\upsilon\mu\omega\nu$] AFGMN θ omn Arm $\delta\theta$ Boh Sah, - sellega on ta seisukord ikkagi kahtlane, $\Gamma\Gamma\Gamma$ puudub BAe γ q τ svy on jällegi eelmaint grupis, sellega siiski kahtlane, $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ [Bo μ o λ o γ ia] on enamvähem varieeruvail kujudel B. p, s χ , befijkt u α z. TI Arm Boh $\delta\theta$ puudub eelnimetatud grupis ja on kindlasti algelik. - AFGMN θ grupp [pääle d] lisab ta $\epsilon\kappa\omicron\upsilon\sigma\iota\alpha$ $\upsilon\mu\omega\nu$, mis vaevalt algelik - $\Sigma\Gamma\theta\Gamma\sigma\Gamma$ loevad kõik pääle AFGMN θ . sellega on enamvähem kindel, et LXXs puudusid: $\Pi\Gamma\Upsilon$, $\Gamma\psi\Upsilon\theta$, $\Gamma\Gamma\Gamma$. - v. 11 esinevad $\Gamma\Gamma\Gamma\Upsilon$ [loevad kõik] $\Pi\Gamma\Upsilon$ puudub N de. $\Gamma\psi\Upsilon\theta$ puudub θ de lma α Theodoret ja sellepärast algupära siiski mitte väga kindlustatud. Υ° $\Sigma\Gamma\theta\Gamma\sigma\Gamma$ puudub d F* a* Theodoret, enam vähem kindel siis ta seisukoht. Aga mõned MSS lisavad niisid selle järgi väga imelikult kõlavaid asju: bw kau ta $\delta\lambda\omicron\kappa\alpha\upsilon\tau\acute{\iota}\omicron\mu\alpha\tau\alpha$ $\tau\omega\nu$ $\upsilon\mu\omega\nu$ [see tundub nagu poegade ohverdamisnõue ja võimatu on seletada, kust bw sellase asja võttis, kas ta siiski viimaks algelik pole ja välja heidetud kõigist LXX MSSest], b α he varieeruvalt d ρ t lmq AFG [sub: -] MN θ cell Arm Boh

Eth Ital Theodoret Spec kai ta domata umwv [kai tas eucas umwv dpt] v. 15^{so} antud
 shunid seisavad igas LXX MSSis v. 1817 leidub väga vähe erinevusi NT tekstist: dfr
 ei tunnista aß [STIIC], TTTT-Σ puudub T3. - Lõpptulemusena võib öelda, et kõi-
 ge kahtlasemad algelikkuselt on ΠΙΡ, ΓΥΥD ja ΤΤΙ igal pool kus nad esinevad,
 isedaanisaga v. 5, kus kataloogi ylekoormatus selgesti silma torkab ja uskuda
 võib, et kas v. 5 on hiljem täiendatud või on ta ^{autor} ~~kompileator~~ tarvitand kõi-
 ki endalle käepärast olevaid allikaid. Imelikuna torkab silma □Ψ₁ ja STK 197
 puudumine kataloogist, los 48 tunneb aga viimast [KÖNIG GAR 290 etc. WELHAU-
 SEN 73], am 52e tunneb ΠΠ₁ ja seda sõnagi ei leidu Sts; □Ψ₁ on algmeis olemas
 juba Joase ajal [II Reg 12 cfr WESTPHAL 1388q]. - Sellega peaks olema kindel, et St on
vanem kui need! Samuti on imelik, et v. 5 ja v. 11 kataloogid suuresti yhtuvad, ku-
 na neist v. 17 võrdlemisi tõrkesti erineb ja just ΠΙΡ puudub v. 17's, sellepärast peab
 olema v. 17 ja v. 5 & 11 vahel kaunis suur ajaline vahe, nii et ΠΙΡ võis mõttelt teis-
 tuseks muutuda, aga sellest on juttu alamal [p. 109]; mis teis tesse andidesse
 puudub, siis pole nende arutamine siin vajalik. X 13 Nov.

Nüüd on siis vaja yle minna nende värsside juure, milledeest alles hiljuti pää-
 cis kaudsest yle mindi, mis aga nüüd on saanud abinõuks paremini lahenda
 St probleemi.

v. 13 yle pole isendast vaidlusi palju, tekstist on kyll 136 vähe kahtlane, eu-
 sebiousel puudub □ΠΠD-ΣCI [Εἰς ΠΑΥΤΙ ΤΟΠΩ] ja Itala ΓΝΓΣ ΓΩΝ [οὐ εἰς ἰδης]
 [miski pärast väidab CASPARI [ell. 5] et &us ainult □ΠΠD-ΣC puuduvad ja seletab
 selle ~~aluse~~ järgi saabund tekoti ΓΝΓΣ ΓΩΝI Gen 1928 228 järgi, kuid BROOKE
 MCLEAN annavad, et Εἰς ΠΑΥΤΙ ΤΟΠΩ puudub] Ma ei näe põhjust neist kumba-
 gi aktsepteerida, igatahes on ju selge, et Itala tahtis teksti stilistlikust kyljest
 parandada. ΣC järgi tuleb järgnev sing [cfr. p.] võtta kollektiivselt „weil
 die Mehrzahl bereits in dem ΣC ausgedrückt war" [KÖNIG 14]. Aga suur kysimus

?

! m.

seisab selles, mis siin QIPN sieti tähendab. KÖNIG [Dt 116 ZAW 1924:340] STEUERN-
 6EL, [Entst. 38] BENTZENE 30] aravad, et QIPN siin tähendab kultuskohta. Nad
 põhjendavad seda nii, et selle tähenduse sundivat QIPN [KÖNIG] aga
 ma ei saa sugugi aru, miks isäelidi silmad ainult kultuskohti nägema
 pidid, nad ei erinevad ju vist miskis muude rahvaste silmist. - Sellepärast
 usun ma, et QIPN siin esineb ükskõik millise koha tähenduseks, nagu ka
 Ex 20:24, kuigi sama hästi võimalik oleks QIPN mõlemil juhul kultuskohta-
 na võtta ja seda on ka LXX teinud, sest kuidagi teisiti pole seletatav [vanad
 seletused POUKKO 342, HEMPEL 273 cfr. aga KÖNIG Dt 14] miks LXX on välja jätnud
 artikli QIPN ees ja tõlgib QIPN [Ex puudub ej]; ta on lihtsalt taht-
 nud sarnastada mõlemad kohti vormilt, et näidata, et nad ka sisult sarna-
 sed on. Igatahes ei ole mingit põhjust QIPN artiklit kustutada [MERX Chrest
 targum. 8912 QIPN ?] BAENTZSCH ^{SELLIN öinl. 47} WELCHAUSEN 28], sest KÖNIG [Dt 14] näi-
 tab, et Ex 12:17 QIPN ei ole „der ganze Sohn“ vaid „alle Söhne“, - nii ka Ex 20:24
 QIPN mitte „der ganze Ort“, kuigi seda nõuab syntaks [GK 1274]. - kumbat
 mõeldud on kas kultuskohta (mis küll enam kahtlane, sest siis on kindlasti
 selle alla arvatud ka kanaaniite omad), või lihtsat kohta ei ole lahende-
 tav, kuid DESTREICHER il [103 sq] on õigus väita, et siin Dt ja Ex seadusand-
 lus mõtteliselt võrduvad, sest Ex 20:24 ütleb seda positiivselt välja, mis Dt 12:13
 negatiivselt ja sellepärast ootame, et v. 15 järellause mõttelt võrduks Ex 20:24-ga.
 Kuid traditsiooniline arvamine ei ole niisugune, sest tõlgitakse: „Sondern
 an dem Orte, den Jahwe erwähnen wird in einem aus deinen Stämmen, dort
 sollst du etc“ [cfr. WELCHAUSEN Prol 33]. Kohaga oli „nur die jüdische Haupt-
 stadt gemeint“ [ib. 37] ja sugehäruga muidugi Juda. Aga HÖLSCHERi [182]
 isooniline märkus on väga aust õigustatud: „Klingt die Bezeichnung Judas
 als „eines deiner Stämme“ im vorexilischen Staate Juda wahrscheinlich“, vaa-

Flutle
 tus.
 trunks-
 wene

tamata sellele märkusele hoiab aga LÖHR [9] vanast seletusest kinni! ja miks kõneldi nii mysterioosselt, sest kui keegi maabama preester oleks tulnud vältja põhjendusega, et ta bama on $\tau' \omega \iota \omega \tau \pi \nu \iota$ ja, et jahve selle on valinud, siis oleks tal samapalju õigust olnud kui Jerusalemitel, kes seda pidasid öelduks oma templi kohta. Kui juba kõik pettus oli [Illosese kõned 700 e. kr.] miks ei petetud siis ometi korralikult? ja on üldse kahtlane kas Jerusalemi üldse $\tau' \omega \iota \omega \tau \pi \nu \iota$ oli; enne Davidi ei kuulund ta ühelegi ja pääle selle oli ta jagatud Juda ja Benjamini vahel [DALMAN, Baudiss. 107-20] ja miks ei teinud „Illose“ mingit viiket sellele, kui tal ometi julgust oli kuningast kõnelda ja kuidas julgus „Illose“ kõnelda Jerusalemmast kui kuuluvast yhele suguharule, kui see alles Davidi ajal nii syndis?—

Si ole sugugi siis imestataw kui uut seletust on anda katsutud. OESTREICHER [10], aga enne teda juba WELCH 48] tõlgib „an jedem Ort, den Jahve erwählen wird aus irgend einem deiner Stämme“ ja märgib selle kohta [105] „Das Artikel steht in $\tau \pi \nu \iota$ also in genereller Bedeutung, und das Zahlwort $\tau \pi \nu \iota$ in distributivem Sinn; niemand wird leugnen können, daß das gut hebräisch ist“ OESTREICHERi arvamine tugeneb 2617' [sama ka WELCH 48], mis olevat täielik paralleel 1214 ainult subjektid vahelduvad: 1214: jahve 2617: ori [Cfr STAERK Pr 35 sq]. ja kuigi HEMPEL [251] eitab 2617 sq kuuluvust yngdtele, ilma suuremate põhjusteta, näitab 2617 süiski, et artikkel on võimalik mõista generaalselt ja $\tau \pi \nu \iota$ i distributiioselt.

Pääle OESTREICHERi on aga wellhausenianismi langetamine, siit väljudes edasi läinud. CASPARI [Soll. 50] lausub: „Doch ist auf den Artikel des $\tau \pi \nu \iota$ in 1214 kein Verlaß, wie der fast Zug um Zug entsprechende Satz II Sam 1521 verrät [hebr gegen gri] $\tau \omega \nu \tau \pi \nu \iota$ scheint zu besagen „da, wo“ „überall wo“. Ja tõepoolest pole $\epsilon \iota \varsigma \tau \omega \nu \tau \acute{\omicron} \rho \tau \omega \nu$ sugugi yle kahtlute: Arm loeb „in loco“ ja $\epsilon \gamma \tau$ -ed $\frac{1}{2}$ püundub $\tau \acute{\omicron} \nu$. Ja

ka T'WUW T'N'I pole sugugi lood enam korras. Sgatahes on ta täielik pleo-
 nasm kui Q'P'N oleks individuaalne [OESTREICHER LAW 1925 147], aga sellele vaa-
 tansata kustutab LÖHR [9] ta oma väga vaevarikkalt konstrueeritud Moosese deu-
 teronomiumist ja peab teda eksiliseks lisendiks mehelt „für den der von Jah-
 ve erwähnte Ort Jerusalem war“ !! Teisil põhjusil kustutavad ta ŠANDA [289] ja
 CASPARI [Sell. 30], kuna ta tekstiga LXXs häää seisukord pole. #T'ga yhtuvad
 BΘgn Boh [Wilkins 1731] &th Stal, kuid AFGMN tell Arm Boh [Lagarde 1867, Vat.
 Copt. 1] sah Euseb Cyr & loevad T'WUW asemel T'WUW [πωκωω, kui see mitte po-
 le saabund πωκωω'ist] nende viimaste kõrvale kaldumine on kindlasti teadost-
 siosne. -- Nende mõlemi talitusviisi kohta causeub BUDDE [LAW 1926 186] valeva-
 galt „ja freilich wird man die Texte ändern müssen“ !! Kuid kaalumisele tuleb
 ainult CASPARI ettepanek Q'P'N'I kohta, kuna T'WUW T'N'I yldse muile ras-
 kusi ei sünnita kui wellhausenianistele ja ei puudu ka üheski LXX MSis. =
 Kuid OESTREICHERi seletus on leidnud palju vastuvaidlejaid, õnnetuseks OT
 teadusele. Esimalt heideti talle ette, et heebreakeel yldse ei tunne generaalses
 artiklit [GRESSMANN LAW 1924 332] või, et see pole korralik heebreakeel [KÖNIG
 LAW 1924 341] !!! OESTREICHERi vastusest saati [LAW 1925 246] on viimako ge-
 neraalne artikkel kei heebreakeeles maksuusele saand, kuigi ta juba ammu
 sääl tuntud oli [cfr. kommentaarid Gen 15 11 W'Y 17 juuni] ja ka KÖNIG annab
 järele ja ytleb [LAW 1926 172]: „Es ist Zweifellos, daß ein mit dem Artikel versehe-
 ner Sg auch im Hebräischen die Kategorie bezeichnen kann“. Ja see oli juba ammu
 „Zweifellos“ aga selle eitamisega taheti suursuku teha mees, kes autoriteedi le vas-
 tu julges hakata. Aga nüüd kaheldakse sellele [BENTZEN 31] kas Q'P'N kuna-
 gi võib olla collect. nagu ~~Q'P'N~~ Q'P'N. Arvan isiklikult, et see väga võimalik on
 ja mul on võimalus kaks näidet tuua esimene on St 123, kus seisab Q'P'N Q'P'N
 NITN ja sääl on absoluutselt võimatu ainult yhele kohale mõelda. Ja teine on

Ex 2113, kus [olgugi et OIPD siin yldse artiklita esineb] selgesti välja paistab, et OIPD on vähemalt teatud määrani collect. [determineerimata sg kohta, coll. cfr Jes 32 014 SEESEMANN 45]. - Lõpuks oleks ju pääle CASPARI ettepaneku ja OESTREICHERi seletuse, veel see võimalus, et siin on „innere Pluralform“, mille kohta WELHAUSEN [ZDUG 1901 699] ytleb, et see „läßt sich meines Erachtens auch im hebräischen nachweisen“ [See on sellipärast väga võimalik, et ma, kuigi praegu teisiti arwataks, usun, et heebreallased olid ikkaagi en^{am}onaablased kui aramäälased] ja ka seda oletust ei tohi kõrvale heita. — On aga siis selge, et artikkel võib olla generaalne, aga enne kui seda siinsel juhusel absoluutselt lahendada saab ja otsustada on vaja veel yhest taskusest yleprada.

Ei olda yldiselt rahul OESTREICHERi toodud paralleeliga, kuigi see alguse saand on juba KLEINERTiet [155 „wo die feste Einzigkeit des Ortes mit diversen Orten (!) ausgeschlossen ist und das ad libitum der Auswahl auf der Hand liegt“] ja ka WELCH [48] sellele on toetand. Mulle näib aga, et siin väga materialistlikkude eeldustega misnaks asja juure. OESTREICHERi 2316 tõlkega ollakse rahul, sest ta on harilik [KÖNIG ZAW 1924 541 BENTZEN 30], aga mitte seletusega: „Der Sklave soll an jedem Ort, den er erwähnt in irgend einer der Städte Israels nach Gutdünken wohnen dürfen“ [105] KÖNIG [ZAW 1926 173 1924 541 cfr SCHMIDT Th. Bl. 1927 39-48], et ei ole võimalik see seletus, vaid, et ori ainult yhes kohas korraga võib elada, mitte aga mitmes [cfr. BENTZEN 30 POUKKO 59] - enne valimist on orjal mitu võimalust, pärast ainult üks. BENTZEN [31] küsib kas ori olevat bilokatsioonist ja LÖHR [9] suurendab elukohtade arvu kymmeni. OESTREICHER [ZAW 1925 247] vastab, et ta orja all kollektiivumsi mõistab, sest „in dem Gesetz wird nicht angenommen, daß ein einziges Mal im Lauf der Geschichte... ein Individuum seinem Herrn entläuft“ [249], yksik ori võib valida muidugi ainsa koha.

98
maksab siis 1214 kohta kui Jahve volens volens peab olema indiviid, kes on seotud aja ja ruumiga, ta võib vähemalt olla kord siin, kord teises kultuskohas, s. t. Jahveel on liikumisvabadus, wellhauseniaanlaste kiuste, kes ta meeleldi seksid Jerusalemma debüri ahelatega kinni.

Ja nii on siiski artikkel [1777] juures generaalne ja kultustsentralisatsioon ei seisa selles lauses. HÖLSCHERil [182] on õigus öelda: „Ein Gesetzgeber der erstmalig ihre [sc. der Bamoth] Legitimität bestritt und die alleinige Legitimität des Jerusalemer Heiligtums behauptete - würde er nicht viel deutlicher gegen die ländlichen Heiligtümer polemisiert haben? ... er zeigt keine Animosität gegen sie, fordert nirgends ihre Entweihung oder Zerstörung.“ Mõeldagu ometi prohvetitele, kuidas need astusid yles Bamade ja nende kultuse vastu - ja ometi pidavad et olema preesterlikult mõjutatud prohveti, või prohvetlikult mõjutatud preestri töö. Mis mystifikatsioon see siis õieti on, kui inimene ka oma päämist soovi välja ei ytle? Et mystifikatsioon Mosesi autorlikkuse pärast, on [BUDDE], on suur vale, sest mujal ytleb et [wellhauseniaanlaste arvates] muudused selgesti ja kindlasti välja ja ei jookse nii asja ymber ringi. Aga muidugi pole HÖLSCHERil õigus oma arvamiste lahenduseks oletada, et et juba kultustsentralisatsiooni eeldab; kuna sellest pea midagi ei näita päälüksilsele ajale ja kui võimalus on valida hilise ideoloogia või varase praktilise vahel, siis on viimane tõenäolikum.

Aga see ei ole ainuke moment, mis veel kultustsentralisatsiooni vastu käiks. STAERKE [Pr. 38] väidab [v. 15 kohta] „Hier kann dem Hinweisen auf „jeden beliebigen [1777] den du siehst“ doch nur entsprechen der Verweisung auf von Gott erwählte heilige Orte, d. h. wenn [1777-77] im Vordersatze generell gemeint ist, dann muß auch '171 [1777] im Nachsatze so verstanden werden.“ Selle kohta arvab kyll BUDDÉ [ZAW 1926 185] „als wenn nicht umgekehrt das Fehlen des 77

von DIPD - das bekanntlich 8x2024 das steht - mit Sicherheit gegenüber der Vielheit im Vordersatz die Einheit hervorhobe." ja BUDDÉle järgnevad BENTZEN[31] HEMPEL [Thlit Bl 1924129sq] LÖHR[9], ja vii mane on vab OESTREICHERi eksegeesi sel- lepärast ei tada võinot, et ta DIPD u. 13(!) est mit „an dem Ort“ und dann mit einem Male „an jedem Ort“ tõlkiwat!! — kui aga BUDDÉl oleks õigus, siis peaks u. 13 seisma jänsk keeld umbes u. 17 laadi [70157-51?], aga see puudub siin ja tõhk sei- sab 70 püäl ja sellest on siiski ainus võimalik järeldus, et ka u. 14 pole mõeldud yhele ainsale kultuskohale. Ja võib olla, ei ole DIPD u. 13 ja u. 14 võrduva tähen- dusega ja sellasel juhul on võimatu selge loogiline yleminek. Ja on ka vöi ma- lik, et tõhk mõlemis vārsis seisab 715 757 resp. 717 püäl [STAERK Pr 341] ja siis on täitsa loomulik, et mõlemil juhul on hulgaaga tegemist, kui seda lu- bab 717 mõiste.

Esimesel viisul pais tab, et 717 tähendab yhekordset akti nii ajas kui ruumis. kuid see ei pruugi sugugi nii olla, ehkki seda harilikult ustakse: KLEI- NERT [156sq] järeldab sellasest selitusest, et DIPD antud juhul on yks, aga ta asukoht võib muutuda; — see pole juba enam nii kategooriline selitus. Ja umbes sa- manele ehitab ka KLOSTERMANN [Pentateuch 17. 426], et koht määratakse jahve poolt liisu läbi [PUUKKO [605] arwab, et see vaade „willkürlich und läßt sich in keiner Wei- se begründen“. Kindel on aga sellele vaatamata, et 717 võib käia kollektiivumi kohta: e.g. 185 on jahve valind Levi suguharu, II Sam 155 717 717 717, samuti Jes 4810. Aga ta võib olla verbiks ka tegevusele, mis kordub yksii- lugu vähema aja jooksul: nii Num 167, kus jahve valib omale yks haaval pääl- ja preestrid, aga siiski seisab sarnase tegevuse kohta 717. Sellepärast ei takista ka 717 u. 14st leidmast palju kultuskohi, sest 717-i võib konst- rueerida kollektiivumiga [cf. I Reg 816] ja see maks ab palju enam jahve kui in- mense kohta, kelle tegevusena 717 hawa esineb [DRIVER LXXX], sest jahve on kõitjal.

100

Kui Dt tsentraalidee oleks kultustsentralisatsioon, siis peaks ta ka kusagil
Dt raamis leiduma, mis tavaliselt ja suuremalt osalt hilisemaks tunnis-
tatud kui seaduskorpus. Kuid OESTREICHER [70-75] otsustab õieti, et sellane
mõtegi raamis puudub, see on küll argumentum e silentio, aga teda võib
kaitsta ka teistviisi veel. Sest Dt raamis leidub asju, mis kultustsentrali-
satsiooni ideele täiesti vastu räägivad. Siin on cap 27 1899, kus Moses käsib
'Ebalil [või Garizimil] ehitada altari. - Selle Kap. on lood literaarkriitiliselt
üsnä kerulised [cf. POUKKO 139 BUDDE ZAW XI 228899 STEUERNAGEL, Sirl. 182, HEM-
PEL 87, HÖLSCHER 220, BERTHOLET 8399], aga olgu sellega lugu kuidas tahes,
siiski „bleibt sie literarkritisch beunteilt eine ungläubliche Gedankenlosig-
keit im Kontext von D[STAERK, Sell. 142, cfr. COLLEN 98999 WELCH 18399], sest
kuidas võidi lasta Mosesel cap. 27 olla selle poolt, mille vastu ta cap. 12 oli.
Ja kui ~~ta~~ on palju hilisem kui Dt seadus, eksilne või päälleksilne, siis on sel-
lest selge, et mees, kes ta lisas ei mõelnud sugugi, et Dt oleks kultustsentra-
lisatsiooni tugi ja kants- ja hilisem kui samariitlaste skisma ei või see
lisand olla milgil juhul ja sellest selgub, et kultustsentralisatsiooni
mõtte tõusmine on hilisem kui samariitlik skisma. Sellega on aga lahend-
datud ka Elephantine papyruuste toodud probleem [cfr. MUUSS ZAW 1916 81-107
HÖLSCHER 25599 NÖLDEKE ZA 1908 20399 STAERK, Beihefte zu OLZ 1908]
elefantiinlased ei teadnud, et Jerusalemmas oli tõusnud uus uigune mõte
ja adresseerisid oma palve aidata uue templi ehitust [SACHAU N: 1]
teadmatult sinna ja neile ei vastatud üldse. - Aga templi olemasolu
tõestab jällegi igapäidi, et puudus sellal kui kolonii asutati teadmi-
ne kultustsentralisatsiooni kavatsusist. Aga jerusalemitel on siiski nii
palju võimu, et nad vähemalt יְרֵיחַ [?] üra keelavad Elephantine [cfr.
SACHAU N: 5. I. — BENTZEN [8499; cfr B. LUTHER IED. MEYER 54299 ja

GRESSMANN, SELLIN, HEMPEL] saab yllä cap. 2] raskusist sellega, et ta arvab, et see on pärit sikkemütlikkude tsentralisatsiooni nõudvalt voolult põkaja Israelis [resp. 8], või on ta seotud kaldusega [e. g. Jeremia] ylendada otsa saanud Israeli Juda kulul. Aga selle vaatega ei jõua kaugelle, sest kui Dt jõuab ajal yles leiti, miks ei nõudnud sikkemüdid tsentralisatsiooni keskkohta endi juure ja miks jätsid Jerusalemma preestrid seadusvaamatusse alles sellase passuse, mis nende interressele ja prestiižile nii väga kahjulik on ja, et keegi selle vastolus Jerusalemmaga lisand oleks en sellepärast võinud, et siis Dt kuidagi võisi poleks võinud seada kanooniliseks vaamatus- ja päälüksilise aja seisukohalt.

ka KÖNIGI [ZAW 1924345] esitatud põhjused, mis kultuutsentralisatsiooni peavad tõestama, annavad ennem vastupidi ed tulemused. Ja näeb seaduse uudust just selles Jahve valimise mõtte alalises kordamises [12.14.18.21.26 14.23.24.25 15.20 16.2.6. 11. 15sq 17.10. 26.2, cfr POUKRO 55]. Kuid yhe asja rõhutamised esinevad esmalt ka mujal (H), teiseks ei ole sugugi kindel, kas see vormel mitte paljuil kohil hiljem pole lisatud ja lõpuks ei tule see kordamine mitte seaduse uuduse pärast, [kes oleks küll seda nii markerida tahtnudki] vaid sellepärast, et elatakse kana'niite seas ja keset ba'alismi ja siis on vaja alati meele tuletada Jahve tahtmist, et teda inimesed ei unustaks. Ja Jahve huvid on ju lõpuks ka selle leviidi huvid, kes Dt on kirjutand, sest leviidid olid isäralised Jahve saadikud. - Ja sellepärast pole vaja ka uskuda, et QIPD sai siis kultuskohaks kui tal oli olnud Jahve teofaania [ŠANDA 289 etc] Jega ka, et „nur die als normativ angesehenen kultgeschichtliche Überlieferung konnte entscheiden“ [STAERK Ps 429]. Muudugi olid vähemalt osalt ka need tunnused vajalikud; aga leviit oli prohvetli ku karakteriga inimene [ROTHSTEIN II 688sq] ja Jahve oli ta valinud, sellepärast oli tema otsus vähemalt peaaegu Jahve otsus. Ja WIENERI [Wie steht's um den Pent. 102]

gripine lause „Did every Israelite have a theophany in his back-garden?“ on sellepärast siiski ylearune, et me ei tea, millistes, meile juhuslikes ja tähtsusetuis sündmuses, israeliit teofaaniat nägi, - me igatahes ei usu kui me unes taevast või Jumalot olme näind, et see oleks teofaania, - israeliidile aga ta oli.

On nii siis äieti vaid kaks võimalust et seletuseks, kui mitte minna WIENERI, LÖHRI, KEGELi ja osalt ka KÖNIGiga [cf. VAN HOONACKER Le Muséon XIII 19759q] KÖNIG, GARZBACH KLEINERT 8T. 15559q], et juba israeliite maale tulekut saati on olnud üks tsentraalne pühakoda [KÖNIG: Šilo, aga GRESSMANN-HOFFMANNi'e ZAW 1922 8859 on Šilo härjakultuse tsentrum!] ja sellekõval hulk privaatsid kultuskohti [ka 8x. 23 24 - käib nende kohta]. Nad soovivad terve rea põhjendusi, aga mulle näib just see olevat viga, et nad usuvad kindlalt määratud viikuisse kui autoneisse, e. g. ISAM 222 pidavat näitama, et tervel Israelil oli vaja Šilos shverdada ja selle tõttevõisid ka Šli pojad neid halvasti käsitleda [21259q]. Samalt on loomulik, et שַׁנְטוֹן שׁוֹ võib olla yldistamine ja vale, teiseks eitea me ju ka kas selle all mingit suguharu pole mõeldud, kelle שַׁנְטוֹן oli Šilo ja kolmandaks on see lugu muudugi teatud templi juures sündind, nagu mu arvates terve Sraeli kirjandus, sellepärast on loomulik, et just vastav tempel absoluutsena ilmub ja kõige tähtsamana, kuigi ta faktiliselt samasugune oli kui mõni muu שַׁנְטוֹן [see maksab ka muudugi Jerusalemma kohta]. Siiski on ju ka ette võimalik lõpuks mõista, kui yhe sellase makōmi ymbuskonnas maksvat seadustikku, aga tsentralisatsiooni leidmine ette on suur võimatus, nagu me nägime, WIENERi vaated on ainult väga varaseks projitseeritud wellhausenianism. - Ja enne truud wellhausenianistid leiavad praegu, [HÖLSCHER] et et tsentralisatsiooniga on „Ausgeburts unpraktischer Idealismus“ ja sellane asi on pääleeksilse aja tunnus. See on üks võimalik loogiline seisukoht, sest enne

etina
arv
dus
u. Koh

Tr

eksiilne ja tsentralisatsioon nõudes, need kaks asja ei synni kuidagi viisi kokku, ka siis mitte kui P peaks olema kõrves antud Moosese seadus ja sellega tsentralisatsioon samaaegne kui jahvism, sest kui P on kõrves antud, siis maksab ta ka ainult kõrve kohta, kana anis oli ta läbiviimine võimatu. — Võimatu on ka sellane kompromiss, nagu seda esitavad LÖHR [9] ja BENTZEN [34], et Sts kunagi on tsentralisatsiooninõue puudunud, [millele ka HEMPELI ja STEURNAGELi literaarkriitilised analüüsid juhtida oleks võinud] aga Jesia ajal juba sääl seisnud [B.] või, et Jesia ajal teda nii mõistatud [I.]; sest me ei tea kas St oli Jesia seadust taamat või mitte, et pääle eksii li teda nii mõistatud on ja võib olla isegi vähe korrigeeritud, on muudugi kindel. Aga suures ja elavas koguduses, mis yk terve riigi ulatab on kultuustsentralisatsioon absurdum, [cfr. OESTREICHER 107 STAERK Pt. 58 ŠANDA 289] kuna igas situatsioonis talituses avaldus religioon. ja kultuustsentralisatsioon oleks vähendand riituste arvu ja oleks sellega olnud religiooni vastu sihitud ja miski siin nõutu ei ole kultuustsentral. puhul läbi viidava nagu HÖLSCHER õigusega nõhutand. Jerusalemi sai Jahve ainsaks makõmiko alles pääle eksii li ja nagu kaasaegsest kirjandusest näha sugugi mitte ilma vastuseisõisteta, ja kui see korra oli nii syndinud siis jäi see ka nii, sest kogudus oli esmalt ysnä väikene ja hiljem austati traditsiooni. Aga siis ei seisnud enam kultuustsentralisatsioonisse elu esiplaanil vaid kanoniseeritud tora.

Mulle näib aga, et „reisijoni“ parem tiib [ŠANDA küll välja arvatud] on poolele teele seisma jäänd. St ei või kuidagi olla pärit VII resp. VIII saj. e. Kr., see on otse võimatu ja sellele täägib iga värsikenegi vastu. Ja ainus õige lahendus on, et St on kristumõistjate ajast ja selle kaotus kõneleb iga värsikene. Kysitavaks jääb aga selle juures kas ta on tervelle Israelile, meie mõttes, määratud seadust taamat, kuigi raam seda väita tahab. — Sest peaks olema juba kindel, et on olnud suguharu Israel, kusagil ðfraimi mägiol maal- ja sellepärast on võimalik, et taamat

ainult neile on määratud. Sel juhul oleks ta muudusgi syndind nimetatud suguharu templis ja, et *Et* ja *Isam* *tsqq* vahel on mingi side olemas, siis on väga võimalik, et *Et* on syndind *šilos* või selle ymbus kannas [resp. *Sichemis*, kuna teadmata on, kas *Isam* *tsqq* on loodud *šilos*], kuid sellega on *eo ipso* selge, et oli ka muid makõme, kuna rahvas ilma kultuseta oli rahvas religioosita ja see on absurdum-igal maal ja igal ajal.

Järgnevas värses nähti yldiselt teist, eelmisest tingitud suurt murdu vana aja praksisega. Ennem olevat iga elaja tapmine pyha talitus, v. o. ohverdus, kuna „*der Fleischgenuß war in Alten Orient Keineswegs das Alltägliche, sondern ein Leichen besonderer Festfreude.*“ *Et* olevat senise praksise pidanud muutma sellepärast, et praktilisil põhjusil võimatu olnud, et suurem kultuskogudus oma tapmised Jerusalemmas toimetab [cfr. kõigile: WELLHAUSEN *Proh.* 19. 31 DUHM *Prop.* 224 SCHMIDT 197 STA ERK *P.* 40 HEMPEL 31. 196 MERX 46 BÖTTICHER 46 DRIVER 145 PUUKKO 48 BERTHOLET 41 R. SMITH *Die Rel. d. Semit* 1899 181 WELLHAUSEN *Reste arab. Heidentums* 1887 114]. *Et* tegi tapmise profaanseks talituseks ja chitas sellega suure vaheseina igapäevase elu ja sakraalse elu vahel, kuna ennem need mõlemad olid yhised.

Kõik see on aga nii kahtlane kui võimalik yldse, sest kui WELLHAUSENi järgi [Proh 63] ohver seisis iga tapmise juures ohverilooma vere kandmises Jumalale, mis kindel määrus on $\square \square$? kohta, siis ei ole *Et*s mingit vastolu yldse vana praksisega, kui andmeid mitte suruda. Sest v. 16 järgi tuleb veri $\square \square$ valada „profaanse tapmise“ juures maha ja maa resp. mulla hunnik võis olla ka altar [WESTPHAL 78]. Aga see $\square \square$ tõlgitakse wellhauseniaanlaste pool nagu oleks sin juttu pähtsusetust syndmusest „wie Wasser“; aga meil on palju vett ja vee mahavalmine on väga tyhine toiming ja oleks väärtusetu rituaalses talituses, aga et see vanas Palästinas nii oli [BUDDÉ ZAW 1926 180 KÖNIG ZAW 1924 342

HEMPEL 1967
 RIEHM 41 [SCHMIDT 197] on tõepoolest väga tumal väide. Juba NAUMANN [5] on
 arvanud, et D^{D} tähendab libatsiooni ja ma usun, et see on ainuke võimalus, mis
 yldse kõne alla võib tulla, sest „daß man beim Opfern das Blut des Tieres auf die Erde
 goß ist ein uralter Opferbrauch... das Blut war ursprünglich das einzige, das die
 Gottheit bekam, während die Opfernenden das übrige verzehrten“ [WESTPHAL 78]. ^{cf. HEMPEL 31} Ja
 veel väga tähtsal momendil Israeli ajaloo os on juttu veelibatsioonist Jahvele 1 Sam
 7,6, - vesi ei ole vihmatumas ja vee tumas Palestinas sugugi sellane profaanne asi
 kui meie juures ja euroopa XKsaj. professor pole tunnetelt ja ilmavaatelt Samueli aeg-
 ne israeliit. - Õeldakse selgesti, et veri on D^{D} , aga D^{D} on Jumala antud ja selle-
 pärast ei tohi inimene teda omandada söömiseks, [söödi muidugi seda selleks, et oma
 nefesi kvantumi suurendada, nagu seda kõik kannibaalid teevad] vaid peab ta
 tagasi andma Jahvele. - Kui Jahvele valati vett maha, siis arvati muidugi et Jah-
 ve ta säält vastu võtta võib, samuti muidugi ka vere nefesi (SCHWALLY, s. 52f)
 Kui wellhausenianistid [cf. ka SMITH 179] usuvad, et vere andmises Jahvele sei-
 sis shver, siis seisab siin kultuutsentralisatsiooni pankrott, sest millega tehti is-
 raeliidile selgeks, et alates tekstud kuust ja päevast a. 620-22 vere mahavalami-
 ne enam shver ei ole, vaid on profaanne toiming? Ainuke võimalus oleks olnud,
 et kaotada shvrimäistet, Käs k veri ära süya, - aga seda ei ole tehtud. - Ja veel
 võimatam on uskuda, et vanal ajal oleks mindud vastava, makõmi "juure tap-
 ma, kuna sellele allikad vastu kõnelevad, s.t. WELLHAUSENi antitees on yleni sa-
 lesti seatud

Aga on ka kindel, et D^{D} libatsiooni juured võivad peituda kana'anismis,
 kuna Ba'al on maapiima isand, võib olla, on siin isegi tegu viljakusnõiduse-
 ga. Ba'al kui maa isand sai muidugi selle asja anima endalle tagasi, mista
 oma kumardajatele annud oli. Ja selle mõtte on nähtavasti jahvism yle võtnud
 asetades Ba'ali asemelle Jahve, kuigi see taevaselle Jumalalle ei syndind. Konflikt

Ueber
 flüssigkeit
 Damm
 Kung

jahvismi ja ba'alismi vahel ei kuulu just sellepärast mitte ükski Israeli ajalukku, vaid terve inimkonna, et see oli konflikt taeva ja maa, nägematu ja nähtava ilma ja nende religioonide vahel.

Münnägime, et tapu ohvri karakter seisab vere andmises jahvele. On aga inimesi, kes sodagi eitavad ja ütlevad, et tapmine on alati olnud profaanne talitus [BREDENKAMP Gesetz und Propheten 134 WIENER-DAHSE 51sq WIENER Essays in Pentateuchal Criticism VI 176 OESTREICHER 103 KEGEL NKZ XXXV 246sq KUGLER Von Moses Kris Paulus 67. 103 LÖHR 38sq VANHOONACKER Muséeon XIII 319] See vaade võib saada toe Mesopotaamiast [WINCKLER KAT 3599, Die Betonung der Bedeutung des Blutes des Opfertieres fehlt auffallenderweise in den bis jetzt bekannten kultischen Texten fast vollständig."]. "Ja ta tugeneb tervel real BT kohtudel: Gen 187 ei ole Abrami kohta kõnelnud, et ta ohverdab vaid, „er übergab es dem Diener, und dieser beilegte sich, es zu bereiten.. Sklaven überläßt man doch das Opfern nicht" Gen 279. 14 jäädaks ohverdamine Rebekka ylesandeks ja naistel oli selleks naevalt kunagi õigusi [Cfr. WIENER-KEGEL 261 cfr. KÖNIG 121, Kes usub, et „Hausmutter" ohverda võis? Gen 4316 võib välja jääda, sest siin on juttu Egiptusest [Cfr. WIENER-KEGEL 26]. Ex 2137 seisab tapmine müümisega yhel astmel ja vargusega. Jud 619 ei talita Gideon sugugi nagu seda nõuaks toimingus sakvaalsus, 1Sam 2518 tapab Dideri nõid varika ja ta ameti on ju nagu Rebekka raine ja ka mitte „Hausmutter". I Reg 53 tapab Salomo 130 looma mingi tseremoniaalita.

Kuid kõigis neis loetletud kohispaistab silma üks asi: igalpool pündub vere nimetus. Aga ameti on vere tabuu väga vana [HEMPEL, 196, P dateerib ta Noa aega] ja sellepärast teindub selle pündumine yprisimelik ja ainus võimalik seletus on, et endastmõistetavat asja ei peetud väärt nimetada, vaid et lugeja ise teadis, mis verega tehti. - Loetletud inimeste arvamis on aga see viga, et nad

nad igalpool ootavad tapuga yhenduses mingit suurt tseremooniat. Seda oodata on aga võimatu küll sellepärast, et kultilise ja profaanse talmingu vahe igatahes nii suur polenud kui praegu ja vere mahavalamine ei nõudnud mingit riituse tundmist, - Sjad kuulusid Abrami perekonnas Pjängi ümberlõikamise tagajärjel israeliite hulka, Rebekka talitab allikate järgi üldse väga iseseisvalt, igatahes ripub ta vähem Isakist kui Sara Abramiot, samuti on lugu ka Endori nõiaga ja, et varas vähemalt nominaalselt jahvist oli, seda ei saa küll keegi salata.

2
Unven-
stänklit

Kuid OTs leidub üks perikoop, mis terve kysimuse lahendada võib, kahjuks pole aga selle mõlotmine yhesugune [cfr OESTREICHER 109 cfr. KÖNIG Dt 120 etc]. See on Isam 1432sq q, kus jutustatakse kuidas Sauli sõdurid söövad tutuga liha? Y OTT [cfr HOFFMANN 162sq ORR, The Problem of the OT 1906 173 WIENER-DAHSE 54] s.t. muidugi, söövad liha ülega, või vast paremini - söövad liha kui veri pole veel voolanud välja [süt paistab ka, et STEUERNAGEL 98 väga on eksind kui ta ytleb vere tarvituse kohta Dts „daß es wie bisher nicht mit dem Fleisch zusammen genossen werden darf“]. Ja süit selgub ka, et Dts väljendund nõue juba sellal on tuntud. - Saulile teatatakse seda pattu, et rahvas liha OTT -? Y sööb ja Saul konstateerib, et rahvas pole äieti talitand. Aga, mis nüüd järgneb enigi see raskus - Saul lasseb veretada kivi, et rahvas tapaks sellel oma loomad ja ei sööks enam OTT -? Y [õv ^{ai}mati]. Usun, see kivi ei olnud altar [nii küll VAN HOONACKER Lieu de culte 416/cfr LÖHR 392] vaid tehniline hõlbustus liha ja vere lahutamiseks. Miks aga selleks vaja oli ^{just} kivi on teadmata, sest me ei tunne selle asjaseid tapmis- metode. Muidugi pole Saul selle pärast ehmunud, et rahvas tapab, oerd pyhitama jahvele [nii KÖNIG Dt 120 ZAW 1924/45], sest selle ks pole tekstis üldse mingi- suguseid pidemeid ja lõpuks võrdub seegi ju eelmise antiteesiga, sest kuidas sai rahvas vere üldse jahvele pyhitseta, kui ta selle ära söi, et muidugi oma VSTi

kvantumi suurendada, mida ju sõjas hädasti vaja oli. Saul on just sellase too
 yle pahane. Ja, et rahva tapmis meetod iseendast õige oli, selgub ju sellest, et
 talle oraakel syyd ei mõista [OESTREICHER 110]. Mingit erilist jahvele pühenda-
 akti
 mist polnud vajagi, oli vaid niisugune traditsioon, et vere kindlasti peab
 maha valama, mille mõttestki ^{vast} enam teadlik poldud. Saul parandas rahva
 teguviisi ja sellepärast ei mõista oraakel syyd rahvale, vaid syy on Jonatanil,
 kes on terve õnnetuse algataja, aga siiski on ~~ky~~ võimalik, et jahve ei vasta sel-
 lepärast, et ta on rahvale pahane.

See lugu annab nagu öeldud ka kõigi muude ylal esitletud ~~too~~ lahenduse.
 Vere mahavalamine oli niivõrd vana riitus, et ta objekt peagi ununud
 oli, jäi ainult teadmise, et veri on VDI ja seda ei tohi syya. Ja niisugune
 arvamine on ka dt juures, - veri on ohver, sest olgu PII?, misliiki tahes ei saa-
 nud jahve siiski muud kui vere ja kuna v. 1389 PII? ei esine rituaalselt
 määratud andide reas makõmile, siis on kõige loomulikum uskuda, et PII?
 oli sellal veel kodune ohver [cfr. BERTHOLET 40 STAERK 5] ja et alles hiljem ta
 sai osaks makõmi nõuetes [nii usub ka FRIEST 6, cfr HEMPEL 34]

Kuid need inimesed, kes siin profaantapu institutsiooni siseseadmist näe-
 vad, leiavad, et selle juhtivat, et NND ja TIITD võivad TIIT liha syya. Selita-
 takse küll, et siin pole vaja mõelda ruumilisele koos olemisele [BERTHOLET 41],
 aga võis ju ette tulla ka niisugune lugu, kuna yhe patriarkaalse perekon-
 na liikmed vaevalt kõik samal ajal puhtad või roojased olid. Teiselt küljest
 polnud ju vanasti mitte söömine mingi püha talitus ^{tapmise [PIIT] juures} vaid vere maha vala-
 mine. - Sellega on kõrvale heidetud see vastolu, mis võiks olla vastolu. - kuid
 me satume siin yhe raskema häda juure, kui NND sõi koos TIITD luga, siis sai
 ju kõik millesse too puutus roojaseks [cfr. BERTHOLET Lev 81]. Ja kas sellasel ju-
 husel oleks keegi yldse midagi NND le annud kui ta ise TIITD oli? Aga dt

eldab, et sellane komme on, sellepärast peab aga liha olema indifferentne
 igasuguse kultilise puhtuse suhtes. - Ja ma usun, et sellele näitab שׁוֹטֵר וְצִדְקָה
 Selles nähakse harilikult just profaanitapu tunnust, sest need olid loomad
 keda süüa võis, aga keda ohverdada ei võinud [BERTHOLET 41 DRIVER 145 HEM-
 PEL 55 STEUERNAGEL 98, - Kuid sellega sõnaga pole seda Keeldu kusaqil väljenda-
 tud ja sellepärast on FRIESil [22] õigus protestida maksva arvamise vastu]
 samuti olevat et degnaderind kõik muud tapud. - Selle loogika järgi ei oleks
 jahvele ükski loom enam ohvriks kõlvanud, neid võis süüa, aga mitte ohver-
 dada, - eelmisel lhk. aga nägime, et ohver seisab ainult veres, פִּיזִיפּ on vere ohver
 nagu פִּיזִיפּ liha ja vere, - ja sellepärast ei tõesta see antiteesi, et siin profaanitapp
 ilmub; sest kindlasti ei söödud ka פִּיזִיפּ ja שׁוֹטֵר i verd mitte, vaid valati see
 maha ja ka see oli ohver jahvele. ~ Kuid ma arvan, et שׁוֹטֵר וְצִדְקָה siin hoo-
 pis teises mõttes seisavad, nad on nominatiivid, aga mitte akkusatiivid ja käi-
 vad sellega נִדְבָה ja פִּיזִיפּ kohta, s. t. nagu פִּיזִיפּ ei saa שׁוֹטֵר ile midagi kurja
 teha, kui nad koos söövad, nii ei saa ka נִדְבָה mingit kurja teha פִּיזִיפּ ile, -
 vaid mõlemad on rahulikult yksteisega koos, s. t. נִדְבָה ei anna midagi
 yle פִּיזִיפּ ile. Et LXX igalpool acc. tõlgib [ως δοκαδα η ελαφο] pole mõõdu-
 andev ja ka see mitte, et v. 22 שִׁנַּי ilmub, sest see on esmalt hilisem kindlasti;
 kui v. 15sq ja teiseks usun ma, et sõäl seis'is kunaqgi teine tekst, nimelt:
 שׁוֹטֵר-שִׁנַּי [mit'] פִּיזִיפּ וְצִדְקָה וְשִׁנַּי פִּיזִיפּ [või שִׁנַּי samas tähenduses פִּיזִיפּ ees].
 Ja mulle näib, et see on ainuke võimalus yldse seletada nii, et pääseda ras-
 kusist, mis kaasa toob נִדְבָה ja פִּיזִיפּi koossöömise ja yhtlasi sellega pole
 vaja ka seda BERTHOLET [41] etc. väidet, vaid iga söödava loomi veri oli
 tapmise [פִּיזִיפּ] puhul ohver jahvele, sellega iga tapp teatud mõttes ka
 פִּיזִיפּ. Aga פִּיזִיפּ on kodune talitus, aga sellele vaatamata kultiline, ta
 on täiesti kodune, sest v. 15 nõuab ainult פִּיזִיפּ ja פִּיזִיפּ [fut.] וְצִדְקָה וְשִׁנַּי

toomist makõmile ja sellepärast on FRIES il [16] õigus öelda: „Die Schlachtopfer, diese allergewöhnlichsten und für das israelitische Frömmigkeitsleben unentbehrlichen Kultusopfer... werden dem freien Privat kultus Jahves anheimgestellt“

Harilikult peetakse v. 21sq vanemaks kui v. 15sq, aga mulle paistab asi ümberpöördult, et v. 15sq on vanemad, sest nad on lähemad väljenduselt. Ja põõselle seisab v. 20 $\text{לְיַד־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל}$, mis teatud mõttes on korrespondent v. 9le ja selle jätkamine teisel juhul. v. 20 on aga võimalik ainult Sauli ajal või Davidi algpäivil, sest kunagi muul ajal pole Israelil lootusi olnud oma piire laiendada, ja 1122sq tõotused mingil muul ajal kindlasti oleks olnud „papierne Verheißungen“ [GRESSMANN ZAW 1924 336, cfr. BENTZEN 55]. Aga on võimatu, et sellaseid lootusi kasvateti päälleksisil ajal, kuna siis messianistliku teigi tulemise puhul palju enam loodeti. v. 21's nähakse muidugi jälle profaantaru siseseadmist ja KÖNIG [A 116] arwab: „Die Bedeutung „schlachten“ wird hier durch v. 22 erzwungen“ [cfr. BERTHOLET 41]. See võib tõepoolest kyll nii paista, aga selle juures on ikka jäetud tähelepanemata, mis v. 21 enne וְיָבִי־אֱלֹהִים seisab. Säär on selgesti teldud, et kui inimene elab kultuskoha lähedal, siis וְיָבִי־אֱלֹהִים ka saäl peab syndima. — Seda teavad paljud, [BERTHOLET 41, WIENER-KEGEL, 28 HEMPEL 196 WELCH 52sq] aga nad ei tee sellest järeldust, sest kui וְיָבִי־אֱלֹהִים „ligidalt“ elavate juures makõmil peab syndima, siis on ta ju kultiline talitus — ja kuidas on võimalik, et yhe rahva seas yhdelle וְיָבִי־אֱלֹהִים oli rituaalne teistele aga mitte? Millega rahustati siis kaugemal elavaid, kes õigusega lähemal olijaid vihata ja kadesta võisid, sest nende וְיָבִי־אֱלֹהִים oli ohver? Kaugemalolijate ohvriks sai just siis nat וְיָבִי־אֱלֹהִים ja seda ei taht^{etud} muidugi meelsasti teha, sest tast ei jäänd midagi inimesele endalle.

Kuid KÖNIG [ZAW 1924344] leiab, et 𐤒𐤓𐤕 𐤒𐤓 peidab endas kultuursentraliseerimise, WIENER-KEGEL vähe üldisemalt, et kõrbes polnud olemas 𐤒𐤓𐤕i, vaid alles kana'anis. - Kindlasti ei ole KÖNIGil õigus, sest Jahvekultuskohti polnud ameti mitte väga palju ja sellepärast võis 𐤒𐤓𐤕 võrdlemisi kauget olla [cfr. OESTREICHER 111] - ja siin leidub koletus on väga praktiline ja puudub ta ka iga ideoloogia. Lugeses saab selgesti mulje, et nõuet 𐤒𐤓𐤕 toimetada ma-keemil polnud veel olemas, aga mõeldi, et see kena oleks kui lähedal olejad selle siiski sääl teeksid. - Ja, mis puutub 𐤒𐤓𐤕 kohta, siis ei tea me kuidagi, kui suur kaugus seda nime kandis, kuna liikumisvõimalused Mägisel maal, mis israellite pärismaa, kohtumõistjate ajal küll võrdlemisi halvad olid. - ja siis ei ole üldse kindel kas 𐤒𐤓𐤕 tähendab „kaugel“ kuigi sellane tõlge igas sõnastikus leidub [GESENIUS 576 KÖNIG 439A, assyria kohta BEZOLD 250B, DELITZSCH 605B]. Ma usun, et põhitähendus on „raskesti kättesaadav, ligipääsetav“ ja seda näitab isäranis akkaadi keel: Assarhaddonile [HARPER Cylinder A+C] on flubušna: ša ašaršu rûku [Col IIr], Bâzu [III 25] Patušanna ša kirib Madâ [IV 9. 22], kuna näiteks šidon [I 989q] aržani(?) ša itê(?) nahal Musri [I 5589q] adumû âl dannûte aribi [II 4589q], mis kaugemal on kui Patušanna või flubušna [Bâzu: cfr. LA 17263] sugugi ei kannu seda täitlit - ja sellepärast peab rûku [resp 𐤒𐤓𐤕] tähendama, et koht, mis nii on tituleeritud on kusagil mägistikus või selle taga nii et ta on raskesti füüripääsetav füüsilises mõttes, mitte metafüüsilis-psykoloogilises [mis GESENIUSE järgi esineb vaid dt 304 Koh 72 B. 24 Prov 5110]. Meille puhul on tunnustatud tähendus „unzugänglich“

KÖNIG leidis, et 𐤒𐤓𐤕 peab tähendama profaanuset tappa, sest seda nõudvat v. 22. Me aga nägime [v. p. 109], et sääl tekst algus es teistsugune oli kui ta praegu on ja teiseks seisib 𐤒𐤓𐤕 juures ohver veres, aga mitte mir-

giis söömisviitlusel, ja mulle paistab ka hõlmus kahtlane traditsiooniline TWTI STI seletus, - miks peab see olema mingi profaanne asi? ja miks ei või olla ka TWI STI vähemalt poolkultiline mõte?

Kuid v. 26 sq arvatakse ka ITT kultuse hulka, ta on era ITWT, mis jahvele peab tooma makõmile. Aga v. 26 sq ei kuulu igatahes mitte algsesse Itri ja sellepärast on ainus võimalus ta seletamiseks, et vaheajal asjad vähe arenend olid ja võib olla just v. 21 tagajärjel. Sest kui sääl soovitu sai makõmi lähedalavale teegliks, siis hakkasid muidugi ka Kaugemalalavad neid vähemal määral järel aimama, et vajaduses neist mitte maha jääda. Ja nii saabus Kaks liiki Zebahi: üks, mis tehti makõmil, kusjuures veri valati altariile ja juba sellestõttu on see Zebah sakraalsem ja mystilisem kui see, mis kodu tehakse, - kuid liha on mõlemil puhul inimese päralt. - Selle teise liigi Zebahi väljakujunemisele on muidugi kaasa aidanud asjaolu, et kodune Zebah shori asemel jahvele võis saada shriks Pa'alile. Et seaduse teenist võiks ka arvotagi, et siin püütakse legitimeerida euesti shverdusviisi kodu, mis halba kuulsusse sattund, kuna aga makõmi Zebahi shrikkarakter enam ja enam tõusis, siis võis väga kergesti tulla virmaks seisukord, et kodust tapmist enam shriks ei peetud, - aga see seisukord oli alles siis võimalik kui jahve ja maa ühendus täiesti katkestus ja kindel oli see alles pääle eksili.

Tuleks vaadelda siin ka Ili ja ta arvamisi tapmise kui shori kohta. Harilikult peetakse Ili Itri järeltulijaks, sest ta nõuded on rigoorosemad kui sellel. Arvatakse nii [BERTHOLET Lev 58 WELLHAUSEN Prol 52], „Offenbar verstand der gemeine Mann nicht recht den Unterschied zwischen dem religiösen und profanen Akte [sc. Schlachten]... und wenn er, was er ja durfte, zu Hause schlachtete, so beobachtete er dabei, trotz aller Kautionen des Itri-ers, den alten heiligen Ritus des Opfers. [Willine see oli? Ma tunneme ainult verilatsioonit!] Daraus erwuchs

die Gefahr [Seda oleks ka dt näinud, kui see oleks olemas olnud], daß sich unter der Hand eine Vielheit der altäre wieder einschlich, und einer solchen Gefahr wird in Lev 17 begegnet, ... in ... völligunpraktischen Weise, kuna iga tapp seoti toent-raalse kultuskohaga. - BAENTSCH [Lev 589] arwab koguni, et kuna dt löhkus vana ohvrikomme, siis on lev 17, ein Versuch die Schlachtung wieder in die Rahmen des gottesdienstlichen Lebens einzubeziehen. - Peab muidugi ytlema, et niisugune, "Versuch" igapidi on ebafünnest und algusent saadik ja ei ole meil ka võimalik kujutella lollimat inimest kui H resp. Hi redaktor. Sest [WIENER-DAHSE 102] „Diese Annahme bedeutet, daß jeder Israelit, unbeschadet seines Wohnsitzes von Beersaba bis Dan, von der Wüste bis zum Meer, nach Jerusalem reisen mußte, wenn er einen Schnitzel oder einen Brat für sein Mittagsmahl haben wollte.“ — Ja köigi selle pärast on loomulik, et H reldab palju kultuskohti [nii DILLMANN, Ex-Lev. EERDMANS altt. Studien IV 908q LÖHR 39, VAN HOONACKER, RUGLER, WIENER, STAERK Pr 40, Sell 148 EICHRODT NKZ 192157 etc] BERTHOLET [Lev 58] mäistab sellaste yle kohut sõnaga, et nende arvamine olevat petitio principii. Aga siin paistab selgesti kindelneuros alal hoida systeem, - ennem võivad tekstid olla lollused kui systeem. — Aga ma ei usu siiski mitte, et H oleks ennededeuteronoomne [HOFFMANN 165 ^{SELLIN s. 102} WIENER, Pentateuchal Studies 293], sest põhjus: H'is olevat tapmine veel ohver dt's aga mitte on kadunud elnevate seletustega. STAERK [Pr. 42] ei katsugi definitiivselt lahendada, seda ~~alati~~ ^{alati} kusagil leiduvat, probleemi. Ja arwab küll, et H ja dt on paralleelid, mõlemad püüvad lõpeta tapmine, mis võis saada ohvriks □'7 V U e, aga H viis tapu yle ^{lok} ~~toent~~ raalse psüha kotta dt võtti aga tapult sakraalse karakteri. Ma usun, et asi siiski teisiti on, - nimelt, et H on saabund dt 12 nooremate ja vanemate määruste vahel, kuna dt lubatud kodutapp võis ja ehk harilikult oligi Ba'alile, nõuab H selle toomist lokaalse psüha kotta ~~tapmiseks~~. Muidugi tõstis sellane määrus ma-

mu stur
Kun
stusdruck

starker
druck

kõni Zebahi kultilist tähendust, aga st siimased määrused loovad en-
dise ja Hi vahel kompromissi-osa Zebahime jääb koduseks talituseks, kuid
teine osa, praab tingimata toodama makõmile, millist nõuet vanem vaid
ridade vahelt lugeda võis.

On kindel, mu arvates, et v. 17-19 on algseima teksti lõpp, kuid siin nimetatud as-
ju käsitellakse ka mujal ja selles mõttes on ta ka ylemineku punkt uuele tule-
vale. Kui v. 17 peab olema v. 16 järg, siis näitab v. 17 ka, et v. 15sq on tegu kultili-
se määrusega, mille tükiks tunnuseks on, et midagi teha tohib T'7VU ja siin
järgneb käsk selle kohta, mis sääl teha ei tohi. - Kuid v. 17 loetluses puudub
TIT täiesti, tähendab teda võis teha T'7VUI või ei tuntud veel yldse TITi
kui shoert. Esimene on muudugi tõenäolikum.

Ma usun aga, et siin on jälle kahesilma vahele jäetud yko asi, mis kultus-
tsentralisatsioonile vastu räägib: v. 17sq seab antiteesi T'7VU ja TUN'QTPT
TIT? TIT? Kas vei Jasia päivil siis täiesti võis ico kõik loetletud asjad kodu
teha (T'7VUI)? Sellele räägivad aga kõik andmed kultusajalooat vastu-
ja Jasia ajal, kui siis oli kultustsentralisatsiooni püüd, oleks kindlasti pi-
danud olema vastu seatud yketehele, palju makõme ja yks makõm. Sellele ei ole
siin aga sugugi mõeldud ja tolleparast ei või antiteesi teine pool TITPT olla
yksainus ja ka need vārsid mitte pärit Jasia ajast, vaid palju vanemad, sest
ajast kui veel olemas oli söõmisviis T'7VUI ja ka sest ajast, kus vaja oli levi-
dil veel erilist hoolitsust, kuna tal polnud ei võimu ega vara ja 1219 on otse ju-
malik lõpp yhele levitlikule seadusele

BERTHOLET[42] usub kyll, et v. 29-31 on pärit ajast, kus kananiidid juba või-
detud olid, see tunduvat selgesti v. 29a'st, on ka laialdane arvamine, et siinsed
vārsid mingi sekundaarne sissejuhatus on cap. 13le. Kuid ma usun [nii ka
HÖLSCHER 192] et sellel tekstiosal on suuri prentensioone algelikkuseks ja ta

on vähemalt Sauli aja hülgereperiodist nagu v. 20-25. Kanaaniidid ei ole veel kadunud, aga rahva on täitnud rõõmus lootus, et nad ka veel eksisteruvad enklaavid praagi oma kätte saavad Jahve läbi [sest iga sõda, mis peeti oli kuidagi viisi ka jahvismi kaitsja]. Usun, et ka tõlge neil väel peaks olema teistsugune kui harilikult maksev; 5770? on kindlasti fut., 5771 perf. [tavaliselt ka fut.] ja järgnevad imperf. tuleks ka tõlkida futt. - Kanaanitlased kaovad, sest tuumaks saav Iisrael assimileerib nad, aga ühtlasi sellega kaovad ka hädaoht, et Iisrael kanaaniseerub, s. t. yll võtab nende riitused Jahve jaoks. Tähelepanemisväärne on, et kultuskohtade ülevõtmisest midagi pole kõneldud ja seda tehakse ka vaevalt.

Ainult kaks lisandit on selles muudu väga originaalses tekstis; v. 30 on kindlasti hilisem 7770 7771 [Ka HÖLSCHER 1925 arvab nii] ja see puudub ka m'i juures [β μετὰ τὸ ἐξολεθρῆσαι αὐτοὺς ἐπὶ προσώπου σου] ja ~~ka~~ ka väga mõistetav hilisema märkusena, sest ajast kui see tõepoolest juuba nii sündind oli. Teine nüisugune on 31β, kuna 31' on mõeldav küll raamatukirjutaja kõnemehe muust aga mitte raamatukirjutajalt, pääle tolle pole 31β syntaktiliselt kõige korralikum ja 31α ja β lõpevad mõlemad sama 31' 7771' iga, pääle selle puudub ta em'is ja iga MSS pääle Beeldab siiski 7771't erinevat teksti. - Tähtis on aga selles lisandis, et lastepõletamine tunnistatakse kanaanitlikuks riituseks ja teiseks, et siin ei esine mitte 7770 kultuse vastuvõtjana, samuti puudub aga ka terve dt's ta nimetus ja see näitab, et dt on vähemalt varasem kui Manasse [cp. MADER 75sq] ja terve v. 29-31 näitab, et ajalugu kindlasti ka äieti on kirjutatud. Mismõtet oli aga pääle ek-siili kõnelda kanaanitest, mis mõtet oli neist kõnelda ka Josia ajal, kus ähvardas assyriism, aga mitte kanaanism ja et siin justeraldi rõhutatakse seda, et keegi riituselt ei aimaks järeli kanaanite, siis on kindel see, et siin mõeldakse ajale, kus veel kanaanite ja nende kultuskohtade keskel elati, s. o. kohtumõõtjate ajale.

Karilikkult arvatakse et 1422-29's erineb järgmine kultuutsentralisatsiooni tagajärg, s.o. Kymniste tsentralisatsioon. Vanasti [Ka WELCHAUSEN] arwati, et Kymnis yldiselt alles 3ti kiutus on välja kasvand preestrate endalaitamispigdest, - Kuid EISSFELDTi tööga [Cfr. Ka Baud. 163-174] on asi siiski vähe pööranud, Kymnison juba vana sissesead. Ta leidub Ka Mesopotaamias ja kuigi dokumentaalsed tõendused hilised on [± 600] on järeldades ta igapidi väljaarenend seisukohtast, ta palju vanem.

Si olda rahul Ka nende mõnede värsside tekstiga, aga mulle tundub, et ainult 24aβ on kahtlane ja seda arvamist jagatakse yldiselt [e.g. HEMPEL, PUUKKO, STEUERNAGEL, HÖLSCHER. Muud kustutused 22. 𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦 [ERBT] 23aββ [PUUKKO, HEMPEL, HÖLSCHER, ERBT] 24b [id.] 26aβ [HÖLSCHER, ERBT] 27 [ERBT] 27aββ [PUUKKO, HÖLSCHER, HEMPEL, STEUERNAGEL, etc.] ei tundu mulle siigugi vajalikud.

Leidnud makōmi tähendavat palju kohti on lugu muidugi Ka siin nii. Yheainsa kultuskoha olemise puhul oleks see seadus täitsa mõtetu [STAERK In. 49] See Kymnis peab olema 𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦, mida lähemalt seletatatakse 𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦, ja seda pole vaja, nicht auf das Getreide zu beschränken [nii HÖLSCHER, LÖHR], sondern..., wie die gleich folgenden Worte von v. 23 zeigen, was überhaupt auf dem Felde wächst. [BERTHOLET 41 EISSFELDT 48]. Ta ulatus on nii väga suur ja sinna tuleb juure veel 𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤 𐎠𐎡𐎢𐎣 𐎠𐎡𐎢𐎣, [selle kustutavad LÖHR 15, STEUERNAGEL, SCHMIDT 18635, HEMPEL 197 PUUKKO 245, HÖLSCHER 182, HOFFMANN, KÖNIG 128 - poolt DILLMANN, DRIVER 167, BERTHOLET 46 WELCHAUSEN Provl 89] mis kindlasti on algeelik, kuna kuidagi viisi pole mäistetatav, miksta yldse siia on lisatud, kuna tal mujal erilise koht olemas on [WELCH 36] ni et kvantum kasvab määratuks ja sellaseks, et teda kunagi Jerusalemma poleks viia saanud, ka siis mitte kui inime võrdlemisi väene oli. - Teiseks on kindel käsk Kymnisest teha kultiline

söömaaleq ת"ת"ן ת"ת"ן ת"ת"ן [puudub B's, on aga Suo, Cyr, Theodot AFGMIVO
 velle Arm Bot Sah Eth] ja see on kindlasti vaid sellepärast siin, et hoiatada
 kümnnise viimist Ba'ali makōmi juure; kui alalises antiteesis oleks Jerusalemi
 ja Bamad, siis oleks see üldse mõistmatu, kuna ka Bamad olid Jahvebamad.
 Raskusi sünnitas muidugi selle anni deporteerimine, võimatu on aga well-
 hauseniaanlaste vaade, et terve kümnnis üle anti korraga - sukkothil [DRI-
 VER, BERTHOLET 46, MARTI, STEUERNAGEL, HÖLSCHER 185], sellel pole esmalt
 pidemeid tekstis [ת"ת"ן ת"ת"ן ei tähenda „kord aastas“, vaid „eepli põõsese-
 teerituses“, s. t. kui sa oled mingi aja lõikust kätte saanud, siis tuleb kohe
 sellest arvata ära kümnnis ja muidugi peagi ta ära viia], teiseks nägu
 REUSS [L'hist. sainte et la loi II 507] ütleb „la consommation en un
 seul voyage et partie de la dixième partie de toute la récolte, est chose
 excessive, au moins pour les familles d'une certaine aisance, et les
 moins aisés auraient été plus qu'impudents, s'ils avaient ainsi gas-
 pillé leurs ressources, au lieu de les répartir prudemment sur l'année
 entière. Ja lõpuks on aga kinnitamise sukkothile WELCHAUSENI et [Prol 89]
 kes ütleb; „wie aus dt 26 [1 Sam 12 LXX] erhellt“, aga nimetatud kohast ei selgu
 midagi muud, kuid et õpilased on lihtsalt meistrite järgi rääkinud ka ta tait-
 sa põhjendamatu arvamus.

Me pole senini ka WELCHAUSENI pool värske seletuses midagi erakorraliselt
 imelikku leidnud, ka ta leiab, et kümnniste tarvitamises valitseb veel vana
 praksis [Prol 154 BERTHOLET 46]. Kuid järsku murduvana praksisega nähti
 selles, et kümnnist lubati teha rahaks ja antakse käsk selle raha eest osta
 sama sugust materjali makōmi juures, kuna kaugemal olevail inimesil väi-
 matu olnud tuua kõik Jerusalemma - ja siin näha, et uut aega kümnnis hak-
 kab lahti saama agrariseerimist [HÖLSCHER 184], et viimaks saada Psyste-

mi yheks olulisemaks osaks oma uuel kujul. Mesopotaamias oli kymmene rahak-
tegemine harilik komme, kuid arvatakse [MERX 48], et see Israelis väga hiline ol-
vat, sest ka „Geldwirtschaft“ olevat hiline. Kuid selleks arvamiseks tundub põh-
jusi väga vähe, sest Egiptus ja Mesopotaamia tundsid seda varakult ja meil
pole võimalik usku, et nende vaheline ja mõjuvalune maa seis is terveni natu-
raalmajanduse tähe all - ja on ju teada, et Amarna ajal linnkuningad soovi-
vad varaselt kulda ja kui Kananiite kultuur oli kõrgem kui israeliite, siis
võib uskuda, et neile rahamajandus tuntud oli ja pole midagi imet, kui israeli-
did selle üle võtsid. Ja näita vastolu v. 22 ja v. 24sqq vahel [STAERK 3] on sellepä-
rast ajatu, et v. 24sqq on kindlasti klausel eelmisele - aga mulle paistab
ka asjatu v. 24 kustuta $\text{TTT} \cdot 7$ [NB/Cyr -cod puudub $\text{TDN} \text{PTT} \dots \text{TTT}$]
[KLOSTERMANN Pentat. 328 cfr PIEPENBRING RHR XXIX 149], et sellega saada
mõtte, et ainult väga lõikusrikkail aastail [$\text{TDN} \text{TTT}$] võib teha kymni-
se rahaks $\text{IST} \cdot \text{U} \{ \text{D} \text{IST} \cdot \text{N} \} \cdot 2$, et oleks „die alte Sitte soweit als möglich bei-
behalten“ [cfr. HEMPEL 198]. Kindlasti pole ka STEVERNAGELil õigus, et
v. 24b käib püride laiendumise kohta, kuna 24aβ on kindlasti lisand ja
siis käib $\cdot 2$ kindlasti $\text{IST} \cdot \text{U}$ kohta.

Aga saadud summa eest tuleb maksmil osta käike $\text{TU} \cdot 5$ [$\text{T} \cdot \text{N} \cdot \text{U} \text{ST} \cdot \text{U}$]
[puudub m'el] ja BERTHOLET kaebab; „Es zeigt kaum etwas deutlicher den
Bruch mit den früheren Praxis als diese Vorschrift“ [46]. Kuid sellane arva-
mine on vale, sest $\text{P} \cdot 2$ ja $\text{TU} \cdot \text{U}$ puudub nii hästi rekabiitlikult mõjutatud
leivite [BENTZEN 60], kui ka Ezechieli juures [WELCHHAUSEN Pro 105] kultus-
vahendina ja juhib sellepärast hoopis vanemasse aega. $\text{P} \cdot 2$ oli Ba'ali antud
ja oli igatahes meelt mööda ka israeliitele, aga et need ei saaks selle kau-
du Ba'ali teenriks oli vaja $\text{P} \cdot 2$ teha vahendiks Jahve kultuses. Et siin ka PTI
ja $\text{P} \cdot 5$ esinevad, siis on sellega enamvähem kindel, et samad v. 23 on algseol, kui-

gi nad ei kuulund otseskohe kymnise hulka. Juhusel kui kultus oleks olnud tsentraliseeritud Jerusalemma oleks pidanud sääl olema määratud laod kõik-
 augu materjali, sest ennem ostis inimene raha eest, kui ta väesa nägi materjali
 Jerusalemma vedamisega.

Aga mõi usun ka, et õigusei ole LÖHRil [35] kustutada v. 26 777⁵ 57-705⁵ 501
 [peudub f] kuni atnahini, et sellega saavuta, et kymnis [ka rahaline] läks pres-
 terkonna ylepidamiseks ja, et pääle selle teeli veel pidada kultiline söömaalg.
 Mõi ei saa nimelt kuidagi aru, miks siishiljem tehti sellane lisand, mis asja
 täitsa teisiti pööras. Kindel on ju kyll, et preester sellest oia omale sai, nagu ka
 mujal kusesineb 7777⁵ 755⁵ 501, sest kymnendat oia oma sissetulekust oli või-
 ka seitsme pöevaga ära syya, sest sellasel juhusel oleks raclit niisugune söödik,
 et ta vähemalt terve perekonnaga pool aastat nälgima oleks pidand [cf. EISSFELDT
 48] ja selleks pole tekitis mingeid pidemeid, ega ka teres Israeli ajaloo. —
 Luulle paistab himmus kahtlane ka traditsiooniline 7777⁵ tõekimine siin
 ja mujal, kuidas sai ette kirjutada midagi, mis inimesele sisemusele kuulub?
 Sellepärast peab tal olnud olema ka mingi väline tunnus, — kas siin ehk pole mõel-
 dud mingile orgiaile. WELCHAUSEN [Prol 77] näeb 7777⁵ jennes Jē iseärasust, —
 dt olevat selle lihtsalt yle kannud Jerusalemmale, arvates, „es handele sich bei
 der Zusammenlegung des kultus nach Jer. bloss um einen Ortswechsel, der das
 Wesen [sc. 7777⁵ nende seas] der Sache ziemlich unverändert lasse. Aber das war
 ein Irrtum.“ Kui 7777⁵ on Jē tunnus ja need teatavasti kultustsentralsi-
 satsiooni ei nõua, siis kuna dt jõrgib neid, ~~peaks~~ peaks ta siisu olema ka muus
 punktis sarnane ~~ete~~ E J'le palju enam veel siis kui 7777⁵ Jerusalemmas
 võimatu oli. — ja just samal põhjusel kui WELCHAUSEN, eiab ka HÖLSCHER,
 et seadusandja kõik mekaaniliselt Jerusalemma yle viies talitab ideo-
 loogiliselt ja eluvööralt [184]. — Kuid kui on valida ideoloogia ja mõistliku

seaduse vahel, siis on kindel, et viimane on esisigustatud ka siis kui selle tõi-
tu seadus saaks väga vanaks. Ja kui mitte eeldada kultuursentralisatsioo-
ni on seadus mõistlikum kui oletades seda.

Rohkem hädas ollakse 1428 sq. On esmalt küsimus kas v. 27 pole parem järgneva-
ga yhendada, kui ta algus tundub iseseisvana ja nii teevad ka HEMPEL 248
WELCH [447] BERTHOLET [47] ja see tundub peaaegu õigemana, igatahes ei leidu
põhjüst ИИПЫСТ ²² kustutamiseks, sest see [ΟΥΚ ΕΥΚΑΤΑΧΕΙΡΕΙΣ ΑΥΤΩΝ] leidub
Famg. G [sub. X:] ~~Ο~~ Κοπτα Τ6 Arm ja peab küll jääma vaatamata harilikule ar-
vamisele. Teiseks arvatakse, et sin nõutud kolmanda aasta kymnis on vast-
olus v. 22 igal aastal nõutud kymnisega, kuna sääl pole öeldud, et kymnis
sel puhul tuleb teemata jätta [STAERK 9 cfr PUUKKO 245 etc]. Kuid juba KLEI-
VERT mainib [75], õigusega, et 6x 164 esineb sinise ИИУ ИИУ le vastavalt Ц17
Ц17 ja kui viimast suruma hakata, siis ei tulu midagi. Sellegi peäle vaata-
mata arvavad mõned need värtsid ürgdtsst välja [SCHLÖGL 282 LÖHR 15] ku-
na ~~se~~ olewat saabund nad „infolge Verarmung weiter Kreise“ - ja põhjenda-
vad oma arvamist LXXga, kes olewat ka v. 22 ja 28 vastolu tunnud ja
kolmandaks aastaks määrand kahekordse kymnise. - Suurem osa jätab aga
need värtsid ürgdtle, nähes neis erilist deuteronomiste leiutist [PUUKKO 245
HEMPEL 223 EISSFELDT 53 etc], kuna sellane „Armenzehnte“ [selle nimetuse
vastu protesteerib BERTHOLET 47] olewat vajalik olnud leivateks saanud levii-
dile kõige enam, sest neid nä lejima jättes „hätte man ihren Widerstand
gegen die Reform... nur nutzlos gesteigert“ [HEMPEL 66]. STEUERNABEL
[107, Entst. 51] arvab, et kolmanda aasta kymnis varem kuuluis Eokaalse
kultuskoha personaali ylalpidamiseks, seda ei kantud sellepärast yle Jeru-
salemma, et sääl ohureist ja muist andest küll oli [Ometi korra pole Jeru-
salemma preestrid ylearu ahned.] ja sellepärast määrati ta õnnetu male levii-

dile [misiks võeti agasid ka teised, õnnetud" juure, sest leviitel oleks õigus olnud kolmanda aasta kymnis terveni saada?!]

Alates viimasest tulevad kohe raskused. Josia tsentraliseeris kultuusi, kuidas võisid siis maal veel leviidid elada, kui neid saäl yhtki polnud - ja neil olid maal omad kinnisvarad, s.t. nad ei seismud Josia ajal yhel ast mel leskede ja orbadega, vaid olid hulga rikkamad. Tähendab siin aga ei saa olla mingil viisil kõnet kultuustsentralisatsioonist ega yhtest selle tagajärjest, vaid v. 28 sq on pärit ajast kus oli veel rändleviite. - sama kindel tundub mulle, et $\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}$ $\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}$ ei ole mingis vastolus v. 28 ga, vaid kuna ta tähendus v. 22 on teistsugune kui harilikult arvatud [v. 117], siis yhtuvad mõlemad seadused niipalju kui kaks seadust yldes seda võivad, v. 28 on nimelt v. 22 täiendus. ja yhtlasi võib siit leida tõestuse mainitud $\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}$ $\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}$ seletusele: siin rõhutatakse aasta lõppu, s.t. et kymnis korraga jagatakse neile, kes on hädalised ja ei antaks ~~oma~~ seda ära vahete vahel, nagu v. 22. Jahve kultus-kehale.

See oli igatahes õige talitusviis ja selle seletuse õigust näitab oma korda $\overline{\text{T}}\overline{\text{W}}\overline{\text{V}}\overline{\text{D}}$ - $\overline{\text{E}}\overline{\text{D}}$. Ka seda seletatakse mitmet moodi; kas matemaatilisel täpne kymnis [WELLHAUSEN Probl. 89] või „Alles, d. h. ohne Abzug für die Lehntmah-zeit“ [OETTLI Dt 1893 BERTHOLET 47 POUKKO 246] või seletatakse, et $\overline{\text{E}}\overline{\text{D}}$ „ist kein terminologischer, sondern will für einen Armenzehnt nur die geizige Schmälerung des Maßes verbieten“ [HÖLSCHER 1851 DRIVER 168]. Ma usun aga, et $\overline{\text{E}}\overline{\text{D}}$ tähendab lihtsalt „kõik korraga“ ja on mäeldud antiteesina v. 22 $\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}$ $\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}$ le. ja ma arvan ka, et v. 28 tuleb eelista LXX teksti: $\overline{\text{E}}\overline{\text{V}}\overline{\text{T}}\overline{\text{W}}\overline{\text{E}}\overline{\text{K}}\overline{\text{A}}\overline{\text{V}}\overline{\text{T}}\overline{\text{I}}\overline{\text{W}}\overline{\text{E}}\overline{\text{K}}\overline{\text{E}}\overline{\text{I}}\overline{\text{V}}\overline{\text{W}}\overline{\text{D}}\overline{\text{H}}\overline{\text{Y}}\overline{\text{S}}\overline{\text{E}}\overline{\text{I}}\overline{\text{S}}$ [αὐτὸ [sub - G] αὐτῶ: ceop, αὐτῶ: u, Boh, αὐτοῖς: l, sm: k] $\overline{\text{E}}\overline{\text{V}}\overline{\text{T}}\overline{\text{A}}\overline{\text{I}}\overline{\text{S}}$ πολεσίῳ σου, kuna see annab voolavama teksti: $\overline{\text{T}}\overline{\text{W}}\overline{\text{V}}\overline{\text{D}}$ $\overline{\text{I}}\overline{\text{S}}\overline{\text{T}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}$ $\overline{\text{E}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}$ $\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}\overline{\text{I}}$ ja on siis just neile inimesile määratud, kellele selle paistsid vastolus v. 22 ja 28 ja seisab nii

teatavas mõttes klambris seletusena, Sellepärast peab 151737 tähendama „dalassen“ [CASPARI 1061]; kuigi 5° 5151 mõtte üle vaielda võib, on kindel, et DRIVERi [167 cfr. BERTHOLET 47] pole õigus siin kõnelda „being forth publicly“ – võib olla on õige CASPARI [167] „freigeben“, aga selles peab peituma siiski ka mingi muu mõte või ka mingi muu varjund – igatahes tuleb koost kymnis nii seada, et ka kõigile kättesaadav.

Selle tegevuse kultiline loomus selgub juba sellest, et kui nii tehakse, siis õnnistab Jahve inimest kõigis [T10 V57 70N kustuta A bnto Sah'ga]. Ja veel enam selgub see liturgilisest palvest, mis kõnelda tuleb pääle selle kui ollakse lahtisaanud kymnisest: 2612-15 ja siit võib järeldada, et kee kymnis oli tabuulik

Usun, et LÖHRi [6] mingit õigust pole teksti nii kärpida, et tust saada retsitatsiooniteket kymnise või kymnistahaleandmis puhul [51° 17 70 07 71 577VI [13ad+ 14a], ERBTi [92] kustutused on nagu ikka vähese väärtusega – ja mulle ei peaista ka, et ta oleks v. 1-12 järel kujundus [STAERR 9]. – See „liturgia“ tuleb retsiteerida „2157 pääle selle kui ollakse lahti saanud tabuulikust kymnisest [77° 57 70 ear 5E 00VTE-KE0H5]. See 7777° 7157 on suureks taskuotsko kultuust. pooldajale, siin tundub ka neile liig nõue – ainsa ja võrdlemisi lyhikese palvekese pärast Jerusalemma minna, – sellepärast arvavad nad, et see loeti sukkothil Jerusalemmas igaaastase kymnise viimise asemel [BERTHOLET, DRIVER, STEVERNAGEL, MARTI, DILLMANN, POUKKO 246] Aga tekstis pole midagi kõneldud sukkothist vaid on ajaks selgesti öeldud 70 77° 57 ja kes ütleb, et see mystiline [võib olla isegi mingi abracadabra!] väljendus sama on, mis sukkoth. – Praegu elavast uskus vaid KÖNIG [181 cfr. KEIL, KNOBEL] et 7777° 7157 on israelliidi majas – ja ma usun, et see õigus on, kuigi 7777° 7157 alati tähendab kultuuskoha [e. g. 12.7.12.18 [917 etc], sest majast lahkumist ei ole siin mainitud, kuna see mujal kus 7777° 7157 esineb selgesti on eeldatud või väljendatud. Muidugi ei ole seegi absoluutselt kindel, aga tal on rohkem tõenäolikkust, sest v. 15 alles makõmil nimetaks paluja end ja sama maja ennem kui terwet Israeli.

Siin leidub aga veel üks lugu, mis näidata võib, millisesse aega tuleb dateerida terve palve, see on v. 14, mida küll LXX MSSiga moodi on lühenda püüdnud [13112²... N71¹ puudub B* C*, 13112³... N71¹: ω, 13112³... N7101 N] aga, milles küll tuleb jääda MT juure. Kysimus, mis kohe tõuseb on: miks ni metatakse eraldi surma puutuvaid asju yhenduses kolmanda aasta kymnise tabuuga? Kas surid tõesti kõik aastast surnud israelliidid vähe enne sukkothi? - heid kysimusi ei lahenda ka DE WETTE [Zeit. I 219] väide, et niisugune yles lugemine olevat „charakteristisches Zeichen epigonischer Frömmerei“ s. t. lihtsalt arvestamine kirjutatud saadusega [BERTHOLET 81], kuna meil pole kusagil sellast käsku, mis käiks eriti kolmanda aasta kymnise kohta.

Mulle paistab, et siit on võimalik vaid kaks järeldust teha. Esialt on vaevalt võimalik uskuda, et surnute kultusel, millest ja siin kõneldakse, hilisemas Israelis mingi tähendus oli [cf. SANDA 259] sellepärast peab see lause juba endast olema vanasest ajast. - Uusun, kananiitel oli mingi hingede pyha enne või iga lõikuse lõpetuse paigu, võib olla ka hiljem, mil puhul leinati [711], aldi roojane, sest oldi kokku puutumises surnutega, kes sellal jälle ilma tulid ja kellele anti toitu. Värssi mõte oleks siis, et israellit tunnustab, et ta ei ole selleks pyhaks tarvitand materjali, mis ta niikuinii endalt ära andma pidi - siis üks kõik kas hingedelle ja iseendale oma roojases seisukorras [syys muud toitu oleks see roojaseks saand] või levidile. Kas selles värssis aga tunnustus seisab, et israellit ~~neist~~ sest pyhast yldse osa võtnud pole, ei tea ma - ja ei usu ka seda. ~ Teine seletus on sama hästi võimalik, nagu me oletasime korjati harilik kymnise igast saadusest ja viidi selle saarutamise järgi kohe makõmile, - kolmanda aasta kymniseega ei olnud lugu muidugi nii, ta jäeti TTYWI ja koguti pikka mõiada, sellega tehti muidugi võimalus, et asja, mis tabuu oli tarvitati sellal kui ise tabuu oldi [711, N710] või nende jaoks, kes tabuuks olid saanud [Q710]

Waher
wird
man
das.

□□□□□□ on tõenduseks sellele, et Stajal mõeldi juba jahvet kui taavaselavat [cfr. p. 124
90], aga etta kustutab HÖLSCHER [1882] mulle paistab põhjuseta, sest kuigi ta puu-
dub F* n juures, siis puudub ta paralleel TWT□ □□□□□□ b' l m juures. - Klist järg-
neb aga kindlasti, et jahvet ei mõeldud elavana yhel või mitmel kultuskohal in-
persena, sest siis poleks ta saanud „vaadata terve oma rahva pääle“ [siis kyll kui
□□□□□□ on suguharu nimi] vaid niisugusel kõrgele ja yleval kohal kust ta
näeb kõiki, mis sünnib maa pääl.

Uaatleme siin kohal ka 261-H, sest ta on igatahes yhenduses kymniste ja keidagi-
viisi see käsk tuua 57° W□□□□□ korwis makõmile. Mis asi see 57° W□□□□□ on väga kaht-
lane WELSHAUSEN [Proh. 155] arwab, et see osa on kymnisest ja EISSFELDT [44] lisab, et
just see osa, mis preester emale sai [varemata arvamiste yle EISSFELDT 4899 9899], vä-
ga laialdane on arvamine, et kymnis on sama, mis rēšith [e. g. STEUERNAGEL, NO-
WACK Arch. II 1261 BENZINGER Arch. 4611 HOLZINGER Hexat. 294 cfr. EISSFELDT 10], -
BERTHOLET [80] ja teised [e. g. HÖLSCHER 188 PUUKKO 247 HEMPEL 207 KÖNIG] arwaga-
vad igasugust suhet kymnise ja rēšithi vahel. Samuti on kahtlane, mis 57° W□□□□□
õieti tähendab [EISSFELDT 16899 19]. - Ja ma usun, et see kepsimus yldse enam vä-
hem lahendamata on, sest sellasel kujul nagu siin ei esine 57° W□□□□□ kusagil
mujal. - Igatahes on siis ka vaid hädaabinõu ta toomist termini lokalisee-
rida šabu' sthile [PUUKKO 247 BERTHOLET 52 cfr. EISSFELDT 44], kuna meile yldse
mingi armi jaoks ei anta mingit termini, siis on see talitusviis kindlasti si-
hilik, emb kumb kas teadvad kõik inimesed seda, või on see olen termin olen-
des viljalõikuse kõikuvastajast mitmeis Paläestina osades jäät ud makõmi
määrata oma maalale.

Mõnel pool peetakse [STADE GJI 657 HOLZINGER Hexat. 294] seda ilusat palvet
hilisemaks kui 1422-27, aga ma usun, et WELCHil [2559] on ennem õiguste-
da vanemaks osas terves St seadustikus pidada. Ma usun ka, et ta teotiga

lood paremad on kui ustakse: mingit põhjust ei tundu kustutada v. 389, mis
 küll enam vähem yldine mood [e.g. D'EICHTAL Mélanges 252sq 327HEMPER 1073
 STEURNAGEL 144, STAERK 91 BERTHOLET 80 PUUCKO 248 HÖLSCHER 1882] ja väljund
 kahest õnnetumalt seletatud kohast, nimelt pidades olema $\eta\eta\eta\eta\eta\eta$
 $\square\eta\eta\eta\eta\eta\eta$ v. 179 järgi siin ka ylempreester ja sellele ei syndivat smeti sellane ty-
 hine viitus [DRIVER 288 - cfr. aga 179 kohta p. 1] ; teiseks olevat sama viitus v. 106
 järgi tooja ja mitte preestri asi ja muudugi olevat siis hiljem preester juure lisa-
 tud. Kuid v. 106ga pole kõik korras, sama $\eta\eta\eta\eta\eta\eta$ [resp. $\eta\eta\eta\eta\eta\eta$] tõlgib LXX v. 4
 θυσει [resp. θυσει: Ng, θυσει: ef *j p z] v. 10 aga αψησει [resp. αψησει: o] ja sellest teeb
 KÖNIG järelduse, et v. 10 $\eta\eta\eta\eta\eta\eta$ tähendab „dalassen“ [Kuid ka αψησει αυτα απ
 εραυτι κυριου του θεου σου pauidub yldse θεου, arm & th. Itälja võib olla tu-
 leks siis yldse kustutada]. Mulle ei paista nii mingit põhjust v. 389 tervikust ära
 löigata. - Tõenäolikum on aga, et v. 2 $\eta\eta\eta\eta\eta\eta$ ~~kuuta~~ mittealgatus
 [ERBT 92 HÖLSCHER 1882], sest ta on olemas vaid $\epsilon\kappa\omicron\chi\varsigma^m$ [et juures vähe erinevalt]
 juures ja sellega väga vähe kindlustatud. kõik muud „parandused“ paistavad
 mulle arjatud, iseäranis imelik on LÖHRi [25], qma „2, 5 bis arami obed abî
 inkl. 10. 11

Me satume esmalt kokku väga omapärase bisantiga preestri tiitli $\eta\eta\eta\eta\eta\eta$
 $\square\eta\eta\eta\eta\eta\eta$ $\eta\eta\eta\eta\eta\eta$. Ma ei usu, et see muud võiks tähendada, kui et preestrid
 alati rändavad yhest kohast teise ja inimesel pole vaja yles otsida teatud
 preestert vaid see, kes just sääl on. Väga imelikuna tundub ka see $\eta\eta\eta\eta\eta\eta$, kas
 ei tea ümmimene, et sääl olemas on levitpreester või ei ole see alati kättesaa-
 dav. Ma usun ka, et $\eta\eta\eta\eta\eta\eta$ tuleks teisiti tõlkida kui harilikult, kas mitte „ich
 will kundtun“, millele siis väga hästi liituks kõik järgnev - nii hästi preestri ta-
 litus, kui ka see ilus palve. WELCH [26] juhhib tähelepanu sellele, kui palju siin koma-
 takse, et kõik, mis tehakse peab olema jahvele [cfr. ka WESTPHAL 75 BERTHOLET 40

(127) BENTZEN 50. 56 STEUERNAGEL Entst. 43 WELHAUSEN Prol 90], s.t. israeliit peab igapidi emale hoidma Sa'alist, sest mitte see vaid Jahve on annud talle maa ja pärisosa. Samuti paistab silma anni tooja abitus, ka kõige lihtsama riituse juures peab talle abiks olema preester, kuna ainult see tunneb õiget Jahve riitust. Ja see kõik viib awamisele, et v. 1-11 on väga vana - ja selle teeb veel enam tõenäosemaks, et tooja isa on TIN 'DIN [kuna juba Abram on 'TIY hiljem] siis peab see tagasi minema ajale, kus 'DIN ga veel hästi läbi saadi, see on enne Sauli [ŠANDA 256]-hiljem olid aramealased suured vaenlased ja Keegi poleks end pidand smeti põlvenevaks smist vaenlasist ja pääle eksili poleks Keegi öelnud, et esisa Abraham oli TIN 'DIN, sama poleks maksnud ka Jakobi kohta, kellele muidugi siin mõeldud on, sest Jakob põlvenes ju hilisema traditsiooni järgi ka Abramist.

Muidugi aratakse, et pääle selle palve retseerimist tuleb pidada kultiline söömaaeg Jahve es; DILLMANN, BERTHOLET ja STEUERNAGEL aravad, et selle materjalina tarvitati just tē'št'hi, kuigi see 184 järgi kuulub preestrite kui Jahve asemikule ja ta kvantumi vähesus „would not cause very great rejoicing to a man and his household“ [WELCH 29 cf REISSFELDT 45], pääle selle esineb igal pool, kus mõeldakse kultilisele söömaajale hoopis teistsugune fraseoloogia, - nii et terve selle riituse sisu pole muud kui, et Keegi läeb [võib olla siiski ka perekond] oma makõmi juure loeb sääl oma ajaloolise tunnustuse ja siis pöörab koju tagasi, kussis tuleb olla TPDV. - Niisuguse tellukese talituse pärast Jerusalemma minna on tõepoolest väga mõlletu nõudmine, sellepärast on ka arusaadav, et kultustentralisatsiooni pooldajad siia lõppu iga hinna eest ka kultilise söömaaja tahavad lisada, aga on selge et see siin puudub. Ja kuna asi iseenesest on väga abitult naioni, siis saab ta veel enam selleks kui STPTSTT mõte on „da lassen“ - siis on israeliidile ette kirjutatud ja seletatud viimane kui pisi-asi [ka STPTSTT], sest kes riituses eksib selle karistus on suur [WELCH 68]. Ja

lõpuks olgu öeldud, et miskipärast teendub, et selle loo kese ümber oleks nagu mingi Moosese aegne õhkkond, võib olla, petab see tunne seiski.

Samuti nagu kymnis tulid ka loomseikud „selbstredend“ [LÖHR 17] anda jahvele. See määrus esineb kõikjal raadustikes 8x 1312sqg 1215 Lev 2726 8x 2228sq 3419, — kuid Dt 1519 - 23 isärasus seisvat selles, et siin leidub kultustsentralisatsiooni nõue ja sellepärast vana seadust on muudetud. 8x 2228 [cf. Lev 2227] nõuab, et esiku yleandmine Jahvele syndima peab seitme päeva pärast [07 7573], selle kohta arwab aga KLEINERT 71, et niisuguse nõude läbiviimine oli võimalik vaid kõrvos], kultusts. puhul sai see muidugi võimatuks, seet „wegen jedes einzelnen Kalbes oder Schafes nach Jerusalem zu pilgern, war natürlich unmöglich; daher wurde nachgelassen, daß die Opferung nicht jeweils am 8. Tage sondern nur 7707 7707 zu erfolgen habe“ [HEMPEL 198 cfr BERTHOLET 49 etc] See 7707 7707 pidi olema pesahi [selle vastu vaid NICOLSKY ZAW 1927 174-190 BAUERNKZ 192697] ja OESTREICHER [112] arwab koguni, et ka 8x 1311sqg 3419 7707 7707 tähendab pesahi.

Kuid mõtlema hakates niisuguse teooria üle, kus kõik elanikud samal päeval koguvad oma esikutega yhte kohta, paistab ta väga imelik. Võib olla ja see on väga tõenäolik, et 8x 2228 on valesti seletatud. LÖHR [17] cfr. WELLHAUSEN Prwl 91] ja OESTREICHER [112] väidavad kindlalt, et 8x 07 7573 ei sisalda ohverdusmõistet, v. t. esikut ei tulnud ohverdada 8. päeval, vaid siis tuli ta eraldada teisist jahve jaoks, tõeline ohverdus võis syndida millal tahes. — Traditsioonilise seletuse järgi olvat Dt pidanud 8x: 07 7573 asemelle tooma oma 07 7707 kuna termin olvat ta juures muutund, kuid julva BERTHOLETi [49] seletus selle mõiste kohta on „das das Betreffende an die Kultstätte gebracht, Jahve zu eigen gegeben wird.“ — ja see on täitsa sama, mis 07 7573 ja kui veel senise 07 7573 seletuse asemelle uus seadla, siis on selge, et seadused on

paralleelid ja dt võib olla veel vanem, kuna ta ei määrata, ²⁸ 7511 resp. ו'תקס
 jaoks yhtki kindlat termini. ~ ja kui hakata reflekteerima vähe selle seadu-
 se löbi viimise yle traditsioonilises mõttes siis tuleb suur hulk võimatusi. Esialt,
 kes söi need loomad resp. loomakesed ära, sest Josephuse järgi [B. J. VII, 3] tekken-
 deti kümne kunni kahekümne inimese pääle yks tall pesah puhul - ja enam kui
 yks oli neid igal patriarkil - ja siis oli ju transport võrdlemisi raske, oli muidu-
 gi sellaseid loomi, kes ise käisid, kuid suurema osa pidi kyll kandma. Ja siis tule-
 vad asjad, milledest HÖLSCHER [187] on tabavalt kõnelend: „Man stelle sich vor,
 daß Judäa vor dem Exil etwa 120.000 Einwohner gehabt haben mag; alle diese
 Menschen mußten also gleichzeitig „vor Jahwe“, d. h. im Tempelhofe zu Jerusalem
 ihre Opfermahlzeiten abgehalten haben! Man stelle sich die Menge von Schlacht-
 vieh vor, die dann gleichzeitig im Tempelhofe geschlachtet worden wäre. Ich ver-
 mag in alledem kein Bild der Wirklichkeit zu sehen.“ Mina ka mitte! - WEL-
 HAUSEN [Prol. 89] arvab kyll, et dt lubavad 1423 järgi esikud miyya ja Jeru-
 salemmas uusi osta. Kuid see on võimatu, sest selgesti teendub, et 1424 7511X
 sees püüduvad 5771 ja milleks oleks keegi endalle väljaspool Jerusalemma ost-
 nud yhe esiku, kuna see oli ju ו'תקס, taast mingit kasu polenud ja kuulus
 Jahvele, - mingit kollektsiooni ju smeti keegi teha ei tahtnud. ~ Nende kõigi
 kaalutluste pärast ei ole võimalik muud tulemust kui, et siin võimatu on
 oletada kultuuts. [cfr OESTREICHER 111 sq. STAERK Pr 49 sq], ka 7711 7711 pole
 sellele mingiks takistuseks, kuna tal on kindlasti sama tähendus kui 1422.
 7711 7711'. Igatahes pole põhjust otsida siit ideoloogiat, WELCH [16] ytleb sellas-
 te inimeste kohta äieti: „We professors may be able to conceive of a body of
 priests, who in the hour of their national agony, were placidly busy with the
 task of revising their national ritual in order to make it correspond with
 a pet principle.“ 19 Nov

Aga mulle tundub ka kahtlane, kas 1519-23 yldse algesse Dtsse kuulub, ta kannab igatahes väga kempilatoorseid karakterit, kõigile Dts esinevate fraaside reminis-
 tsente leidub ja päälegi on 1423 juba sama asja käotud, mis siin [see poleks Kyll endast
 veel põhjus kuna 1422-27 on 1217 lähem selitus] ja selle juure tulevad veel teksti ras-
 kused. TDP7 v. 19 seisab võimatul kohal ja siin jääb ta suuremas osas LXX MSS es
 ainult EΘdgnpt asetavad ta õigelle kohale TITIT-ΣC järgi, -LXX AB asetavad
 Kyll Lakef Katōni TINSIT juure, aga siis võib ikka ja alati küsida, kuhu jääb
 TITIT kuna sellase asetuse viisi puhul on oodata ka tolle yle midagi, ja pääle
 selle on TDP7 vastolus ju TITIT-ΣC [ja paudub Kyll ainult a. juures] ja Ex 3419
 [Cfr Num 1815] et ole selgesti ΣC TITIT TITIT-ΣC. liks ei ole TITIT yle midagi öeldud?
 Samuti on TITIT-ΣC vastolus v. 21-23, mida sellepärast mõned lisandiks pea-
 vad [SCHMIDT 1872 STEUERNAGEL 142 ERBT 90], kuid GAUTIER [Introduct. I 14] näeb
 just selles 1519-23 uudust, - pääle selle on aga v. 21-23 kombinatsioon 171 ja 1215sq
 [vsp 20sq]. ja nii on need mõningad värsid läbi ja läbi vastolusid täis. Pääle
 selle on imelik, et siin paudub selitus, mis tuleb teha roojaste loomade esiku-
 tega ja, mis inimese esisyndinutega, kuna aga need määrused esinevad Ex 22
 152sq [inimese kohta ka Ex 22 28 3420] ja seda kohta peetakse deuteronomistli-
 kaks, siis omandab asi veel kahtlasema värvingu siin, sest Ex 132sq on kindlaoti
 vanem kui sinne ja yldse vist väga vana asi, sest esisyndinute ohverduse kohta
 seisab TITIT, mis Dt 1810 ja mujal raamatuis on saanud term. techn. Wolocho-
 ri kohta - ja sellest ei saa järeledada, et Ex 132sq oleks hiline [WELHAUSEN Prol 86]
 vaid ta on ajast kus sellel terminil polnud veel juures paganlikku maitku -
 [Dt 1810 tundub Kyll WIT 15TIT TITIT TITIT lisand, sest kõneldakse nõidusest]
 s. t. väga varasest ajast. Selle juures esineb ka Ex 1312 [Cfr. 3419] esikute ohri juures
 TDP7, aga see on ka sääl väga halvast seisukorras ja ma usun, et ta on li-
 satud vastolus olles Wolocho kultusele, mis nõudis nii mehi kui ka naisi.

Et aga ka Israelis või parem vast enne jahviismi võitu Moosese kaudu inimesi on tapetud, s.o. ohverdatud esisyndinuid on kindel, [NÖLDEKE ZDMG XLII 485] sest muidu ei arvestaks meile säilind seadused inimese lunastamisega, kindlasti pole tegu mingi „nachträgliche Generalisierung'iga,“ [WELCHHAUSEN ProI 87] ega või öelda: „In 2x 2228sq und 5419 scheint diese Konsequenz noch nicht gezogen, ja noch nicht einmal als möglich geahnt, und in 5420 erst nachgetragen zu sein“ [iib. kaswendused mu!], ega pole tegu ka teoreetikaga [BAENTSCH 2x [22286]] Lunastamine oli kindlasti alles hilisem komme, — kuna esisyndinul Israelis on maksimaalne tähendus, suurem kui yhegi muu rahva juures [Cfr. p. 135]

[Kuid ne saame siit, olguugi hiljemast lisaandist veel yhe võimaluse tõestada eelpool esitatud tapu teooriat [p. 1 —]. Kindlasti on ka vigane või pime esik $\text{ו}^{\text{פ}} \text{ט} \text{ר}$ [vast ainult siis mitte, kui tal syndides juba need veard on?] ja smeti söövad ta liha koos $\text{ו}^{\text{פ}} \text{ט} \text{ר}$ ja $\text{ט} \text{ר}$, s. t. mitte lihas ei seisa pyhaduse tunnuseid, vaid liha on indifferentne [kuigi iseäranis siin see oletus tundub väga kahtlane], shver seisab aga verevalamisest maha, ja selge shundamises seisub ainult selles, et terve loom tuleb tappa makõmil vigane aga kodu. ~ Nii võib seletada, kuid mulle tundub siiski kahtlane kas vigane loom on $\text{ו}^{\text{פ}} \text{ט} \text{ר}$ ja näib siiski loomulikum, et ta seda pole. Ja siis on v. 2259 täielik paralleel 1215sq ile.]

Nii siis esikute jahule yfandmise argei ole sugugi kindlaks määratud, — muidugi viidi nad makõmile siis, kui selleks võimalus oli, terwet esikute hulka korraga ei viidud kindlasti mitte. Aga, et v. 19 nimetatakse niihästi $\text{ו}^{\text{פ}} \text{ט} \text{ר}$ kui $\text{ט} \text{ר}$ esikuid, siis ja 162 esinevad pesahi puhul ka samad ohvriina, siis on väga tõendoline, et pesahiks tarvitati ka esikuid, kuigi see selgesti öeldud pole. Kuid ma mõtlen, et see, kes lisas 1519-23 hüviisi aru sai pesahi esikirjast.

See pesah perikoop on üks raskemaid terwet Deuteranoomiumis, kaas on pesah ja massoth juba algusest saadik sts kombineeritud olnud ja kui mitte, kumb

on neist siis algne? Et seda küsimust lahendada tuleb vaadata esmalt nende
 pyhade ajalugu ja arenemiskäiku ja see ei ole väga lihtne ega selge, kuna pole
 yhesugusi arvamisi pesahi algupära, zittuse- ja ta pyhitsemispiirkonna kohta
 Vanas Israelis. — Mu teada on olemas küll vaid kaks inimest, kes arvavad, et pe-
 sah on Moosese loodud [ŠANDA 303 RIEDEL alttest. Untersuchungen I 70], kuid see
 arvamine on vastolus Ex 12 21 traditsiooniga, kus Mooses käsitab pyha kui en-
 nem tuntut. Ma usun, et seda pyhitseid pääle israeliite ka teised kõrvesu-
 guharud, kuid israeliitele langes ta yhendusse Egyptusest väljaminekuga
 ja need, kes omaks vätsid sama ajaloolise faktumi olid sellega saanud ka Isra-
 eli kultuskoguduse liikmeiks [CASPARI 102 sqq]. — Et ta nomaadide pyha oli kat'
 ⲉϣⲟⲭⲛⲧ, siis ei olnud tal muudugi põllutööga algeliselt midagi yhist [RIEDEL ib.
 69 sq usub küll], küll väista aga kõrves yhenduses olla vilja ja leivaga.

Terves Vanas Testamendis on pesah muunikum otse nagu reminitsents väga
 arkaaisest ajast, ta ei kanna kunagi nime Ⲛⲓⲓ [pääle Ex 34 25. KÖNIG [GAR
 134 LÖHR 23 NICOLSKY ZAW 19 27 178] ütlevad, küll viist WELHAUSEN [Stol 84], jän-
 gi, et LXX lugevat ΠϞϞⲓⲓ Ⲛⲓⲓ asemel Ⲛⲓⲓ, kuid B's seisab: οὐ σφαῖς ἐπι βουῆ
 αἵμα θυμιαμάτων [ⲓⲓⲓⲓ] μου, kai οὐ κοίμηθησεται εἰς τὸ πρῶτον θυμια
 εὐσθησ τοῦ πασχα ja BROOKE-MCLEANL MSS ei muuda pilti sugugi. Ja nähta-
 vasti on sellane viga yksteiselt mahakirjutatud. WELHAUSEN, kes 84, tah-
 tis lugeda Ⲛⲓⲓ peab 86 juba seda värsi sekundaarseks [samuti ARNOLD JBL
 1912 9 sqq BERTHOLET St 50], kuid ka Ex 23 18 on ⲓⲓⲓⲓ paralleelis Ⲛⲓⲓⲓⲓ ja on sel-
 ge, et viimase all mõeldakse pesahi, HOLMES-PARSONSi 71 lisab just πασχα ja
 F* puudub μου Ⲛⲓⲓⲓ juures ja sellepärast peab ka Ex 34 25 olema algne. II või
 sigemini väga harva, kuna Ⲛⲓⲓ kat' ⲉϣⲟⲭⲛⲧ on just sukkoth, ka St ei nimeta
 pesahi Ⲛⲓⲓ ja sellest järeldatakse yldiselt [e.g. HEMPEL 200 T BERTHOLET 50, KHS³
 545, KEGEL 90, MERX 53 KÖNIG GAR 299 HEMPEL, STAERK 46 WELCH 178] et pesah ole-
 väeja arvatud BEER 18

vat olnud alguses kodune riitus. Mille paistab aga see kaunis kahtlane, kuna
 IΠ on yhenduses IXPiga ja viimane mõiste sisaldab kindlasti mingi orgiastli-
 ku varjundi. Sellega tähendaks IΠi puudumine pesahi kohta, mitte ainult seda,
 et ta polnud kultuskohal peetav, vaid ka seda, et ta loomult erineb teisest
 pühadest. Enam vähem yldiselt arvatakse ju [välja arvatud GUTHE, KÖNIG GAR
 154 dt 15 LÖHR 23 KLEINERT 65 cfr ELHORST ZAW 1924 140 WELCH 170], et pesah puu-
 duvat BBs ja selgitatakse seda sellega, et pesah polevat olnud IΠ, tähendab
 olnud kodune riitus, kuid me nägime, et Ex 2318 IΠ all kindlasti on mõel-
 dud pesahi, Ex 34 aga järgneb tavaliselt BB'le [võib olla on õigus PFEIFFERil
 [Expository Times XLIII 294-310] teda nimetada „a postexilic copy of Ex 23“]
 y' [Ex 12 21 sq] mis terminoloogialt kaunis lähedal H'ile ei ytle midagi tap-
 miskoha yle, et aga ta tapmist nõuab IΠDUD kaup, siis on vaevalt või-
 malik, et ta eeldas riitust iga israeliidi kodu, H [Lev 235] ei nimeta küll koh-
 ta, aga võib kindlasti öelda, et ta pesahi eeldas makõmil. -Lõpparengesi-
 nel P's, tappa tuleb kultuskohal syja aga kodus, iga ST'I eraldi, kuid
 sellasel juhul kui ST'I väike on liiga võivad yhtlasi syja ligernad naab-
 rid, sellega veel mingi reministsents mišpahast. Peisab ka teise pesahi rei-
 le [Num 9-14], kes esimene puhul olnud NDÜ või olnud reisil, hiljemast ajast
 [^{halla} ~~Aboth~~ IV 16] steame, et selleks ei olnud vaja Jerusalemma tulla.

Sellest väga lihtsast materjalist on väga kirjuid pilte pesahi arenemiskäi-
 gust konstruitud. Õigusega on muidugi kõrvale jäetud STADE [Theol. § 871]
 WELLHAUSENi [Prol 86] ja ERBTi [43] vaade, et alles Dt olevat pesahi maksmä
 pannud, sest selleks tuleb tekste väga suruda, On aga enam vähem yldine arva-
 mine, et pesah oli alguses kodune riitus, Dt viis ta aga tsentraalkultuskohale
 yle, et tal oleks võimalik valvata ta yle, sellane riitus on maksev ka veel Kro-
 nisti ajal, kuid lib. Jub. näitab, et minnakse yle viimasele astmele, tappa ~~gk-~~
skuto

Jerusalemma templi õuel ja söömine Jerusalemma piirkonnas. GUTHE eraldub vähe sellest yldisest skeemist, ta arwab, et kodu ja Jerusalemma pühituse vaheastmeks oli pühitus makõmil ja NICOLSKY arwab, et pesah alguses oli פסח püha, ^{cf. BEER 26} siis sai koduseks ja viimaks viidi yle Jerusalemma ja tehti yldiseks pühaks tervele rahvale kusjuures pesah ka oma algelise loomu kaotas.

Mulle paistab, et traditsioonilisel seletusviisil pole alust tekstides. Vähemalt pöõle Mooset sai pesah jahvistlikuks pühaks ja ekslik on arwata, et israellidile kodu oleks olnud jahvismi tugi [CASPARI 105 cf. Neh 13:23-29], naisterahvus ja sellega usk võis alati varieeruda ja milline ta oli see polnud israellidile sugugi tähtis. - Ja ükski vanem allik ei anna põhjust oletada, et pesahi oleks peetud kodu, vaid J¹ ytleb, et פסח on pühitseja, s. t. igal miõpahal pidi sama oma kultuskoht, kuna kana'nis vähemalt nad väga ligistikku, vähemalt yhes majas kindlasti ei elanud. פסח koosnes muidugi täis kasvannuist, s. t. abiellunud meestest, nagu ka muude rahvaste juures, olles seega mingi „Männerbund“, oli ta pöõmine ylesanne muidugi kultus. Alles hiljem kui פסח tähendus põhjalikumalt kaduma hakkas, vastalles pöõle eksili, tõusis tendents teha pesah offitsiaalseks kultusaktiks.

Pesahi riituse kohta on meil teated J¹ ja P's ja need on, vaatomata muidugi võrdlemisi suurele ajalisele vahele, samad, sellepärast on võimatu, et vahepöõl oleks olnud midagi teisiti. Ex lugude järqi on vajadus pesahiks see, et hoiduda Israelli esisynodinute surma eest [Ex 11:4-8:7]. Ja pesahi tselebreerimisest võib ösa võtta ainult ymber löigatu [Ex 12:43-51: P], s. t. פסח liige - ja sellega on iga פסח selle jaoks, et ei tapaks jahve ta esisynodinud poegi. Ja selgesti kannab terve riitus kurjatorjumise, mingi demonliku olõuse eemalajamise laadi, kes lapse verd tahab. Per analogiam pannaakse inimesiku asemel loomesik. Kuid mulle paistab, et loomesiku ohverdamine [Korja õnnestumise saamiseks

GOTHE 221] ei ole abgeleitet ja usun, et on õigus ~~neist~~ nende inimeste vaardetel, ke- 134
da WELHAUSEN nimetat, „Streifzügler auf Alttestamentlichen Gebiete“ [Prol 87, kah-
juksel nimeta ta yhtki neist

Maarwan nimelt, et enne Mossesit tapeti perakvi puhul esisyndinud poeglap sed, kas
yldiselt või oli erinevusi ei ole enam võimalik, ^{ta adg soada,} ja Teegi MADER [140] usub, et 2t 1251
189-12 eeldavat laste ohverdarnist jahvele. - ja nimetatud väitele juhib palju asja-
olusid: Jahve tapab [resp. ta ingel] kõik Egiptuse esisyndinud, tal on selgesti
olnud ka kowatsus Israeli esisyndinuid tappa, aga israellidid estavad end
allegst õnnetust lahti loomadega, õigemini petavad jahvet, sest nad määrivad
lapse vere asemel elaja verd ustele. Samuti on sellest õnnetusest põõlind jälleg väga
tumedas Ex 424-26 säilind: Moses oli esisyndinu ja ta oleks pidanud ohverda-
tama jahvele, samuti ka Gersom [10] järgi ja sellepärast tuleb jahve neid tap-
ma. Siipsona päästata mõlemad ymberloikamis läbi, resp. selle talituse piltli-
kult tegemise kaudu. - Seletus on nüüd väga lihtne: ymberloikamisel [NB! ta
peab syndima samal ajal kui esikute 77 151] on nagu muulgi puberteedi riitu-
sil kaks momenti, esmalt on selle läbi Moses ja Gersom yle viidud 77 151D VD mees-
te klassi [10 151 17] ja jahvel ei ole neid enam õigust tappa, teisaks on ta kast-
ratsiooni, sellega faktilise tapmise äkviivalent [GHILLANY, Menschenopfer 592-603 DAU-
MER, Feuer und Molochdienst 22 sq ctr. MADER 125] ja jällegi pole jahvel õigust ymber-
loigatut tappa. Usun, alles siis kui inimesiku tapmise asemelle astus loom, selle koh-
ta 77 151 oli 8. päeval, - viidi ymberloikamine ka yle kaheksandalle päevale. ka
Gen 22-20 [E] on yhenduses siinsega, ta on kindlalt tendentslugu esikute ohver-
duse vastu [cfr. NOLDEKE ZDMG XLII 485]: Jahve on ise armud loomad, keda tuleb tar-
vitada inimeste välja lunastamiseks [NB! ei kõnele midagi Jisrahki ymberloika-
misest]. Kuid mulle paistab, et see lugu on ymber tehtud niisugususest, kus Jisrahki
tõepoolest tapeti [v. 15 on mõte ainult siis kui arvata, et ohver faktiliselt tehtud on,

Sehr schön für die

samuti puudub ilma sellela iiga mõte ka järgneval õnnistusel, - rabbinistliku
 „Jishaki tuha“ kohta *cf.* ZAW 192] Ja vaministsentse allele vanale komsele on
 kõikjal VJs, - esisyndinuil elualati viletram kui teistel [*e. g.* Esau, R^c-üben, Manasse]
 nad on teiste võimualused.

Arvan siis, et pesahi pyhitsemine kujunes järgmiselt. Naised pole ümber löigatud, sellepärast ei saa nad ka õigupoolest pesahist osa võtta. Mehed võtsid endi esimesed poisjad [või endi naiste?] tapsid nad ära ööl, et asi kannaks mystilist ja saladuslikumat ilmet, yheskoos $\Pi\Pi\Sigma\Omega$ kultuskohal ja söid ta ära ja seletasid naistele, et seda olewat teinud demonlik jahve. Ja et naised seda usuks, ei tohtind muidugi midagi järgi jääda hommikuni, sest demon õgib tervenä ja ei söö tykikaupa. Söödi muidugi suure rutuga: vöötetult, sandaalid ja kepp käes ja põgereti siis koke oma maija, mis suleti, et „demon“ järgi tulla ei saaks ja hoiduti hommikuni oäljamine mis eest, et mitte langeda „demoni“ kätte. [Võib olla aga, et see käsk käib maija jääjate kohta ja siis oleks meeste pettus muidugi hulga raffineritum]. Kas vere uksepiidale vöidmisriitus ennejahvis **elik** on tundub mulle kahtlane, ta paistab olevat eriti Mosesse biutatud. [Võib olla, et ei teadnudki naised, et mehed esisyndinutega lähevad $\Pi\Pi\Sigma\Omega$ kultuskohale, vaid kuna meeste riitus on teisile, öeldi, *cf.* VÖLTER, Passah 6 et nad peavad esisyndinu viima kõrve mingile „demonile“?]. Pesah peab olema P järgi praetud [$\Pi\Sigma$] dt järgi aga keedetud [$\Sigma\Omega$], mille viimase P keetlab, sellest võib, nagu loomulik, järeldada [*cf.* WELHAUSEN Pw 68 BERTHOLET 57 EICHRODT NKZ 192 f 54], et dt komme on varem, kuna harmoniseerimiskatsed [*cf.* BEER 15 RHEIM 5] ei pane tähele seda, et dt $\Sigma\Omega$ i keelab just P. Söömise juures tarvitatud ained $\Sigma\Pi\Sigma\Omega$ ja $\Omega^{\circ}\Pi\Pi$ on küll [niipalju kui ma otsusta suudan] alati olnud samad. - Tähepanemiseväärt on, et J¹ ja P¹ esineb vere tarvitamini netjandub aga BB's, tust rippuvas ex 54's ja dt's [Ka ex 54 eeldab pesahi kui haagi makõmil: BEER, Pesahim 8 OESTREICHER 113 *ctr.* STAERK P. 47], kas võime aga

phantasie

selle alusel konstateerida mingi vastolu riitusel Põhja ja Lõuna vahel?

Muidugi on vaja seletada, miks israellidid esisündinud tapsid? Arvan on nii võimalik see: paljude loodusrahvaste juures on usk, et esimene poeg on uuesti sündinud isa ja isendaast loomulik on, et mees oma isa kõigist inimesist kõige enam ootab, sellepärast pole ime, et ka selle tapmine, kelles oma isa näha keel. - Alguses tapeti too muidugi peagi päiale synni, kui Moosese ajal ta asemelle astus loomesik siis võis esmalt pesah olla iga loomesiku synni järgi, ega pikkamisi jättis muidugi see pesah, mida pyhitseti väljaminekua ajal Egiptusust kõik teised varju. Võimalik on ju ka, et oli mingi kindlam termin juba alguses olemas. Muidugi oli selles tapmises ka viljakusnõidus implicite nagu selgub Gen 22:17, kuid kahtlane on kas vereustele võidmises sama mõte esineb ja kas see on määratud t'ra-pimile [HOFFMANN-GRESSMANN ZAW 1922 102] on samuti kahtlane.

Nii siis sai pesah alles Moosese ajal Karjastepyhaks [WELLHAUSEN Prol. 91 HEMPEL 2007 NICOLSKY CASPARI 162] ja enamuse arvab, et kuna ainult Judas karjakaasvatus oli teatud kõrgusel ja ainuke tööala päämiselt, et siis pesah oli puhtalt Juuda pyha, kuna Israelis ta asemelle astund enamvähem põllutööga seotud massoth. Kuid GUTHE [Baud. 223] väidab järeldades praegusest ajast, et ka Põhjas karjakaasvatamisega rohkesti tegemist tehti. Ja mulle peab, et massoth eo ipso on venud seotud pesahiga ja on võimalik, et mõnel pool terve kompleksi nimetuseks tarvitati pesah, teisel massoth. - On maid kus inimesetapmine teeb roojaseks [cfr. HEMPEL 231; זָרַחִי 21, on peetud sõjas tapetuks, ega meti on talle lunastust vaja], siis peab roojaseks saanu elama lahust teistest ja sööma teistsugust toitu, sellast sharilikult, mida sügaks leinamise puhul. Ja ma usun, et ka massoth on sellane praeg, kus leinates tappu sügaks hapnemata [usun WELLHAUSEN 69] vaster, et sellel seisab just rõhk] kooke. Leinamisaja kestvus on varieeruv, kuid on väga loomulik, et ta

(SCHWALLY, L. 41)

idamail on seotud seitsme päevaga. Seinamis aeg lõpeb tavaliselt lustratsioonitü-
tusega preestri juures või kultuskohal, siin pole küll midagi kõneldud lustrat-
sioonist [kuigi ST 1510] võiks olla tuletatud mingist fraasilisest 'שׁוֹרֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ'
cf. BEER 21
Kuid kaheksandal [resp. seitsmendal ^{St 168} ~~St 15~~] on kultuskohal יְהוָה אֱלֹהֵינוּ ST 1510 [see
pole mingi P termin nagu väidavad BERTHOLET 51 POUKKO 249 STEVERNAGEL
est 2 Reg 10ab Jes 143 Jo 114 2s Am 521] ja, et rõhutatakse יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ [LXX:
οὐ ποιήσεις ἐναντίον πᾶν - ~~εἶπον~~ [sub = G] ἔσπον, - πηρὶν ὅσα ποιηθήσεται ψυ-
χῆν - [sub = G, om: x, totum om: k.] [misiseendast ka pole P termin], siis näitab
see, et oli töötamiseks kiisatus ja see on mäistatav ainult siis, kui kauem
aega eemal ollakse olnud tööst. - Kui massõth on olnud lustratsioonipüha,
ta on ju ka יְהוָה אֱלֹהֵינוּ siis pole ta pühituskunagi olnud kodune [mida STAERK
BEER 19
Pr. 451 arwab] ja pole olnud kana'aniitlik viljaesikute püha [BUDDEZAW 191/242]
GRESSMANN, Mose 105 etc. WELHAUSEN Prol 85 WELCH 78], aegagi või väita, et tal
kunagi pole olnud suhet pesah'iga [LÖHR 21]. Seda suhet näitavad aega kõik
allikad, emb kumb kas on mõlemad yksteise järgi seotud või yhendatud
yhaks pühaks. - Muidugi on võimalik, et kana'niitel samal ajal kui massõth
oli mingi viljaesikute püha ja, et sellel jooni yle on võetud.

Vana muidugi juba püsti pühi ajalooliselt motiveerida: pesah - massõthi juu-
res oli see loipso antud, ta oli ju yhenduses väljaminekuga ^[KÖNIGGAR 299] õgypstusest või või
õelda, et see oleks ratsiooniseerimine [BENTZEN 50sq. 56] või hilisema aja tunnus
[DUHM Prop. 215 ^{BEER 30sq} BERTHOLET 50 WELHAUSEN et pl.], sest šabu'õthil puudub yld-
se ajalooline motivatsioon [ŠANDA 304] ja Lev 2343 [kindlasti R^H] on näha kui-
das hiljem need, kes sukkothile püüdsid saada kultuses keskkohta, peidid pe-
sahi tähenduse paralyseerimiseks, suurevaevaga ka sukkothile otsima aja-
loolist motivatsiooni, mis tal muidugi ebaõnnestund on.

Kuid on õieti ynna suur arv inimesi, kes usuvad, et St 161-8^õ on värsid, mis

massootheri kõnelevad Pjärgi lisatud [HITZIG Heidelberger Jahrbücher 1859 10 80 COR-
NILL & inl. 25 STAERK 1159 SCHMIDT 187 MUUSS ZAW 1916 94 BERTHOLET 50 STEUERNAGEL 112 ZAW XX 1310 HEMPEL 205 PUUKKO 24759 MARTI KHS 4289 ELHORST ZAW 1924 136. v5
BEER 30 SELIN & inl. 49, MOWINCKEL II 205
140 BUDDE ZAW 1926 191 et cet.] STEUERNAGEL usub, et massootheri juudas alguses oli
tundmatu ja alles 420 paigu sai kombinatsiooni, mis pärit ± 600 [miko just
sest ajast?] Jellu, kuna seda töestavad elephantine pesaki papyrus [SACHAUN],
kus olevat kõneldud massootheri maksmapanemisest elephantine juutide
koloonias. HEMPEL usub, et kombinatsiooni oli juba pääle 722 olemas tee-
tudes & 4521, - samale teetudes peabaga LÖHR [22] kombinatsiooni vane-
maks. - Kulle paistab kõik see väga kahtlane: kust tuli juudas 420 paigu
armastus massootheri vastu [ELHORST ZAW 1924 140], kuna ta oli ju vihatud sa-
mariitele kodune pyha? Kas oli juudol väimu elephantine yle, kuna muis
asjus need väga iseseisvalt talitavad on seda raske uskuda. Pääle selle pole
SACHAUN: 6 sugugi selge, ta ei kannu mingit ametlikku laadi, on väga väi-
ke [9rida] ja kirjakiijutaja Hananja elas Egyptuses olles Jebi juute, vend
ja kui oleks õige ELHORSTi [ib. 140] või HEMPELi [205] 459 rea täiendused, siis
oleks kiri formulatsiooni lähemal P'le kui D'le [MEYER Sitzber KPAW 1911 105 59]
Ennem väis selles papyruses esile tulla mingi õitlus lekaalsete vigade
vastu [HEMPEL 205] või oli ta epistula paschalis [ŠANDA 315 59, sääl ka li-
teratuur]. Täitsa väimatu on ELHORSTi [ib. 142] seletus: elephantiinlased ole-
vat seisnud yrgdt seisukohal, [kus on siis see armas kultuutsentralisatsioon?] mis
ainult pesaki pyhaks tunnistanud, ennem olevat nad ka massootheri py-
hitsenud ja nyüd püüdnud seda uuesti läbi viia. - kuidas on võimalik, et rah-
vas enda kultusega nii mängida laseb?

Selle pärast ei usu ma, et oleks õigus kusetada: 5aββ [või terve 3.] 4a [GUTHE
ka 4b et 11ΩN 717 □ 1?] ja 8 [nii stoustavad ka KÖNIG 292 KITTEL ThBl 1913. 3 AR-

21
frit

NOLD JBL 1912 1sqg [cf. PRE³ XIV 75] STAERK Pr. 451 WELCH 67]. Aga siiski võib tekkida
 siin kunagi teisiti välja näinud olla: esmalt võib ju ka pesahi siit puudu-
 nud olla [aluseks Dt 1616], teiseks on tekstis endas erinevused: $\Gamma\Omega\Omega\Gamma\Omega\Omega$ v. 1
 $\Gamma\Omega\Omega\Gamma\Omega\Omega$ v. 2. 4. 5. 6; v. 5b on antud mass'oth'e söömiseks 7 päeva, v. 8 ainult 6.
 Ja nii on siit võimalik mitu teksti kombineeri: I. v. 1. 3a α +8, väga loogiline ja
 selge tekst II. 2+3a β b, umbes samasugune aga rõhutatud ma α õmi ja mas-
 'oth'e syyakse 7. päeva, vististi on ka pesahi tapu päev juunearvatud; - sellega
 lähedas ühenduses on III. v. 4, mis lähedal 8x 3425 IV. 5. 6. 7, on võimalik ka, et
 v. 1. 3 oleks omaette, 5-8 omaette tekst, kusjuures kindel on, et viimane on ka-
 raktiivt kõige deuteronomistlikum, kuna v. 5 algab sama, mis v. 1 ja sama
 sissejuhatusega kui Dt 1217. - Aga need on kõik võimalused, milledega arves-
 tada võib, mis aga sugugi kindlad pole, seda enam veel, et samariitlased praegugi
 pesahi pühitsevad siinse rituaali [võimalik oleks vaevalt ka v. 5-8] jär-
 gi [Moulton, Das samaritanische Passahfest ZOPV 1904, 194-204
 Montgomery The Samaritans 37sq Thomson The Samaritans 130sq] ja kuna
 võimatu on usku, et sellane riitus oleks sellal loodud kui samariitlik skisma
 või üle võetud tolleleegselt juutelt, siis on ainus võimalus, et nad pesahi pühit-
 sevad vana Dt rituaali järgi ja sellega oleks kõigi erinevate osade
 kombinatsioon kindlasti vanem kui 722. - Kuid ka see kombinatsioon ei ole
 seadust tüübiliselt deuteronomistlikuks teinud, kui ta üldse on olemas ol-
 nud, ja see on sellepärast tähelepanemisväärne, et ta kinnitab oletust, et pe-
 sah-mass'oth [NB! Kõigis ülalkoetletud asendes on pesah-mass'oth olemas]
 oli iseäralik pühia, tal puuduvad kaasarvõetavate nimetused, isegi $\Gamma\Omega\Omega\Gamma$
 ja see nii tüübiline $\Gamma\Omega\Omega$. Sellest ei saa aga järelda [Elhorst-Faw 1924 137ff
 Guthe 220 Nowack 225], et just siin esinev vorm oleks olnud omane ürgdtle,
 sest siis peaksime kõiki muid Dt kultusseadusi võõraks elementideks ra-
 matus pidama] küll aga järele sellest, et Dt on pesah-mass'othi täiesti pi-

danud 777500 asjaks ja sugugi mitte rõõmsaks hõagiko

Terve selle israeliitlikuma püha kõiivimine koosneb [praeguse teksti- ja ka osa-
de järgi] kolmest: vigiilia makõmil, leinaleiva [777500, kas 777 pole mingis
yhenduses sin 777 või 777 iga] söömine kodu ja seitsmendal päeval luustratsioon-
577577 ~~ked~~ jällegi makõmil. - Juba see vigiilia, mis tuleb pidada 'Abibi noor-
kuul [nii 777777 tõi ki ELHORSTi ZAW 1924, 42 NOWACKi 225 ja STAERK iga [p. 451]]
on daatumis suhtes hoopis erineva traditsioonile, kuna siis pole mitte P'le „übrig
geblieben die Feste nach Tagen zu datieren“ [BERTHOLET 50 vfr WELHAUSEN Prod.
89] ja P'le on daatumiks sama kuul [Aisan = 'Abib] 14., kuna aga P daatum
ei või olla tuulest võetud, siis on võimalik ainult seletus, et P ja Dt pole yhe-
suguse päritoluga, s. t. Dt pole jerusalemitlik ja siis võib ta olla ainult is-
raeliitlik. Muidugi ei oska me endile ja ka mitte vana israeliit, kujutel-
la pesahõhtut yheainsal makõmil. Ei seda loomade hulka, mis siiski
yha kitsas arealis pidi yhel õhtul [vfr. BAVERNKE 1926, 96 sq] tapetama,
ei seda suurt oskust, mis inimestel tapmise juures pidi olema, sest igal yhel
oli kuna terve talitus võis kesta vaid paar tundi vaevalt mõnikymmend
sekundit selleksaega, ei oska ka kujutella kuidas templiõu välja võis
näha; elajad ja inimesed seegamini, kõik kohad kisa ja rõõkimist täis,
igalpool verd, ei suuda ka mõelda, et sellane ^{olemine} sündmus oleks selle päeva py-
halikkust tõstnud, ei suuda mõelda nende siiski võrdlemisi suurte pot-
tide arvu, kus liha keedeti, ei mõista kuidas inimesed sööma mahtu-
sid, ei taipu ka seda kuidas nad õõl säääl veetsid, ega tunne kena olevat
olla sellases kohas, kus igamees tegi tuld, et põletada jäätiseid [või oli
tuli yldine, siis tuli aga igal kuu aodada millal järg tei kätte tuli]
jaret sel lõhn, mis säääl oli just magus ega „tervisele kasulik“ ei olnud
on yliväga selge. - Yldiselt, kui vigiilia pidi olema yhel makõmil, siis

oli ta kõik muud, aga mitte paha talitus. Ja, et ta seda olla tahab, siis pole muud teed kui öelda, et iga prisi paha pidas pesah-massõthi vigiilia oma sanktuaariumis. Igatahes ei saa kultuutsentralisatsiooni põhjendada sellega, sellega et ta prohvetlikus religioonis on eeldatud [?] ja hiljem ka faktiliselt nii on olnud [KÖNIG ZAW 1924345 cfr WIENER-KEGEL 25], sest siis oli olukord hoopis teisistugune, olid muutunud ka nõuded ja terve pesahi rituaal. ^{cfr. Pesah im IX 2a}

Et siin 7717 7NS esineb pesahiaienena ei ol^{se} sugugi aga tunnusseks, et sinne rituaal oleks sellest hilisest ajast, kus pesah püüti lihtsaks seahäiko teha [NICOLSKY 244], või koguni denatureerida massõthi lisamisega [BUODE ZAW 192619] sest 7717 7NS esineb pesahi aienena ainult siin, -7 ja P's seisab ainult 7NS, kuna BB ja Ex 34 ütlevad 7717, siis võib uskuda, et ka sääl on seisnud mõtteliselt 7717 7NS ja siis oleks see suhtepõhjaisonaaliitlik isearaldus, võib olla sellest tingitud, et 771 smandas sääl suurema tähenduse kui Lõunas [cfr. ka BEER 31 WELCH ZAW 1927 24-27]

Leinaleiva söömine sünnib kodu ja see on kõige suurem hoop kultuutsentralisatsiooni teooriale, sest ei ole kuidagi mõeldav, et inimesed hommikul pääle vigiilia lähevad Jerusalemmaast koju [T² 77NS 5757 77 LXX 265 705 0K005 000 tähendab kodu; RIEHM 42 SCHLÖGL 2845 BAUERNKZ 1926 95], Kerberge (se. Jerusalemmas) cfr. aga KLEINERT 682, BERTHOLET 51. Võimalik on aga, et T² 77NS's peitub mingi viibe sellele, et 7775WN liikmed leinaleiva söömise ajal elasid ~~siis~~ teistest eraldatud hoones cfr p. 156], aga teistmendal päeval jälle peavad olema sääl. Juba MERX [55] näeb siin ideoloogiat [1618 kohta] öeldes: „Um die Möglichkeit der Durchführung, daß alle Männer in fünfzig Tagen zweimal nach Jerusalem reisen sollen, kümmern sich diesen theoretische Revolutionär gar nicht. Die nördlichst Wohnenden müßten an Ostern und Pfingsten zusammen 16 Tage auf der Lande

straße liegen" [umbes seimuti ka HÖLSCHER ZAW 1923187]. Siis ei ole muud võimalust, kui öelda, et meie traditsionaalne seletus on vale ja et puudub kultustsentralisatsiooni nõue siin täiesti. Ja seadusis kus see olemas on [PI] on pyha hoopis teisiti korraldatud, sääl pole ettenähteid mingit lahkumist kultuskohalt ja pesah-massoth on ka asjalt samaja faktiliselt on olemas ainult pesah. Siin on aga mõlemad iseseisvad suurused, aga nad on siiski ^{vad} yksteisest rippuvad ja võimatu on, et sellasel kujul see pyha oleks võinud olla yhel kultuskohal ja Pes. IX 2 järgi pole sel vaja pesahile tulla, kes 28 km eemal. Järgnevaid väga st. stiilis kirjutatud pyhi peavad ELHORST [ZAW 1924142] GUTHE [Baud. 220] NOWACK [Manti 226] esmalt väljaheidetuiko ja alles hiljem olude sunnil lisatuks. Peaksime aga siis nii kaugelle minema, et iga seadust, mille juures esinevad Levit ja PNU lisatuks tunnistame. Ja kui stle oli pesah pyha kat' εξοχή, siis ei ole kuidagi võimalik kuidas mujal [H, Pöeäranis] selli asemelle võib tulnud olla sekkoth [BAUER NKZ 1926801] On muidugi kindel, et sekkothi tähenduse tõus hiline peab olema kana'anitlikke mõjude läbi, st aga ei elista yhtki pyha [kuigi pesah-massothil kuivisraeliitlikumal kõigist ja ajalooliselt tähtsal võib olla rõhk] kuna pesahil on väga täpne termin, siis on sel iseendas määrantatu šabu'othi juures שַׁבּוֹתֵינוּ שֶׁבַע שָׁבוּעוֹת לְחַמֵּשׁ לַחֹדֶשׁ, kuna võimatu, sest pole sugugi nimetatud on, et חֹדֶשׁ לְחַמֵּשׁ לַחֹדֶשׁ oleks pesah. On silmanähtav, et sellane udune termin kultustsentr. pole sugugi soodus, sest „da der Termin für den Beginn der Getreideernte der Landesnatur Palästinas entsprechend starkem Schwanken unterliegt, hätte die Verlegung eines solchen bäuerlichen Festes an eine zentrale Kultstätte, wenn überhaupt möglich, eine durch Wochen hindurch sich wiederholende kultische Feier in Jerusalem zur Folge gehabt" [STAERK, Pr 44 efr. OESTREICHER 112]. Ja siin nõutakse ju veel, et

igapäevs omal ajal sinna läks, ka perekonna ja kõigi muude hooldealuste-
ga. Usun, et rahva vastolu sellele pühale on põhjustand ka v. 12, või see rõõm,
et ollakse iseseisev ja vaba isandast, kes ajale muidugi halvasti ryya endis.
kuigi mu teada ainult KÖNIG [292] selle närsi algelikkust kaitseb, paistab mul-
le, et selle kustutamiseks oluline põhjus puudub. Kindlasti on v. 12 mingi ajaloo-
like püha motiveerimis püüd, tuleb mäleta, et Egiptuses oli nii, Israelis on
aga teisiti.

Pühale endalle on nimi sama palju kui ta nimetus: Ex 2316 7²⁵ 77 77
Ex 3422 511 710 77 Num 2826 0⁷ 710 77 0⁷ [Lev 23 puudub nimetus]. Et Ex
34 tavaliselt lähel Ex 23 siis on imelik nimede vahe ja võib olla on 7²⁵ 77
alles muul ajal substitueeritud mingil teadmatusel põhjusel endise Šabu-
'othi asemelle - ja siis moodustaks Et jällegi Ex 23 ja 34 ga yhe grupi. Si-
ga võib olla HDLZINGERi [Ex 118, BENZINGER Archäol. 209] selatus selle nime
kohta, et põhjuseks on olnud see, et löikud normaalselt on kestnud
seitse nädalat, kuid on siiski võimalik, et Šabu'othil on mingi yhem-
tus ka 710 ga.

Palju halvem on lugu kultuutsentralisats. suhtes sellase pühaga, kui on
see alati maksimaalse rõõmu ja orgiaatlikukarakteriga sukkoth. Mis syn-
dis kodu seitsmepäevase Jerusalemmas viibimisega? Roomad nälgisid
ja häda oli neil igapäevi, - osa neist suri muidugi, vaerlased võis pääle
tungida ja laastata niipalju kui tahtsid, sest jooelnud Jahveustajad
suutsid neile ka kaheksandal ja yheksandal päeval vaevalt midagi te-
ha. Lapsed surid kindlasti nälga, sest arvestades israeliidi lasterohku-
se ja polygaamiaga [mida Et sugugi kaotada ei taha] oli nende Jeru-
salemma kaasaviimine enam kui võimatu. Seitsmepäevase joomise ja pra-
simisega oli israeliit muidugi kaunis vaeseks jäänud, kas ta ka siis koju

tagasi tuligi. Et pühak kohal viiuta läbi ei saand kui oldi joo-brud on mäistetav, veel enam kui neid kohti oli yksainus, sest sädäl said kõik vihamehed kokku.

Mis need vaesed naised sädäl tunda said, seda ei oska ma enam kujutella! — Kõik hädad aga saavad vähesteks ja kasvavad peaaegu, kui oletame et maksõme oli palju. Si pea süia tulema väitega, et hiljem on yhe kohaga läbi saadud, sest seisid inimesed kõik teistsugusteks koolitatud ja tundsid igal pühak ainult oma sy yd jahve vastu ja talitasid sellele tundele vastavalt ja NT selgub, et ainult juudal oli kohus osa võtta pühadest, teistele oli see vaba.

Sukkothi terminiks on aasta lõpp [Ex 23:16 וַיְהִי וַיְהִי שְׁנֵי עָשָׂר יוֹם וַיְהִי וַיְהִי וַיְהִי] ja kuna aasta algas enne eksili sügisel, siis on sukkoth sügisene püha yhenduses viinalõikuse ja viljapeksu lõpetamisega [Cfr. SCHMIDT 196] Mõingil viisil on ta vist küll yhenduses ka jahve troonileastumise pühaga s. o. aasta algusega [וַיְהִי וַיְהִי שְׁנֵי עָשָׂר יוֹם וַיְהִי וַיְהִי וַיְהִי] Cfr. VOLZ: Das Neujahrsfest jahves 1912 MOWINCKEL: Psalmenstudien II 1922] sellega ka „Hauptfest jahves“ [SELUN, Kittelf. 185] ja kõige tuntum ja tähtsam püha enne eksili [WELHAUSEN Prol 92sq NOWACK Arch. § 993], mille puhul esinevate väärnämete vastu prohvetid protesteerivad [e. g. Jer 29, 529sq] Igatahes oli ta juba loomult orgiastlik, mis sellest tingitud, et ta kestvusaeq võrdlemisi pikk teisest küljest. Bb ja Ex 34 ei ytle midagi kestvuse kohta, St määrab seitse päeva, H fikseerib alguse sabbathille ja selle tõttu saab püha kaheksa päevaseks ja P ytleb, et kestvus on kaheksa päeva. P kaitsmisest [Num 2935] ja shorite arvulisest vähesusest võrreldes muude päevadega selgub, et kaheksanda päeva pühitsemine on R^H resp. P soov, mis veel pole läbi läinud [Cfr. HOLZINGER Num 144sq WELHAUSEN Prol. 105]. — Tähelepanemiseväärne on, et P ja H määravad kuupäeva kindlaks, sama päeva tunneb juba Jahvob'am, kuid St ei tunne seda [Cfr. WELCH 55], mis sellest järene on selge. Ja samuti pole St'le sukkoth sugugi kõige tähtsam püha, nagu vaid see

arvamise kas vab alles enneksülese aja viimasel ajal [Cfr. ka Fritošakarja].
 Nimetuses pole allikaid yhtlased, 6x34 ja 8x23 seisab 7° 0'N, et ja H 57700 P
 ainult [Hum 2912] WTP N77D. On peetud 'asifi kõige vanemaks nimetuseks
 ja on nähtud et ja li T 570N selle järelkaja [Cfr BERTHOLET DE 52 Lev 82],
 kuid on sama võimalik ümberpöördud areenemis käik, või on võimalik, et
 7° 0'N oli kana'aniitlik nimetus.

Ja sellega tuleme pyha algupära juure. Mõned peavad teda puhtkana'aniit-
 likuks [WELLHAUSEN Procl 928q GRESSMANN, Tod und Auferstehung des Osiris,
 Mose 105 ja lõht laiumis punkt Silo juures]. Kuid mulle pais tab tõenäolikum
 vaade, et ta on kombineritud kana'aniitlikust 'asifpyhast ja memaade
 telgi pyhast [SELLIN, Kittel. 1888q HARTMANN ZAW XXXVII 217, HOFFMANN-GRESS-
 MANN ZAW 19219089q], kuna 7700 ei tähenda lehtmaja vaid telki [Jes 46 q 1812
 273 5121 763] ja sellel on kindlasti ka ühendus jahvetsoonileastunsi pyhaga.
 Kuid on võimalik ka, et 7700 teine alus oli kana'anis, nimelt Adonis pyha-
 des, kuna imelik on, et kui 7700 alguses telki tähendas ta hiljem võis tä-
 hendama hakata lehtmaja - ja pyyd pyha ajalooliselt motiveerida on viist
 kyll kasvand välja hädashust, et pyha täielikult identifitseeriti mõne Ado-
 nis pyhaga. KITTEL [OLZ 1924 385-91] esitab rea vastuväiteid sellasele GRESSMAN-
 Ni poolt väljund arvamisele, Israelis puundurat iga viibe ἔεϑὸς ῥάμωσ ele,
 mille jaoks ju telgid ometi ehitatud oleksid pidanud olema - ja kui nad selleks
 polnud, siis langevat teooria yldte, sest ka Sparta, Iliosis etc olevat elatud py-
 hade puhul lehtmajus ruumi puuduse tõttu. - Kuid Israelis puundub nii hästi
 viibe ἔεϑὸς ῥάμωσ elle kui ka sellele, et lehtmaja oleks ehitatud ruumi puudu-
 se pärast. - Milleks nad olid siis? Milleks oli 777? Need on ainult mõned kysimu-
 sed, kuidel on aga igatahes, et me siis Adonisest mööda ei pääse, ka mitte siis kui
 meile paisab imelik HOMMELI seletus [KÖNIG GARGT], et 57700 = Sakkâth = Sa'

turns = Kahanev Kuu = Adonis ja Tštar.

Muidugi toodi sellel pyhal Jahvele kaunis suur koantum ohoreid, kuid me teame siest väga vähe: Ex 2316 ei ytle midagi [kui mitte TTTU77-710 v. 15 ei kuulu v. 16 ette], Ex 34 samuti, H ja Psuurendavad ainult ohori kvant umi võmeloles teiste pyhadega ja ainult St ytleb vähe laiemalt, aga uduselt nagu see ta viis [v. 13, KÖNIG 153 tõlge], „Das Laubhüttenfest sollst du ja sieben Tage lang, wenn du deine Lese hältst von deiner Tenne und Kelter veranstalten“. Selle järgi oli ta küll ainult kultiline söömine ja kax' εξοχη põllumeste pyha ja sellepärast kuulub ta „andas Jahvehäligtum der Stadt oder der Landschaft, aber nicht andas königliche Heiligtum der Residenz“ [STAERK Pr. 43]. On loomulik küll arvata, et kuninglikule templile ei kõlvanud „naturwüchsiger Eintetanz“ [DOHM Proph. 215], kuid sellasel juhusel, kui St on kultus- tsentralis. nõudev ootaksime, et siin oleks püütud seda kaotada, aga siit pole võimalik leida sõrmegi liigutamisot mingi kamba vastu, mis oleks väär.

Kõik pyhad läbi vaadanud paistab silma, et pääasi on nendeigi juures, et pyha oleks peetud Jahvele ja sellest järgneb, et teola peab pidama Jahve kultuskohal. Ohrid ja kõik muu, mis sel puhul tehakse on küllalt hästi teada ja sellepärast ei nimetata neid kui vajalikke ja täpselt määratud asju. - See oli võimalik alles hilisemal ajal, kus preestriseisus ja kultuskohad olid enam stabiliseerunud ja kõige täpsemaks sai kõik muidugi siis, kui jäi vaid üks ainus kultuskoht. - Pyhade aeg [pääle pesak-massothi] on lahtiseks jäetud, aeg ei olenend muidugi mitte yldisist kliimaatilist oludest, vaid igaa' aasta oludest eraldi, pyha aja määrasiga makõ oma ymberus konnaale ise.

Israellidi kohused pyhade suhtes on kokku võetud v. 16 sq. Peaaegu yldiselt ei-
tatakse aga selle kuuluvust ygdõti pääasjalikult TTTU77 pärast, kuna nähakse
ots erilist naiste patroni sii õigusli kul kui seksuaalsel alal [mida ta aga vaevalt
on, kuna TTTU77 puudub kultusseadustikes, küll on aga TTTU77, sellega peaks aga

TUN = TION ja etsee pole mingi patroneerimine on väga selge cfr OESTREICHER 101
 SCHRÖDER keilschn aus Assur verschied. Inhalts] ja sellepärast tuntakse T TTP yle-
 kohtuna [GUTHE, Band 220 OESTREICHER 112, HEMPEL 206 PUUKKO 249 SCHMIDT 188 BER-
 THOLET 52 LÖHR 18 STAERK, Pr. 431 STEUERNAGEL 115] püäle selle erinevat sama värs-
 s x 2317 3423 [PUUKKO saab 392 sellega hakkama, et see värs ots on lisand nende jär-
 gi ja 249, et need on lisandid ot järgi!!!] Aga need ei ole veel põhjused [WELCH 84
 cfr KÖNIG 133] ja ka see mitte, et siin oodatud pesahi asemel seis ab mass oth. Ma
 arvan aga, et see värs ja ka muud on kirvestund, kirikuõiguslikeid "normsid
 ja juhibad väga vanasse aega, kuna kultiline tsik oli Israelis alguses ai-
 nult mees [BERTHOLET 52 LÖHR: Die Stellung des Weibes zu Jahvereligion und
 Kult]. Mingit õigust pole maha teha OETTLI ja DILLMANNi eritlust "mag" ja
 "muß" vahel [BERTHOLET] on tõepoolest imelik, kuidas praegu häda võib well-
 hauseniamistid [BUDDE ZAW 1926 181 aga ka LÖHR 19] samale väitele, et kohusta-
 tud on vaid perekonnapääd ja mehed teises joesnes osa võtma kultusest,
 mille juure kova põgenesid need, kellele wellhauseniism liiga tegi I, sest
 "if a Christian Synod were to issue an order that all regular communists
 must make their communions at Christmas and Easter, that would not
 involve that no others could be present at the celebration" [WELCH 84]. Miks
 seis ab aga STISKIT T T? kindel on, et kui 1616sq on lisand, siis ei võit ta tsilise
 olla, sest siis oli pesah tähtsam kui mass oth. Kas pole võimalik, et 1-8 ku-
 nagi pesah püendus täiesti? Aga võib olla ka nii, et kaksikpyha nimetati ta
 pikema kestovusega osa järgi ja, et "die Paschaschlachtung nur die Einleitung
 dazu war" [LÖHR 18]. kõige tõenäolikum seletus on vast see, et käesolev vormul
 on ajast kus pesah polnud mingi hag veel ja taast osa ei võtnud kõik me-
 hed vaid ainult need, kelledel oli perekond ja esisyndinu juba, kuna aga
 mass othile ilmus solidaarses süytundes terve meessugu, -vormul sisaldab

kui preestrid. Kui STEUERNAGELi konjektuur ja BENTZENi [91] seletus oleks õige, siis ei maksaks see lubadus keemari me kohta, - milledeks katehedid väga kergesti saada võisid, kuna neil oli ju raskusi ^{enda} yhal pidamisega, kuigi neil polnud perekonda. OESTREICHER [95] Jawab, et STEUERNAGELi konjektuuris $\Sigma \Pi \tau \tau \tau \tau$ on gloss Josia ajast - sellasel juhul oleks see aga samuti jerusalemiite kui maaleviite puutunud ja samuti kui $\tau \tau \tau \tau$ oleks oma ameti pidanud ka jerusalemiidid kaastama. BENTZEN [91] Jawab aga, et $\Sigma \Pi \tau \tau \tau \tau$ on päätkiri järgnevale. Mii ei ole ka konjektuuri seletuses yhel aruamisel ja mulle paistab, et see on yldse asjatu. Sest LXX eeldab yldiselt käesolevat teksti: $\tau \eta \nu \tau \eta \varsigma \pi \alpha \rho \alpha \beta \alpha \rho \epsilon \omega \varsigma$ [om: $\eta \nu \pi \alpha \rho \alpha \beta \alpha \rho \epsilon \omega \varsigma$: ej, $\pi \alpha \rho \alpha \beta \alpha \rho \epsilon \omega \varsigma$: l + αυτου Nedfikopty $\Sigma \mu$ Cyr] $\tau \eta \varsigma$ κατά πατρίαν, teine kysimus on kas ta mõtle on taband. Ma usun, mitte: $\Sigma \Pi \tau \tau \tau \tau$ on kindlasti need „patriarkid“ kelledega leviit tuleb makõmile ja $\tau \tau \tau \tau$ see, mis leviit saab sellase patriarki käest [umbes samal teel ka SCHMIDT 191 „was er 'von seinen Freunden um seiner Väter willen erhält“] sellega oleks siis öeldud, et ainult siis on rändleviidil õigus saada $\tau \tau \tau \tau$ $\tau \tau \tau \tau$, kui ta tuleb ilma patroneeriva „patriarkita“ lokaalsele kultuskohale.

On igapidi selge, et ka siin mingit juttu ei või olla kultuutsentralisatsioonist vaid seadused saavad palju elavamaks, kui need sest kammitsast vabastamine ja tagasi viime kaugesse minevikku.

Kultuutsentralisatsiooni yheks tähtsamaks tagajärjeks peetakse asyellinrade seadust [191-13, harilikult peetakse sekundaarseiks 3a eeda õigusega, 8-10 aaga on väga lähedal aljelikkusele, kuigi LXX MSS'es tekst kohutav välja näeb, - mis ei püüdu yhes minuskleis puudub teises, igatahes on 96 kindel.] Väljumiskohaks niisugusele seletusele on 8x 214, millest järeldatakse, et vana ajal olevat iga altar olnud asygl [WELLHAUSEN Pro 34 BERTHOLET XVI.60. MERX 56 DRIVER 5789 HEMPEL 219 SCHMIDT 192e KÖNIG 146 et cet], kuna ka aegloolisis raamatuis [Reg 228

arvamise kas val alles enneksilse aja viimasel ajal [Cfr. ka Fritozakarya].
 Nimetuses pole allikad yhtlased, 8x34 ja 8x23 seisab 7° 0°, Dt ja H 5170 P
 ainult [Hum 2912] WTP NTPD. On peetud asiti kõige vanemaks nimetuseks
 ja on nähtud Dt ja Hi T^o 0° N I selle järelkaja [Cfr BERTHOLET Dt 52 Lev 82],
 kuid on sama võimalik ymber pöördud areemis käik, või on võimalik, et
 7° 0° oli kana'aniitlik nimetus.

Ja sellega tuleme pyha algupära juure. Lõned peavad teda puhtkana'aniit-
 likuks [WELHAUSEN Pw 92sq GRESSMANN, Tod und Auferstehung des Osiris,
 Mose 105 ja lõht laiumis punkt Silo juures]. Kuid mulle paistab tõenäolikum
 vaade, et ta on kombineritud kana'aniitlikust asifpyhast ja nomaade
telgi pyhast [SELLIN, Kittel. 188sq HARTMANN ZAW XXXVII 217, HOFFMANN-GRESS-
 MANN ZAW 192190sq], kuna 1700 ei tähenda lehtmaja vaid telki [Jes 46 q 1812
 273 H 21 765] ja sellel on kindlasti ka yhendus Jahvetsooni leatsumispyhaga.
 Kuid on võimalik ka, et 1700 teine alus oli kana'anis, nimelt Adonis pyha-
 des, kuna imelik on, et kui 1700 alguses telki tähendas ta hiejern ooistä-
 hendama hakata lehtmaja - ja pyyd pyha ajalooliselt motiveerida on vist
 kyll kasvand välja hädashust, et pyha täielikult identifitseeriti ~~mõne~~ Ado-
 nis pyhaga. KITTEL [OLZ 1924 385-91] esitab rea vastuväiteid sellasele GRESSMAN-
 Ni poolt väljund arvamisele, Israelis puudurat iga viibe Ēēōs rāuos ele,
 mille jaoks ju telgid smeti ehitatud oleksid pidanud olema - ja kui nad selleks
 polnud, siis langebat teooria yldse, sest ka Spartas, Iisnis etc olevat elatud py-
 hade puhul lehtmajus ruumi puuduse tõttu. - Kuid Israelis puudub nii hästi
 viibe Ēēōs rāuos ele kui ka sellele, et lehtmaja oleks ehitatud ruumi puudu-
 se pärast. - Milleks nad olid siis? Milleks oli I 27? Need on ainult mõned kysimu-
 sed, kindel on aga igatahes, et me siin Adonisest mööda ei pääse, ka mitte siis kui
 meile paistab imelik HOMMELI seletus [KÖNIG GAR 67], et 5170 = Sakkāth = Sa'

tuus = Kabanev kuu = Adonis ja Tštar.

Muidugi toodi sellel jahvel kaunis suur kvantum ohoreid, kuid me teame siist väga vähe: Ex 2316 ei ytle midagi [kui mitte TTTU 7-710 v. 15 ei kuulu v. 16 ette], Ex 34 samuti, H ja Psuunendavad ainult shori kvantumsi võneldes teiste pyhadega ja ainult Dt ytleb vähe laiemalt, aga uduselt nagu see ta viis [v. 13, KöN 16/153 tõlge] „Das Laubhüttenfest sollst du ja siehst Tage lang, wenn du deine Lese hältst von deiner Tenne und Kelter veranstalten“. Selle järgi oli ta küll ainult kultiline söömine ja kax' εξοχη põllumeste pyha ja sellepärast kuulub ta „an das jahveheligtum der Stadt oder der Landschaft, aber nicht an das königliche Heiligtum der Residenz“ [STAERK Pr. 43]. On loomulik küll arvata, et kuninglikule templile ei kõlvanud „naturwüchsiger Ömteanz“ [DOHM Proph. 215], kuid sellasel juhusel, kui Dt on kultus- tsentralis. nõudev. otaksime, et siin oleks püütud seda kaotada, aga siit pole võimalik leida sõrmegi liigutamisest mingi kemsbe vastu, mis oleks väär.

Kõik pyhad läbi vaadatud paistab silma, et pääasi on nendegi juures, et pyha oleks peetud jahvele ja sellest järgneb, et teda peab pidama jahve kultuskohal. Ohrid ja kõik muu, mis sel puhul tehakse on küllalt hästi teada ja sellepärast ei nimetata neid kui vajalike ja täpselt määratud asju. — See oli võimalik alles hilisemal ajal, kus preestriseisus ja kultuskohad olid enam stabiliseerunud ja kõige täpsemaks sai kõik muidugi siis, kui jäi vaid üks ainus kultuskoht. — Pyhade aeg [pääle pesah-massothi] on lahtiseks jäetud, aeg ei olenend muidugi mitte yldisist kliimaatilistest oludest, vaid igas aasta oludest eraldi, pyha aja määras iga makõ oma ymberus kospale ise.

Israeliidi kohused pyhade suhtes on kokku võetud v. 16 sq. Pääaegu yldiselt ei tatakse aga selle kuuluvust yrgditi pääasjalikult TTTU pärast, kuna nähakse Dts erilist naiste patroni sii õigusli kul kui sekuaalsel alal [mida ta aga vaevalt on, kuna TSTUN puudub kultusseadustikes, küll on aga TSTUN, sellega peaks aga

aga, vähemalt hilisema seletusviisi järgi kindlasti lubaduse, et ka naised osa võivad võtta, ^{aga} ja pesahist ei võinud nad mitte. Ja siis on Käsk, et ilma annita ei tulda [msis WESTPHAL 130 järgi: „Eine recht primitive Opfervorstellung verriet... man durfte ein Heiligtum nicht in profaner Absicht sondern nur zum Zwecks eines Opfers aufsuchen“] ja pesahi puhul ei saand Jahve pealegi midagi [vast vaid mõned piisad verd], sellepärast pole teda siin nimetatud. -- On aga selge, et siin esineva nõude läbiviimine Jerusalemmas üks kindlasti võimatu oli ja on väga meeltylendav lugeda kuidas POOKKO [392, ka HEMPEL 28] just ~~sa~~ võrdvõrdsel väärtusel, ex 34:23 23:17 leiab puuduvat kultustsentr., stl aga olevat. Juba WESTPHAL [130] arvab, et sinse läbiviimine ainult lamadel võimalik oli ja KÖNIGI [ZAW 1924 342] peened laused, et seda määrust hiljem ometi olevat täidetud ja et see „Jahrhunderte lang in der prophetischen Religion Israels bestanden hat“, mildest esimest ka BODDE kordab, on muudugi kahtlased. Me ei saa vana ega uut segamini heita ja ~~suures~~ pikast ajavahest kergesti üle hypata. Tehtagu sulle selgeks, et Jesus igal aastal kolm korda on Jerusalemmas käind, või Joosep, või mõni muu selleaegne inimene Galiläas või proselyyt konnaast muul mail, ja siis alles usun ma, et see määrus hiljem elus on maksnud, aga vaevalt on võimalik, et ma seda uskuda saaksin, sest see on võimatu tões tada.

Kõige raskemaks pähklikks wellhausenianistele on aga 16:21-22 ja just sellepärast on olnud sunnitud [STEUERNAGEL, STAERK, HEMPEL] postuleerima mingit st allikat, mis midagi ei tea kultustsentr. s. o. to'eba allika, mida nimetatud mehed oluks peavad, ma aga mitte [ka HÖLSCHER ZAW 1923 177]. -- Aga vaatamata sellele jääb häda, sest vähemalt st või Pentateuhi redakt. pidi ju taipama, et seda seadust oleks vaja ümber töötada ja ajale vastavamaks teha ja selleks poleks olnud palju tööd vaja. On aga isimesi, kes oma silmad panevad kinni tõe eest, nii arvab BERTHOLET [52, cfr

STEUERNAGEL 100sq PUURKO 65] „der Jahwealtar, den man sich errichten wird, ist doch schwerlich ein anderer als der im Jerusalem“ - ja SCHMIDT arvab [197] et 1170X pärast peab olema side Jerusalemmaga. Aga millal on tahvas endalle [T?] ehitanud Jerusalemmas altari ja ~~selle~~ nende kõrval püstitanud masssebe ja ašere. Kui oleks tegu yhtainsa altariga siis oleks lõpmatu naeruväärt kõnelda veel ašerast ja massseebist selle kõrval. Sellepärast on aikus võimalus, et siin 1177 1178 on collect. ja sellepärast ka peiskohis, mis KÖNIG [ZAW 1924 345, 262 1224] esitab ja neid peab kultustentralisatsiooni tööstavaiks! ~ Paremini kui wellhausenianism ei lahenda seda ka WIENER-KEGEL-LÖHRI seletus, kuna surutakse tekiti mõtted, mida sääält ilma teooriata keegi ei leiaks. LÖHR ütleb [23, efr. KUGLER von Moses bis Paulus, aga üldse ka KÖNIG ^{GAR 284} 15], et siin ei ole kõnet „um den officiellen Altar des erwähnten Heiligtums [sc. aikus], sondern nur um einen sozusagen Privataltar von Festpilgern“, millele ei tohi kõrval panna mittejahvstlikke ekvivalente, ega teada raajastada vigase shorimatorjaliga. - Kui VLD] tähendab „istutama“ tavali- ses mõttes [LXX φυτεύω] siis on selge, et siin pole tegemist mingi improviiseeri- tud ja lyhikest aega kestva altariga, vaid alalisele. Si ole aga öeldud millest see 1178 on tehtud, aga paistab tõenäoliku, et siin on mõeldud altarille ko- duste tarviduste jaoks ja sellest järgneb nsuidugi, et inimene oli võrdlemisi rippumatu makõnüst, milliseid meil sinse järgi pole vaja oletada yko, vaid sama häa ja paremgi on palju neid oletada.

Enne kui selle teksti kõige suurema raskuse juure läheme, vaatame vähe tekiti, mis siis väga komas pole, - enamus LXX MSS paneb atknahi 1170X alla ja loeb T? 1175T 70X asemel T? 1175T RZ [ihilb siiski ašerile], selle jätabad väl- ja aga Odg poptu Boh Eth Cyn 1/2, T? 1170X puudub Or-gr. Kõige tähtsam on aga, et f juures puudub terve v. 22 ja F jätab välja T? 0175T - N? [?]. Mitte vä- ga ilus pilt, igatahes kirjum kui mujal, v. 21 paistab LXX lugemis viis imelik, kui-

das wäre TUN saada 3?ks? -ainus võimalus on oletada, et siin on katsutud
 korrektuuri teha. Mis v. 22 puutub, siis, kuigi WIENERile ette heidetakse, et ta
 aimab minuskliga astuvad välja terve LXX vastu [HEMPEL II] paistab mulle siige
 f'i teguvis terve see värs hilisemaks tunnistata. —

Ja nüüd need raakused, - usun ääri pole kunagi peetud pehtjahuistlikus rekoi-
 siidiks, kuigi BENZINGER [Arch. 8613] et seda usub, ta on enam ehenduses Ba'ali kui
 Jahuega [Jde 625sq 28.30 I Reg 1633 2/3 Jer 172 Mi 513 2Ch 142/16/193 33/9 KÖNIG GAR 327]
 kuid keerulisem on lugu massaabiga, sest Gen 2818.22 [E] 3145.57sq [J] Ex 244 [J] etc ja
 Jes 1919 tunnevad massaabid kui jahuoistlikku kultusrekoiisiti [cf. ROTHSTEIN II 591
 Geoch. I 468ff SCHWALLY, L. 58
 STADE, DRIVER, KAUTZSCH, Bibl. Theol. 27], kundaga Lev 261 [H], peab teda mittejahuoist-
 likuks. KÖNIG GAR 327 leiab küll Ex 3413 [KÖNIG: J] keelu massaabid, kohta, kuid EISS-
 FELDTi järgi on Ex 3413 deuteronomistlik. — Väidetakse, et Dt olewat olnud esime-
 ne, kus keelatud massaabid, kuid me ei tea ju kas preesterkonna religioos ja
 religioossed nõuded samad olid kui rahval, nii et Dt ja E võivad olla isegi täie-
 likud paralleelid aja mõttes, kuigi ideeliselt erinevad, samuti Dt ja H.

Kuid on yldise kahtlase ka nende värside algelikkus, nad seisavad sa-
 muti kui 171 kohtunikuseaduste vahel ja lõhuvad nende sideme ja seda
 imelikkus seisukohta ei oska keegi seletada, MERX [54] on küll kaalutlend
 nii, ~~kohtus~~ oli varem samal, sääl aga olid massaabid ja sääl ohverdadi va-
 hel vigaseid loomi, kuid MERX ei usu ka ise oma seletuse kindlusesse. Ja nii-
 hästi OESTREICHER [92] kui HÖLSCHER [ZAW 1922/197] kustutavad need värsid
 ygdttst, sest „die unpassende Stellung verrät, daß sie sekundären Ursprungs sind.“
 Muudugi võiks vastasavamist põhjendada just sama sekunda sündmatus ko-
 haga, sest glossaator oleks neile parema koha otsind. Igatahes ei teeko nende puu-
 dumine Dt'i vaesemaks ja juhul kui nad oleks lisand näitako see, et ~~see~~ isegi glos-
 saatorid ei tunne kultustsentri. mõtet, sest olgu lugu seletusega kuidas tahes

on kindel, et siin on võimata mõelda keelule, mis ainsa makõnõ jaask, seda korras hoida oli preestrite asi mitte rahva.

Preestrite elamisviisi reguleerib 181-8, mille teksti yle ollakse kaunis skeptiline. Kustetakse v.1 177 1010-8. v.2 [2a puudub m'il] ja v.5. Ma ei leia mingit põhjust nende aktsepteerimiseks, isegi 177 1010-8 peab olema algne [om. n], sest nõue, et ainult 177 1010-8 puuduks varandus on terve dt järgi mõttetus, sest on leviite, kes pole preestrid, aga ometi on varanduseta.

Kõige tähtsam on aga, et sinne on vastolus II Reg 238sq traditsioonilisele seletusele ja samuti pole liidetav mu leitud seletusele [efr. p. 50], kuna Josia teguvõis on erakordne vajadus ja mitte tingitud dtst. STAERK [Pr. 53 efr LÖHR 25 OESTREICHER 77] ytleb kõige suurema õigusega, et juba meetoodiliselt ei tohi segada siinset 82 44 ega II Reg 238 sq iga. ~ kõik vastolude lahendus katsed on asjataud, ainus võimalik tee on dt 18 ^{7 asp. 6-8} yldse yrgdttst kustuta [STADE, Bibl. Theol. 263sq STEURNAGEL, Ct¹] aga selleks ei ole dt's sisemisi põhjusi [efr. HEMPEL 2235 KÖNIG 142 PUUKKO 67sq KEGEL 85sq], kuid ka STEURNAGELi hilisema vaate [Ct², Sinl. 179] ~~aga~~ ^{yle} kohta, et dt 181-8 on D²c „private Meinungsäußerung“ ja alles hiljem teksti võetud, on HÖLSCHERil [ZAW 1922 202] õigus nalja teha. ~ Paljud inimesed püüavad v.7 kokku klappida igal võimalusel, II Reg 238sq iga, isegi ka v.5 milles seisab pöörduskus [nii e.g. STEURNAGEL, KÖNIG, BERTHOLET 139sq. WELLHAUSEN ProL 34 gesch. 76sq SCHMIDT 1914], seletades, et v.5 nõuab leviidi alalist yleasumist tsentraalsele kultuskohale [KÖNIG ZAW 1924. 345 näeb kindla aluse selleks avamiseks, et leviit peab tulema EN TW² 80 [aga leviit rändas ju!]] ja Josia olevat talitand selle nõude järgi puhts ydamlikult. Kuid LÖHRil [18] ja HÖLSCHERil [ZAW 1922 201] on täielik õigus velda, et tekstis niisugune arvamine puudub ja, et sääl on eeldatud, et leviit talitab sama vaba tahtmise järgi. Sellega jääb vastolu. Ja kaoks ainult siis kui jagada KÖNIGi [GAR 4261 dt 140] avamist,

et leviidil Josia ajal polnud õiguski nõuda dt seaduse täitmist, kuna ta ära-
taganemine Manasse ajal oli suureks saanud; - kuid see maksab ka sadoki-
de kohta ja sellepärast jääb vastolu ikka ja alati Josia reformi ja sinise sea-
duse vahel, sest reformi seletus olgu ta milline tahes ei harmoneeru sinisega.
Sellest traditsiooniliselt valest seletusest väljudes väidab KÖNIG [52], et ükski
maaleviit poleks kirjutanud dt 18-18 [Cf. KEGEL 632 HEMPEL 258 BÖTTICHER 53], kuid
BENTZENil [65] on sama ^{SELLIN *Einl* 47} õigus väites, et ükski sadokiid poleks kirjutanud v. 6 sqq,
kuna see kindlalt kaitses maaleviidi õigusi. ~ Mõlemil näib osalt poolt õigus,
sest tsentralisats. oli maaleviite surm, aga v. 6-8 on nende poolt, et nad aga mõ-
lemad õiged ei või olla, siis peab olema vigas selles, et usutakse kultustsentrali-
satsiooni. BENTZEN jätab selle alles ja see on üks põhjus miks ta seletus ei ra-
hulda. Ta arvab, et maaleviidid tahtsid osa saada riigitempli ohverist, kuna
see neilt leiva ähvardas võtta, kuid nad jätsid endile selle määruse järgi va-
badus e elada ka maal, kuid Jerusalemma presterkond ei tahtnud seda lu-
bada ja tsentraliseeris need spirituaalid [Cf. sellega aga traditsioonilise ar-
vamise, et leviidid olid paganad] vastu nende tahtmist. ~ Ka selle teooria
nõrk punkt seisab osalises „nälgiteooria“ aktsepteerimises, kuna Josia ajal le-
viitel oli maid [I Reg 226 Am 717 Hos 812 Jer 327 sqq Neh 1310], siis ei ole kuidagi või-
malik oletada, et leviitel maal elu raske oli; et neid sellepärast tuli tulla
Jerusalemma, et nad pääle kultuskohtade seajastamise leivatukohtade, vaid
tuleb öelda, et dt seadus on Josia ajaga kõige suuremas vastolus.

Kuid leviitel oli juba Davidi ajal varandust või vähemalt Salomo [I Reg 226]
ja sellepärast tuleks nõue veel kaugemasse aega dateerida, kuna meil ka nüüd
^{v.1} põhjusi on selleks. Asja ei paranda BENTZENi [64] sofism, et nõue käivat terve
Levi soo, mitte üksiku leviidi kohta, sest kui igal leviidil oli maa, siis oli ka
tervel sool maa, ja veel õnnetum on SCHMIDTI [1914] seletus, et leviidilt nõutakse

maast loobumist ja varandusest, kuna ta tulevane kodu on Jerusaleem, sest viimane on see fataalne alati teksti sisse loetud petitio principii. Ainus aeg v. 1 mõistmiseks on see, kus kvitit tõepoolest oli veel T¹⁷, kust tal polnud varandust ega õigusi, s.o. kohtumõistjate aeg. Et aja teooria järgi 181-8 peab olema pärit hilisest ajast, siis on õigus HÖLSCHERil tulla jälle ideoloogiaga, mis aja siins ei ole võimalik enne eksili, kuna me kusagil ei kuule, et maaleviitel oleks olnud soov ema varandust ära anda, ega ka, et sadokiidid resp. kuningas oleks dt 181 alusel toime pannud sekularisatsioon, sest kui kuningas dt järgi käis, siis muidugi ka 181 järgi. - Aja Jer 37 järgi on leviitel maa alles. On siis ainult kaks võimalust dt 181-8 kohtumõistjate ajast või pääleeksilne - ja esimene on hulga tõenäolikum.

Kohtumõistjate ajal oli leviite, kes olid qerid s.t. smandusõigusteta inimesed [HÖLSCHER, Buch. 2/13 WIENER-KEGEL 28sq], neid nimetati nende suguharude järgi, kus nad qeridena elasid [Cfr. Jde 17 1830 19, 1Chr 6 3.18 KÖNIG 140 KLEINERT 147 DRIVER 218, WIENER-KEGEL, 29]. Nad olid igatahes võrdlemisi lugu peetud, loomulikult ei puudunud neil aja ka saenbased, -ylepidamise said nad muidugi dt määruste järgi [Cfr. STÄHELIN: Die Verhältnisse des Stammes Levi ZDMG 1855 704 sqq OESTREICHER 116 STAERK Pr 35sqq]. Levikysimus on iseenesest kaunis keeruline asi, usun, et leviitel oli mingi residents Kadešis ja muidugi olid nad Moosete kõige lähemad [MÉYER: Israeliten und ihre Nachbarvölker 12sqq CASPARI 48 BENTZEN 77sqq], Gen 34, 495-7 on kindlasti tendentslood või mõeldud välja selgituseks, miks leviidid laiali ja miks šimšon kadumas, igatahes ei seisa Gen 34 midagi mingi ilmaliku suguharu laialipaiskamisest [Cfr. KÖNIG GAR 285 ŠANDA 299] ja tundub üsna kindel, et šimšon oli edomiiitlik clan, sellega muidugi jahvistlik. 77 on kindlasti olnud suguharu ja ametnimi korraga [nagu قَيْن - 77], ei ole saanud suguharunimest ametnimeks [kuigi seda

usuvad WELLHAUSEN Prop⁴ 139sq STADE MARTI, CORNILL Moses 171 GRESSMANN Mose 465
 HÖLSCHER Proph. 166]. Osa neid tuli muidugi kaasa maad vallutavate isallite-
 ga [Cfr. CASPARI 198sq], teine kohtumõistjate päevil, kusjuures võimalik on, et neid
 kadešist lahkuma sundis mingi katastroof [BENTZEN 79]. Nad said kana'ani
 muidugi peagi tähenduse [ROTHSTEIN II 68] ja nende töö on kindlasti, et israelliidid ei
 saanud kana'ani teke religioonilt ja rahvusest, sest nad kandisid endis ka prohvet-
 likku vaimu nagu nende ~~teine~~ tähtsam esitaja Moses [St 1818] ja „wenn jemand, wa-
 ren schon die Leviten Träger des Jahvegedankens, so wie sie ihn verstanden“ [CASPARI
 148] Osa levite sai muidugi kultuskohad preestriena oma valdamise alla, teine
 elas gerialena mööda maad [Cfr. WELCH 99sq] ja täitsid või püüdsid täita omi
 ideid, kui agitatorid resp. katehedid [ŠANDA 292]. - lähe võimalusi oli mitte-
 levitel saada levite klassi [Ka Šamu'eli isa võib olla levit, 'STT 57' nagu Jdc
 17:1830 'TIT?], kuigi võimalik ju oli, et võhikust sai kateheet ja sellest vii-
 maks korralik levit. Kõikuid juhuseid võib olla [Cfr. BENTZEN 79, VOLZ Die bib-
 lischen Altertümer 191457 ~ Sam 7: Jdc 175] ja Jarob'ami levite väljajamine
 põhjast, muidugi nende jahvismi pärast [I Reg 1231 1333], tõi võhikud preester-
 konda.

Sünne seadus reguleerib preesterlevite vahel rahvaga ja siis kaaslevitega. Kõi-
 gi levite päriosa on jahve, kuna jahve nad on valind, neil pole mingilid kind-
 laid elamuid יֵרֶמְיָהּ וְיִשְׁרָאֵל. Preesterlevitel [NB! יֵרֶמְיָהּ puudub!] on õigus saa-
 da rahva käest teatud osa shivist פ.ו. יֵרֶמְיָהּ וְיִשְׁרָאֵל [LXX κατὰ μέρος κ. Bull πύρα
 κ. 'AM ignem fuctum 2:5^m, κατὰ μέρος κ.: Αἰμίονου Cyr 2/3 cod 1/3 „leckerbissen“ SCHLÖGL
 288 „Mittel der Befreundung“ KÖNIG [WB 29A], „Feueropfer“ STEUER NAGEL, MARTI, BERTHO-
 LET 157] PUOKKO [194], „Mulle paistab, et mõte jääb võimatuks määrata, iga tahes pole
 ta mingi Ptermin [BERTHOLET], sest leidub ka stle väga lähedast [Sam 228]. יֵרֶמְיָהּ
 יֵרֶמְיָהּ eksplikatsioon seisab v. 5's, mis kindlasti pole erinev vanast praktoisest, sest

esmal on preestri sissetulekud väga väikesed; teiseks leidub siin niisugune omapä-
rane asi nagu TINS 72 STONT ja kuna me lambapõlgamispidustustest kuule-
me ainult vanal ajal [1Sam 25 2Sam 13 23 99] siis peab ka STONT määramine le-
viitpreestritele olema vana [EISSFELDT 41 sq.]; ei ole olemas ka vastolu vanema aja-
ga e. g. 1Sam 213-16ga [v. 13 diktsioon on täitaat ja on rõhutatud eli poegi
ebakohast talitusviisi - ja šilo rituaal võib erineda sellest, millel seisab dt.]. vast-
olus on aga sinne kindlasti Leo 732-34 ja WIENER-KEGELi [26] nõue, et lev □>W
ja dt ΠΠ ei tohi segada, ei ole sellepärast vastuvõetav, et lev'is □>W esineb pea-
samana kui dt ΠΠ [cf. BERTHOLET lev 23], muidugi on võimalik, et siis ki mõle-
mad on paralleelid ja mitte ajaliselt üksteisest rippuvad.

Leviidil on õigus neid asi ainult sellepärast saada, et TΠΠ 17. Leviitlik iseteadvus
ja odi profanum vulgus mõte on tugev - sellega pöörast peab teada [v. 5] BERTHO-
LET [57] glossiks, aga põhjusest. Jahve on valinud eimesed leviidid ja sellega on va-
litud ka kõik nende järeltulijad omale teenriks. Viimane mõte paistab BER-
THOLETile imelik, aga ta peaks kui religioosiloolane teadma, et õnuma elišis
Manduk loob inimesed selleks, et jumalad austatud saaks, et jumalad
seaks magusad lõhna ja toit. Kui muidugi ka siin, aga sama jaoks on ai-
nult osa inimsugupimelt □ΠΠ □ΠΠ [kus see väljendus väljaspool dt leidub
on ta teadlik arkäism.]

Aga hoolitsetakse ka nende leviite eest, kes pole preestrid; kui sellane kateheet
ykköik kust tuleb ykköik millisele makömile siis peavad tal olema sääl
preestri õigused. Ja ta võib tulla [57] loevad void cox (Am 5^m (sub. x.) 57N 57I
705], mitte teatud termineil, ega arv kordi, sest ta on samasugune leviit kui
teised ja nende vend [õeda sõna ei tohi kustutada WIENER-KEGELiga [32] ennem võib
□ΠΠ olla lisand, sm: adm] Muidugi ei tule leviit selleks, et näidata, et ta on leviit,
void tal on ka nälg ja see sunnib teda, sellepärast peab ta saama sama palju

! flott

see ilmuvad. kuna aga et Kultuse teentraliseeris ja maale enam kolme altaritki ei g
 jätanud [SCHMIOT 9h Bl 192139sq], siis pidi et looma uue määruse ja ta valis altariite
 asemelle linnad ja niisuguse seisukorra võttis üle P. BERTHOLET [61] nägi veel viidet
 endiselle seisukorrale v. 6 [TTTTTTTT] juures, tee Jerusalmma kui ainukesse Kul-
 tuskohhta oleks olnud pikk (Miksei annud et siis Jerusalemmale asyyellinna õigu-
 si, sest Pjängi on neiks Hebron ja Sikkem, kui aga nad oleks et määratud, siis oleks
 es ipso kindel, et ka Jerusalem nende hulgas oleks olnud.)

Aga terve see vaade on pettus ja petitio principii. NIKU [54.57] järgi on Ex 213 ja
 et 19-13 formulatsioonilt ja sisult duplikaadid ja sellepärast on võimatu min-
 gi vastolu nende kahe seaduse vahel. NIKU meetod võib olla yldiselt vale kuid on
 täll on tal ameti. Ja teiseks toonitavad WIENER-KEGEL [20] öieti, et maksa Ex 213
 seletuse juures poleks vaja muud olnud kui teha mulla või kivihunnik kokku
 ajada tappa sääl mingi loom ja asi olekski korras olnud. Et aga niisugune
 seaduse seletamine absurdum on, on selge - kolmandaks pole Ex 214 tekst NIKU
 kindlasti mitte korras QVN ja TITVTI vahel loevad Ital ja LXX [sub - Sm om:
 K [ainult!] kai καταπόγγ ja TITVTI QVN asemelle tuleb WIENERiga lugeda
 siis QVN TITVTI ja siis on see erijuhus, ka siis kui tappa on põgenend altari
 juure võib ta sääl ära tulla, kui ta on mõrtsukas [WIENER 21] kuid see al-
 tar ei pea olema just sarvedega altar, mis aga, näeme edasi, kui siin oleks
 tegu alalise reeglga siis peaks QITVN v. 15 olema sama, mis TITVTI v. 14 ja terve
 seadus oleks mingi mystifikatsioon [WELCH 139]

Ma usun, et juba Moses määras asyylideks teatud linnad, muidugi esmalt
 Idajordanimaal, S. S. ytleb QITVN TITVTI peaks olema siis antud enne Ka-
 na'ani jõudmist, et määrab kolm linna Idajordanimaal ja lubab kolm
 veel juure määrata ja Pl on neid lubatudaw: kuus. Nii on selge, mis sihis
 arenemine käeb, et ajal polnud Läänejordanimaal asyyellinnad veel kindlasti

määratud ja sellepärast ei nimetata neid, kuid nad määrati enne Jerusalemma võitmist, kuna muudu oleks Hebroni asemel seisnud Jerusalems. - kõik asyüllinnad on tuntud kultuskohtadena, või järelolab ka wellhausenianism asyüllinnast kultuskoha: 443 Bezer „Asylstadt für Ruben, vielleicht das Stammheiligtum“ [v. GALL 140] Rāmā „Kultstätte die recht bedeutend gewesen sein muß, wenn sie zur Asylstadt für das mittlere Ostjordanland gemacht werden konnte“ [v. GALL 146 WESTPHAL 102], samuti ka Gōlān j. t. [v. GALL 138. 129. 119. WESTPHAL 100 v. GALL 58 WESTPHAL 108]. Et aga otsainult idajordanima asyüllinnad on nimetatud [443: Bezer bammidbār, Rāmōth baggil'ad, Gōlān babbāšan] ja 19 8-10 kriitikut kas teveni [HÖLSCHER 205, SCHMIDT 192, BERTHOLET 61 MARTI] või osaliselt, aga just v. 859 [LÖHR 26 STEVERNAGEL, POUKKO 251, HEMPEL 261] arvavad välja ürgdtsst, siis ei või dt olla Josia reformi eeldus ega ka tulemus [EICHRODT NKZ 192/73] sest P. mis ka ometi tahab olla auctore Moyses ei kohku nimetamaast lääne linnu. miks siis dt? Ainus võimalus on, et dt ajal need veel kindlad polnud - ja läänes asuvad linnad olid ju Josiale ja hilisemale Juudale muidugi kõige tähtsamad, miks ei esine nad siin siis mitte. En ju ka tähelepanuväärt, et siin kuningast juttu pole ja raske on oletada, et ta riigiasjust nii väga eemal seisis [cfr WELCH 143] Muidugi oli ka altaril oma tähendus asyüllinnas, ~~sest~~ kindlasti oli neis igas- yhes altar [cfr. STAERK Pl. 62] kas sarvedega või ilma pole sünnkohal tähtis. Altar oli muidugi kõrgemas kraadis tabuu ja võime uskuda, et kui tuldi põgenenut välja nõudma, see kindlasti seisis viimases lootuses altari juures, kuid siis kui ta oli mõrtsukas ei kaitnud teda ka altar mitte. Muidugi pageti ka muil kor- ril altari juure, sest meil on vaevalt alust uskuda, et linn oli hermeetiliselt suletud OTT עַזְרָא vastu ja kui see linna tuli läks piinatud muidugi kohe altari juure, sest sääl ei tohtud talle juba paiga pühaduse pärast mi- dagi teha.

Ainult 17% vanemad võivad tapja tuua ära põlulinnast, kus juures pole mõeldud sellele, et tapja võib olla võrast linnast ja pole ka sellele mõeldud „dass ihre Forderung um Auslieferung des Mörders etwa auf Widerstand stossen könnte“ [SEESEMANN 24]. O'JPT probleem ots on raske ja võib olla yldise võimatu lahenda, sest nende kõrval seisavad O' DSV, võimalik on, et kõik O'JPT seadused on Otle algselt võõrad [DESTREICHER 94], kuid kindel pole see siiski. Sellega lähedas yhenduses seisab yks teine kultuutsentralisatsiooni „järel-dus“. Vanasti olvad preestrid olnud kohtunikud, kultuskoht kohtusaal, -aga kui preestrid pidid [??] asuma Jerusalemma, siis olvad O't pidand nõudma profaanse kohtu sisseadmist [SCHMIDT 197 MERX 45 PUUKKO 2335 BERTHOLET 53 HEMPEL 212], aga juhusel kui need end mittekompetentseks [MERX 45] peavad on siiski olemas veel yks koht, see on preesterlik ylemkohus makömil, s.o. Jerusalemmas [HÖLSCHER 198 MERX 55 PUUKKO 250] kuat otsuse võib saada, ylem eda si kaebus e instants ta aga pole [MERX 45]. ~ kõigi selle kohta võib yldiselt seda öelda, et O't vaateist järelolades sugugi vaja polnud ametisse seada ilmalikku kohust, sest preestrid jäid edasi maale elama ja võisid väga hästi kohtu-niku funktsioone täita edasi. Ja kusagil pole öeldud, et preestrid enam ei tohi olla kohtunikud. ~ Nii on traditsiooniline seletus iseendas kokku langenud ja tuleb juure veel põhjuseid ta vastu igast kohast, kus esineb see vaimulik ylemkohus. Selle juure tuleb ka imelikul kombel [mille yle HÖLSCHER [LAW 1923 206] õigusega nalja teidab] minna valetunnistuse kahtlusel ja alles säält saab õige otsuse. Miksei võinud seda asja unida lihtne kohtunik, sest nii on vaimulik ylemkohtul lõpmata palju tööd, kui ta iga naruust valetunnis-tust unima pidi.

[48]
JRKU järgi kuulub vähemalt O't 1916-19a dloese aega [O't 19-25, 3, 8] ja kõik tei-
sed seadused, mis kohtuga tegemist teavad [O't 161889 1915 178-12, korraldatud JR-

KU kronoloogia järgi] ei ole hiljemad kui Kuningateaja esimene pool [mulle kui Samuel-Sauli põlvad, sest dt 1775 sq kuulub mu arvates sinna aega].

Vaimuliku ylemkohut vegabaga väga väärtjuures esinev LDU [179.12 1917.18]. On küll katsutud kõrouta niisugust collegium mixtumi IICh 198 sqq jutustatud Josafati kohtuga [RIEM, 8. uel. 241 WILDEBOER 107 KITTEL GVI² 270], kuid arvatakse teisest küljest, et väärt kindel on, et Josafat midagi tegi, mitte aga see kuidas ta seda tegi [BENZINGER, KITTEL GVI² 370 POUKKO 186] ja lõpuks on Josafati kohtu koos seis täielikult määratud ja kindel, mitte nii aga dt juures ja sellepärast loeb see väga vähesiense arutamisel ja sin on kohtunikke määramine 1618 sq järgi taevaasi!

Si või salata, et 179.12. LDU i „Stellung im Text“ [MARTI KHS³] halb on, kuid WELCHil on õigus nõuda põhjust, mis selle lisamisele viis [167]. Ja seda on väga raske öelda, kui dt peab olema kultusttsentraliseeriv. On seletatud, et LDU sin olevat kuningas. [HEMPEL 213 POUKKO 250 EICHRODT NRZ 192/55] aga milleks võeti siis kuningas sinna kui ta varemini puundund oli? BERTHOLETi [54] seletust selle kohta, et pejusti „durch eine solche Konzession das Königtum williger zu machen, die Durchführung des Dtn in die Hand zu nehmen“ ei usu ka ta kaaslased mitte. Et aga mingit võimalust pole seda harmoneerida „vaimuliku ylemkohtuga“, et tas ka ilmalik LDU en, siis kustutatakse 179.12^[om: k] lihtsalt LDU [STAERK 14. Pr 50, BERTHOLET 54 HÖLSCHER 1981 POUKKO 2353 250 sq HEMPEL 214 sq CORNILL 53 MARTI KHS³ LÖHR 23] kuigi B's [ctr. AFGMNO omn Arm Boh Eth Ital Cyr Luc] puundub v. 9 juures [1777] [KÖNIG 156 PROEKSCHE Quelle 265], ilma igasuguse põhjendusega tehakse muudugi nii. Ja võib ju süüki olla lisand varasest kuningateajast, kus kuningas oma ametniku seadis preestri kõrvale, kuid kindel ei või muudugi ka sellane oletus olla. - Igatahes on meil vaevalt põhjust usku, et siin kõneldakse tsentraalsest kohtust, sest sama hästi võis olla kohus igal maakõmil ja sellega selgitada valevandeja küsimus mõistlikumalt.

Ka selles, mis $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ = Jerualem mas sünnib, erinevad $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$. Kuid siin on lisandite
 üle mõtted rahus: HEMPEL [22] LÖHR [23]: 176, WELLHAUSEN, ERBT 94, PUUKKO 2333 STEUER-
 NAGEL MARTI: 1 $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$; CORNILL, WESTPHAL/Hi aga $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ yhes sellega ka 18a
 [STAERK 12 HÖLSCHER ZAW 1923, 2057]. Et $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ enda järelle glossi võis saada $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$
 $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ on mõeldav, aga kuidas sattusid $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ siia on mõistmatu. Ja ka LXX ei ai-
 ta edasi; y asetab v. 11 kohtunikud preestrite ette ja K'e puudub 17 l'ja see on ka kõik.
 kindel on ainult, et preestrite kustutamiseega peab kustutama ka $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$, sest Koh-
 tunikel on väga vähe yhist $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$

Selge on kõigest siinsest, et preestrid on tähtsamad, sest nad tunnevad jahvat torat
 s.o. printsiipiaalselt seletust kuidas tuleb teha sel juhul, - kohtuniku asi on anda
 kasuotlik $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ [HEMPEL 213 WELCH 164]. Kohtuniku määrab rahvas, sellepärast po-
 le võimalik, et need seadused, mis kohtunikuga tegelevad ja kohtuga oleks kuningaa-
 teaegsed, aga samavähe on võimalik, et nad oleks päälööksilised, sest siis olid preestrid
 resp. maavalitajad kõik. Kui aga rahvas ameti seab $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ siis ei või need
 olla samad, mis $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ resp. $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$, kuna ^{nad} ~~esimesed~~ et seadustikus [võima-
 sed puuduvad kyll] [cfr. SEESEMANN 21] kui olemasolevad suurused. Võimalik on
 ka, et 1618/19 ei ole juhitud rahvale, vaid et $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ peavad valima kohtunikud
 siis muidugi endi seast, - sellearvamise juure toob $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ [178] kuna me
 ei tea ajast, mil rahvas ise oleks kohtuotsusi teinud. Muidugi pole kohtunikuseadused
 despotlikud vanemate üle [HÖLSCHER ZAW 1923 198 nii], aga nende kahe liigi vahetund
 jääb ikka võrdlemisi uduseks üks kõik millise seletusega, kindel on vaid nüüjalju,
 et nad mõlemad sts peavad algsed olema, sest juhul kui st oleks üle võtnud vane-
 mateseadused oleks tal väga lihtne olnud $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ asemelle aseta $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ ja keegi
praegusaegseist professaorist poleks seda taiband. - Et nad aga kõrouti erinevad,
 siis tundub mulle pole paremat seletust kui WELCHI [154]: $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$ arutavad asju,
 mis puutuvad ainult nende oma linna [21-9, et linnadevaheline sellepärast ka $\text{?}\text{?}\text{?}\text{?}$

! flob

Q/18-2, 255-10] olles selle juures kohtuniku õigustega [SEESEMANN 25], וְיִשְׁעוּ אֲרֻתָּאֵם
 aga linnadevahelisi asju, s.t. sellaseid, mis puutuvad nende šebeti. Juhusel kui nad
 midagi ei suuda otsustada minnakse kuhugi kultuskohale, kus asub collegium
 mixtum [POUKKO aruamine, et vanaisraellik kohus oli puht profaanne ei oma
 yhtegi allikalist tõestust], kelle hooleks on arutada ka religiooni puutuvad asjad
 [valevanne]. Meil pole mingit põhjust siin otsida kultustsentralisatsiooni, ega väl-
 ja heita tekstist šofeti ja kõigi sellaste katsete kohta maksab WELCH'i [170] lause:
 "Because the law must have been the programme for the centralisation of the cult,
 and because its present text does not exactly fit this purpose, it must be carved
 until it does fit"

Uaremini nähti ka orjavallandamiseseaduses [1512-18] kultustsentralisatsiooni
 mõju. Asi on endast vana [Ex 21-11] vahe seisab esijoones selles, et BB käsib orja seitsmes-
 dalaastal ära saata samuti nagu ta tulnud, et käsib aga talle midagi kaasa an-
 da, וְיִשְׁעוּ אֲרֻתָּאֵם pole BB's sõnagi kõneldud, küll aga Dts, ei ole õige aga väi-
 ta, et Ex ei luba וְיִשְׁעוּ אֲרֻתָּאֵם vallandust, nagu harilikult tehakse, sest Ex on juttu ainult
 konkubüünist [cfr WIENER-KEGEL 18]. Areng läheko ilusalt B'ist D't kaudu H'i juures
 [Lev 2539-46], mis israelliidi orjastuse üldse keelab. Mujal esineb nimetus „heebrea
 ori" ja kui nüüd kindel oleks, et heebreallane ja israelliit vanal ajal põlnud samad
 [JIRKU OLZ 191881-83], millele näib juhtivat, et Lev 2545899 järgi orji võib osta ebride,
 tššäbide ja suguharude käest, mis israellitega aga pole ometi mitte israelliidid, siis
 oleks kõik seadused orjade kohta enam vähem homogensed.

Ugatahes ei ole seda vahe, mis kultustsentralisatsiooni pooldajad leiavad olemas.
 Ex 216aa käsib orja, kes tahab orjaks jääda, viia וְיִשְׁעוּ אֲרֻתָּאֵם ja ukse juures ta kõr-
 läbi tõrgata, et olewat aga selle toiminguga jaks, kuna kultuskohti enam põlnud
 ja kõik seda akti Jerusalemmas teha oleks orja lootused illusoorseks teinud [HEM-
 PEL 211; STAERK Pr 57] käsib õigusega kuidas?], määranud koha וְיִשְׁעוּ אֲרֻתָּאֵם

□□□□□□. Kuid $\delta x 2/6$ leidub ka δt väljendus ja sellepärast on võimatu leida vastolu nende kahe vahel, veel enam kui nad JIRKO [2] arvates on duplikaadid. Sellepärast on vaja □□□□□□- δN teisiti eelata või on $\delta x 2/6$ ax lisand.

Arvati vanasti, et □□□□□□- δN tähendab seda, et pri viiakse kultuskohale ja sääl ta kõno läbi tolgatakse [DRIVER 184 Ete.], aga kultuskohal ei pruukind ju mingeid uk-
si olla [WIENER-KEGEL 181], □□□□□□ pole ka kohtunik [HOONACKER Mus. XII 301, Peß Tang
cf. aga GRAF ZDMG 1864 313] ja siis on võimalik ainult arvata, et □□□□□□ asus majas
ja nimelt ukse ligikonnas [HOLZINGER $\delta x 32$ BERTHOLET 54 HEMPEL 210 SCHMIDT 1901
BURNEY Judges 117. 330 cf. aga HOFFMANN-GRESSMANN ZAW 1922 102] ja heidetakse ette
etle [BERTHOLET 49 HEMPEL 210], et ta „das Haus seiner sakralen Werte beraukt“. Kuid
ka siin on kultuutsentralisatsiooni teooria haud, sest kui □□□□□□ asus ukse piidas,
siis sidus δt riituse ju ^{ka} igaga sama paganliku kehaga ja see oli yhtlasi ka ju kar-
detas kultuutsentralisatsioonile; sest kusagil δt pole kästet, et □□□□□□ tuleb
emaldada. Ja juhusel kui □□□□□□ on terafime, siis oleks δt oma teguriisiga tun-
nistand psyhaks nende slevuste elupaiga, millede vastu Josia võitles.

Kuid ma usun, et $\delta x 2/6$ ax on lisand ja sellega saab δt seadus ainult variandiko-
talle [STAERK Pr. 571] ja kuna $\delta x 2/6$ ad't ei tunne δt , siis võib julgesti arvata, et ta on
hilisem kui δt , võib olla siiski välja läinud püüust senist kodust riitust yle viia kul-
tuskohale, võib olla vaenust terafime vastu [HOFFMANN-GRESSMANN 102], võib olla
on ta aga lihtsalt seletus $\delta a/\beta$ jaoks ja vääril sellena tähelepanu [HÖLSCHER ZAW 1923
1941], igatahes oli ukse juures mingi pühadus [HOLZINGER $\delta x 32$], aga võib olla, naelute-
ti" kõno ainult selleks kinni, et tähendada symboolselt onja sestust majaga.

Oiimaks tuleb tagasi tõrjuda veel HÖLSCHERI arvamine, [196, cf. WELHAUSEN Procl. 144]
et siin [miks mitte ka δx] olevat seitsmes aasta absoluutselt kindel nagu □□□□□□
ja selle teadlus on, et kõik orjad on yhel ajal orjiko saand, kuna iga orj [T]□
□□□□□□ ja sellane asi „zeigt wiederum die theoretische Versteiegenheit dieser Gesetze-

gebung, die jede Rücksicht auf den Praxis aus den Augen verliert. Weil ei ole aga mis-
 git põhjust oletada sellast absoluutset lollust dt poolt, et igal seitomendal aastal mui-
 dugi ka kindlaks määratud päeval kõik israelliidid oma orjad lahti lasevad ja järgmi-
 sel päeval ostis siis terve rahvas endalle yheskoos uued orjad, kust aga neid siis nii palju
 saavutati on teadmata, sest nad pidi ju ostma samal päeval, et nad jälle oleksid ja
 võiksid olla kuus aastat sulased. Naevast oleks ka keegi hull sellele mõttele teelnud, am-
 mugi mitte keegi ideoloogiline preester.

+ il
 ! feil

Kui 23/89 tekst korras oleks siis võiks ka sellest teha teatud järeldusi kultilise
 seisukona ife dt ajal. Kuid õnnetuseks pole nii, sest v. 18 on täielik vastolu v. 19'le, -
 see eeldab, et on olemas kultiliselt prostitueeritud, v. 18 keelab aga selle. Kuigi rida-
 de vahelt lugeda võiks, et see amet väljamaalasilile lubatud oli, ei ole ka see võimalik,
 sest mis oli sellasel inimesel jahvega tegemist ja, mis töötusi tegi see jahvele. Pääle
 selle on v. 18 tekst LXXS armetult segamini: STIJD peundub Boh, 186: Eth ~~186~~ K [an-
 savad väga imeliku tulemuse, israellitest võib olla meeskedešē] ja ainult sx'il
 peundub LXX karakteristlik lisand: ουκ εστιν τελεσφορος απο θυρατερον λογ.
 και ουκ εστιν τελεσκομερος απο υιων λογανκ. Ja lõpuks on imelik ka v. 19, sest ta on
 juhitud ju otse prostitueeritulle ja see pole sugugi dt stiil ja kuigi ta tekst LXXS enam
 korras on võib ka ta lisand olla. - Nii ei saa kumbagi kohta öelda midagi kindlat.

Kuid igatahes on kindel, et kui 1777? 57? I oleks Jerusalemma tempel, siis seadus oleks
 esmalt isendas nonsens ja teiseks muidugi vastu ka Josia reformile. Kedešid elasid
 kultuskohtade juures ju ja kui Jerusalemma templi kedešidelle on eri määrus siin, siis
 on kõik see asi suur absurdum, - kedešid elasid ju Jerusalemma templis õieti ja kuidas
 sai neile seda keelda, misnad tahtsid. Võimatu on ka, et siin on mõeldud, et muude ma-
 kõmide kedešid oma anded tõid Jerusalemma, sest need kadušid ju kultustsentralisat-
 siooniga, - ja meeskedešid, kellede vastu siin võideldakse olid ju Asa ja Josafati päi-
 vist saati kadund [I Reg 5:2 2247] ja Josia kaotas naiskedešid Jerusalemmast, nii et ter-

! ? feil

vest sellest seadusest oleks vaja vaid 18a, siis oleks side Jooia ajaga ja kultuutsentrali-
satsiooniga kuidagi võimalik, Aga asi pole nii ja sellepärast on ainus võimalus $\Gamma\Gamma\Gamma^{\circ}S^{\circ}\Gamma$
all näha palju kultuskohti. Aga vististi pole 23/1859 algelik.

Ka taamis esineb Korra $\square\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$: 319-13[11]. Kas terve see passus kunagi ydtsse on Kuu-
lund on yldiselt kahtlusalune, HEMPEL [95] ytleb, et see olevat, deuteronomische Bear-
beitung einer vielleicht ursprünglich gar nicht auf dieses Gesetz bezüglichen Nachricht
von unbekannter Hand ja ta on POUKKOga [111 cfr BERTHOLET 925q] yhel arvami-
sel, et see on pärit ajast pääle 444 (Neh 8-10). Kuid KUENEN [Sine I:123] DILLMANN [386. 600]
ERBT [104] ja STEUERNAGEL peavad seda vähemalt teatud määral algseks, KÖNIGI
[16] keitse selle arvamisele, et hiljem oleks sisnud $\eta\zeta \rho\sigma\tau$ $\square\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma$ $\epsilon' \tau\omicron\upsilon\varsigma \lambda\epsilon\upsilon\tau\alpha\iota\varsigma$
 $\tau\omicron\upsilon\varsigma \upsilon\omicron\upsilon\varsigma \lambda\epsilon\upsilon\tau$ AFGMN $\alpha\epsilon\phi\eta\kappa$ $\mu\omicron\gamma\tau\chi\gamma\beta_2$ $\rho\sigma\tau$, $\upsilon\omicron\upsilon\varsigma \lambda\epsilon\upsilon\tau$ Θ tell, $\eta\zeta \rho\sigma\tau$ puidub B β
deghjnlpstuwxz α_2] $\eta\zeta\tau\eta\kappa$ $\rho\sigma\tau$ ei tee seda arvamist sugugi tõenäosemaks, sest vii-
maste amet pole kunagi olnud $\Gamma\Gamma\Gamma\Gamma^{\circ}$ $S^{\circ}\Gamma\Gamma$ $\eta\zeta\tau\eta\kappa$ - $S^{\circ}\Gamma\kappa$ $S^{\circ}\Gamma\kappa$ $\upsilon\zeta$, põhjuseks aga,
et ta varane võib olla on just see, et kõik [?] leviidid on preestrid ja et preestrid
kannavad laegaat

Jgatahes on aga 319-13 siiski raske, sest siin näib eeldatud olevat, et terve Iisrael
Kogub kokku yhele makõmile. Kuid mulle paistab, et see $S^{\circ}\Gamma\kappa$ $\tau\eta\kappa$ $\rho\sigma\tau$ on „Übertreibung“
ja terve sellel on väga palju ka muid raskusi, seadus antakse yle leviitele ja vane-
maile, mis on aga viimastel tegemist kultusega [SEESMANN 21], sukõthi erili-
ne rõhutamine tundub Plaadi ja ei mitte sugugi deuteronomistlik. Millal on
leviitel ja vanemail suured sehted olnud, Kõnõl neist luger siis ette seaduse py-
ha puhul. Pääle selle on stilistilised vead, seaduse lugemisest kõnõldakse
epnem kui takõa Kõgnõsõest Kultuskõhale ja Kelle Kõhta Kõib $S^{\circ}\Gamma\kappa\tau\eta\kappa$. Tekstijõr-
gi võib subjektiks olla ainult presterkõnd ja siis on see vastõlus v. 11ga Kus ieldõd
on, et rahvas ise tuleb, -Kuidas on võimalik, et $\gamma\tau$ $\rho\sigma\tau$ $\tau\eta\kappa$ [v. 13] võõks õppida kard-
ma Jahvet. v. 12's on alaline subjekte vahetus: 2. õg [leviit] 2õg [rahvas] 3pl. 2pl.

3pl., see on enam kui sõdata võime, samuti on aga lugu ka v. 13a ja 13b vahel. Täie nende ei pruugi yhtuda $\text{הַלְוִיִּם שִׁבְעָה יָמִים}$ ja $\text{שִׁבְעָה יָמִים לַלְוִיִּם}$ ja miskumb neist võib olla, kui viimane on lisand siis aga ka $\text{וַיִּשְׁבְּעוּ אֶת־יְהוָה וַיִּשְׁבְּעוּ אֶת־יְהוָה}$ ja sellasel juhul oleks לְוִיִּם subjekt וַיִּשְׁבְּעוּ - וַיִּשְׁבְּעוּ [raamis ei tähenda see muudugi mitte yhtainust suguharuu] ja nii võiks olla koht täitsa profaanne. ~ Midagi kindlat igatahes kätte ei saa, aga on võimalik, et v. 11 on lisand, samuti v. 13 ja et muu, iseäranis v. 12 on tublisti üle töötatud [cf. ka ERBT 104, HEMPEL 93], Algeline kuju oleks siis niisugune, mis midagi ei tea Israeli kogumisest yhele makõmile, mis v. 12 jõngi oleks ka mõtetus kuna võimatu inimesi kultuseks yhele kohale koon-dada ja veel enam noisi, väikesi lapsi ja võõraid koos nendega. Terve sinne jutustus on aga suur tugi KLOSTERMANNI, „Gesetzesprecheri“ hüpoteesile, kõik KLOSTERMANNI kriitikud [jõngivad PUURKO 175-208 vähe-maagi muundatuseta] aga jätavad selle tähelepanemata, kuigi see teeb olukorra Israelis ja Islandis usna sarasaks, sest seadus on kirjutatud, aga teda kantakse omati terwelle rahvale ette, kelle seas muidugi oli ka kirjaoskajaid. Ettekande puhul, preestri resp. zakõni poolt, muutus muidugi seadus paraneetlikumaks kui ta kirjutatud oli, tuli ka muidugi variante ja viimaks kornalik seaduslugijate stiil. Ja ma arvan, et selle olutusega lähendus ka „deuteronomistlikke raame“ probleem - need seaduslugijad on yhtlasi olnud litoraadid ja saagade korjajad rahva suust ja nad on varustand need enda stiilsete sisesejuhatustega, neid muidugi redigeerind oma kavade jõrgi, ja nende stiil sai hiljem preestrite traditsiooniks ja korjumuseks ja kõigi nende kaudu omandas pentateuhh sellase ilme nagu tal praegu on: mõni seadus Dt, siis sõäl kõval ע või י või פ . - Nende stiil on igatahes paraneetlik ja rahvaõpetus, seda on märgata iga seaduse juures

[KLEINERT 124-35]. Et ei ole siis õige seaduskoodeks, ta sisaldab seadusi kar' 250x^hv
 [TISIT 'JIN 705] ja parandasi nende kohta seaduslugeja poolt, et rahvas mõistaks
 ja õpiks kartma Jahvet oma Jumalat, aga rahvas ja elu on veel lihtne, isegi näis
 sellepärast peab neile juhatusi andma ka kõige lihtsamate asjade ja sündmuste
 kohta elus, sest olgugi, et „on these men the difficulties of a complex society have
 got yet dawned" [WELCH 203] on rahval vaja iga teada, et nad ei segaks jahvis-
 mi ba'alismiga

Ja neile inimesile pole koitnud Jerusalemma poolpaganliku [sest oli riigi tempel]
 preesterkonna tervet kultust absorbeerivad ja omakasupyydavad nõuded. Si
 tia nad mõidagi sellest, et Jahvel kui taevasel Jumalal peab olema üksainsus ouu-
 tuskoht maa pealises ilmas ja et see koht endast mõistetavalt on Jerusalemm, vaid
 neile on loomulik, et Jahve end maapääl ilmutab paljudes kohtades. - Olme har-
 jund aga tervet Israeli religioonilugu nägema kas läbi rabinistliku tradit-
 siooni või wellhausenianismi õnnetu skeemi järgi ja arvame sageli, et Israel oli
 kole, primitiivne kana'ani tülles ja usume, et sellasel inimesel igasugune eetili-
 ne vaim puudub ja samuti eeldus monolatriistlikuks religiooniks. Seda võib
 aga väita vaid see inimene, kes pooldab feneetilisel darwinistlikku evolutsiooni-
 teooriat. See oli aga vist Darwin või mõni ta lähemaid õpilasi, kes suure sot-
 siaalse rõõmuga maailmale teatas, et Tierra del Fulgo elanikud olevat nii
 primitiivsed, et neil religioon üldse puuduvat. Sellast ahviteoorialikku col- ! flod
lust usti vanasti, kuid nüüd teatakse [ANTHRPOS 1919-2, 1130 sqq], et need mõ-
ned indiaanlased on peaaegu monoteistid [võib olla ei õigdanud darwinism 1 2 11
 " " "
monoteismi üldse religiooniks] - Ja midagi ei ole selle vastu, et ka israellitel
 oli sellane religioon ja, et selles teadlikuks saamise punkt oli yhtlasi ka rah-
 va sünd- ja ei ole religiooni ilma eetikata, kuigi see oleks tabuulik on ta siis-
 ki etika. - Alles kana'anitlik, „Kõrgemast kultuurist" tingitud polyteism

viis israeliidid sellasele madalale religioosiaastmele, nagu teda tunneme
 pärastpoole, sest rahvas oli yllatund leida maale tulle eest niisuguse usun-
 di, mis nende alateadvusele vastu tuli ja alistus selle mõjule. Ja vastolust
 niisuguse synkretismi vastu on välja kasvanud ot, kuid ta pole muidugi ka ise
 vaba sellest. Ja samast vastolust on hiljem välja kasvanud prohvetism, nii on
 seletatav see alati rõhutatud ot prohvetlik karakter sellega, et väljumsipunkt
 on yhine mõlemil. Kuid olud on poole aastatuhande jookul ometi muutund
 ot ei ylista sugugi kultust, talle on tähtis, et Israelile on Jahve יְהוָה ja siis
 on ka kõik inimese talitused ja hoistlikud, nii igasugused anded kultus koh-
 tadel, kui ka kodune elu, kus ka niisuguse lihtne akt kui tapmine on yhenda-
 tud vereohvriga, kui ka elu seltskonnas, - iga toiming on kuidagi yhenduses
 Jahve ja eetikaga, olgu ta ka linnuema poegadelle jätmise. Aga juba selles oli
 hädasht, sest inimene unustas kergesti mõelda toimingu juures Jahvele ja
 trööstis end teadmisega, et nii tehakse Israelis ja nii sai viimaks ka kultus opus
 operatum'iko ja polnud enam sydamest tulev tänu Jahvele. Ja siin algab proh-
 vetism oma kultusvaenulikkude tegevust, ta ei taha kompromisside rahvareligioo-
 niga vaid tahab täita uut, - nii on ajaloo ikka ja alati olnud. Lõpp saadus
 on mingi syntes [P, Chr ja muu pääle eksilne kirjandus] aga selles domineerib
 rahvareligioon; ohvid ja kultus on traditsioon, ja prohvetismist võetakse yle
 eetilise kылg, alaline süütunne ja järeldatakse nende jutlusist omakasupyyd-
 vais huvides [meil pole mingit alust arvata, et ~~ka~~ Jerusalemma templikultuse
 vastu sõdivaid prohveteid polnud, nad on hiljem lihtsalt välja jäetud ja terve
 ot redigeritud motiivil in maiorem templi gloriam], et jahvet võib ainult Jerusa-
 lensmas teeni, mitte neis kohis, mis prohvetite kaudu halba kuulsusse sattund.
 Voolud aga, milledest on kombineeritud niisugune syntes: ekstreemne ohvire-
 ligioon ja ekstreemne prohvetism võisid mõlemad toetuda põhjajonaallitli kule

Kohtumõistjate ajast pärit Dtle, mille kirjutand jahvismi ideest jooksund leviidid: preestrid ja prohvetid in una persona.

Ei võinudki leviite huvitada kultuutsentralisatsiooni mõte ja sellepärast pole Dtingi kahepalgiga Janus vana ja uus olukorra vahel, ei ole tringi „vanade pyhade“ kommete [tapp, vjavalandus, asyylid, kohus] ja igapäevase elu profanatsioon, millise akti tagajõned veel praegu oleval mõjuvad, ei ole algus preestri ja raamatureligiooni tõusule, vaid iga ta seadust peab täitma seks, et Jahve õnnistaks oma לְעַם בְּרִיתוֹ ja ei kaotaks teda teiste rahvaste eest nagu Kanaaniite israellite eest, mitte seks, et lepitada oma süüel Jahve vastu ja, et pöörata Jahve viha ja hääks teha vanemate patte [see pääleeksiilne mõte puudub Dts täielikult], ja taganemist Jahvest ja ta seadusest. Pääleeksiilne tsentraliseeritud Kultus on terveni lein ja kahetsus, Ds on aga tja yleni rõõm.

Liiga laialdaseks on saanud arvamine, et Ds on Manassi aegne raamat, kuid selle täestuseks esitatud põhjendusi ei võeta enam vaevaks kordagi ytle vaadata ja kui neid vaadata, siis on sedavõrd nõrgad, et nad alles seisvad ja on tugevad sellepärast, et üks teadlane selle arvamise kirjutab teiselt mahaja ytleb lihtsalt, et see on juba teaduslik traditsioon. Aga ma ei usu sellast „isa“ WELCHAUSENI traditsiooni ja mulle tundub Ds põhiidee - olgu kõik Jahvele, kes Israeli on Egyptusest toond, aga mitte msidagi võidetud võitjate võidetud aga võitja Ba'alile. Jahvele ei tohi sellepärast shverda kodu ega igal kohal [pääle zebahi, msida vanemate seaduste järgi kodu võib teha], ega kultuskohil, msison Kanaaniitlikud, vaid neil kohil, mis Jahve oelleks on valinud, et talle sääl Kultus synniko. Aga, et israellit shverdaks sieti Jahvele peab teda juhutama leviitpreester, kes tunneb Jahve tahtmist, kelle Jahve on valind endalle preestriks. Tema poole tubb pöördida raskete haiguste puhul, ka kohtuasjus, mida ei osata staustada, aga sääl juures on talle abiks rahva resp. vanemate valitud לְעַם בְּרִיתוֹ - ja igal juhul tuleb kuulda

ta arvamis ja otsust, sest ta sõna on Jahve sõna ja selle mitteäitja on sama
hää kui Jahvepalgaja. Kuid ainult osa Leviite, kesi tunne oma vanemaid ja su-
gulasi teenib Jahvet kultuilselt, teine osa rändab maata ja õigusteta kerjus-
munkadena Israelis, peatuvad vahel siin või teisel kultuskohas nagu kloostriis
ja seal on neil samad õigused kui nende vendil preestritel, kui nad tulevad ilma
patronita, sest nad kuuluvad samasse ordosse, kui nende vennad preestrid, nad
on Leviidid, kellede hulka Jahve õnnistab ja, kellede kätetöö on hää ta meelast.

Ma olen oma töö lõpul ja usun, et mul on võimalik olnud kõiki esile tulnud
 probleeme võrdlemisi põhjalikult käsitleda, kuigi vast paljustki tähtsast ja järrel-
 dusrikkatest väljendustest vast liig kergesti on üle mindud. Et tulemusimelik on se-
 da ma tean, aga, et ta risti vastu käib wellhausenianistlikule ja epigonaalse kriitika-
 le pole mu süü, kuna alates seda tööd uskusin wellhauseniasmi ja sellest lahtisaa-
 miseks on töös ehk enam polemiikat kui õigust. Kui mind wellhausenianismi eituse
 pärast peetakse vast veel konservatiivsemaks, kui neid üsna tagasihoidlikke, kellele
 wellhausenianistid konservatiivse „ketserimängid“ peäle surund, - siis teeb see mal-
 le veel rõõmu. Mul oli häämeel, et ma saageli etteadmata olin jõudnud umbes sama-
 le tulemusile kui WELCH (kes m. a. kõige parema raamatuga st üle kirjutand) STAERK
 ja KLEINERT osalt ka KLOSTERMANN, CASPARI ja DESTREICHER ja ma olen palju õp-
 pida saanud ekstreemselt konservatiivsest voolust (KEGEL, LÖHR, ŠANDA, WIENER)
 Ma võtan oma töö tulemused teesidesse kokku, muidugi ei ytle need ära kõiki, sest
 ma lootan, et mu töös leidub asju, mida yheski raamatus pole:

1. Et pole kantud esmakordselt kultuutsentralisatsiooni ideest ega püssa lahend-
 dada selle läbiviimisel saabuvalid vastolusid endise praksisega, vaid on kirjuta-
 tud rahvale järeleõhmi kaitseks ba'alismi vastu.
2. Kindlad tunnusmärgid juhivad sellele, et st on pärit Rehtumöistjate aja lõpp-
 perioodist ja on päraneisiga läbi põimitud seadusraamat rahva õpetamiseks ja,
 võib olla, talle ettelugemiseks mingil suurel pyhal.
3. Jõsia ajal leitud „seadus“ raamat ei olnud reformi alustaja, ega mõjund kaasa
 reformi läbiviimisel, ka jõsia erakordne pesah on rippuv vaid be'ithist.
4. Seadus raamat s. t. Salomo templi reegel polnud st, mõned indiitsid juhivad
 H'ile, kuid yldiselt pole meil palju põhjusi arvata, et see oleks kaanonis säilind.
5. Kahest aktiivt konstrueeritud reformiteate teisest osa „Koraldamatus“ baseb aima-

nicht
 doch
 nicht
 aber
 Selbst
 lehr!

got!

nicht!

meta sisepoliitilisi kvaliteetlusi Josia ja opositsiooni Jerusalemiite poolt, maa-leviite, Kontsentratsioon" on mõeldud toeks nende vastu ja 23 8a3 on gloss.

6. Jeremia, kelle eluloost järeneb, et Josia pole tahtnud kultuutsentralisatsiooni ja, et ta reformid pole sygavalle tunginud, üldab sti kui rahvasse kasvand traditsiooni ja ei ole Josia eluajal ta Beatti emissaar olnud, küll vast aga hiljem.

7. Deuteronomistlik Kirjandus erineb keelelisest tuntuvalt stst ~ tunneb sti ja ter-
vet pentateuhhi sageli ja on enamikus pärit 520 ajalt ja on kirjutatud in mai-
um templi gloriama, seaduslugejate stiilis, sellega teadlik naboneidlik arkaism ja
ei midagi lugev st synniaja määramisel.

Aga ~~aga~~ nende teesidega langeb ta terve senine pentateuhhi kriitika, mis viima-
sel ajal (LÖHR, STAERK, WIENER) üldse kaikumaa on löönd. Me peame JE samuti
tagasi dateerima nagu st, - mis JEs hilisemana tundub on lisand- ja mulle on
ka kahtlane kas kunagi eraldi J ja eraldi E on eksistendum, nad on igatahes
vanemad kui st. P'd yhes Hga pole kuigi suurt vajadust asetada pääleksiil-
sesse aega, H on vast silost (resp. säält seaduslaekaga yle võetud) ja P Jerusa-
lemma, - iga kultuutsentralisatsiooni viibe on sellega seletatav, et seadus oli
kirjutatud teatud templi piirkonnale ainuyski. ~ sellega tuleks allikateteooria
asemelle jälle päevavalgele teema täiendusteooria, mis juba iseenesest on mõis-
tetavam ja loogilisem, kuna allikateteooria järgi pentateuhh literaarselt
oleks unikum teres ilmas ja postuleeritud kolm redaktori talitavad vahel
väga targalt, nii et nad kiita saavad, aga üldiselt ikka väga umaldet. Siin
on nagu mujalgi lugu nii, et teooria nõrkust tunnistab proportsionaalne arv
redaktori lollusi. Kindlasti tuleb aga jätta DE WETTE hüpoteesi ja petitis princi-
piile chitatud uhke systeem, mis oma, loogilikkusega "terve aastasaja on pet-
nud allikakriitika ja religiooni loo alal. Tuleb uuesti alata ja DE WETTE võtta
paradigmiks sellele kuidas teha ei tohi, ainult siis väime jõuda kindlamsaile
seisukohtele, kuigi absoluutsed võimatuks jääb saada.

Tuleb kindlasti arvestada aga ka rabinistliku traditsiooniga. Ehtsaid, selle sõna praeguses mõttes, Moosese kõnesid ei saa muidugi enam olemas olla, sest on raske usku, et Moosel oli arki vaar-stenograaf. Kuid ideelt ja sisult võib paljugi olla Moosese. Igatahes ei tohi torat alahinnata prohvetite poeetika kasuks, nagu see kahjuks WELLHAUSENist saadik mees. See on vaade meieaegse abit ja esteetilise inimese seisukohast, kui ka tora oleks stilituis (mitte Kyllalati) prohvetite värsses, siis hinnataks ka teda enam. — Ja palju on siis prohvetiist veel järgi? Need peavad olema kirjanduslikud geeniused nagu „kuulus Goethe“, Keda keegi ei loe. Aga miks? Religiioon ei ole ometi esteetika ega Jumal iluduse idee! — Lõpuks on ju vahe prohveti ja tora vahel samasugune kui skolastika ja mystika vahel, mis asetuda võisid ühes inimeses ja kumb neist õilsam ja tähtsam seda teab lõpulikult vaid Jumal.

6. XII. 1927 - 31. X. 1928

* Kõik veel muu doo?

400
473524